

ANNALS OF THE UNIVERSITY OF CRAIOVA

**ANALELE
UNIVERSITĂȚII
DIN CRAIOVA**

ISTORIE / HISTORY

Biannual Journal

Year XXIX, No. 2(46)/2024

November

EDITORIAL BOARD

Editor in chief: Professor Sorin Liviu DAMEAN (University of Craiova, History Department)

Deputy editor in chief: Marilena RIZESCU (Universitaria Publishing House, Craiova)

REGULAR MEMBERS

Ioan BOLOVAN (Romanian Academy)

Cătălin TURLIUC („A. D. Xenopol” History Institute, Iași, Romania)

Sorin RADU („Lucian Blaga” University of Sibiu, Romania)

Constantin ARDELEANU („Dunărea de Jos” University of Galați, Romania)

Giordano ALTAROZZI („George Emil Palade” University of Medicine, Pharmacy, Science and Technology of Târgu Mureș, Romania)

INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Francesco Guida – University of Roma Tre (Italy)

Bruce A. Little – University of Wake Forest, North Carolina (USA)

Porfirio Sanz Camanes, University of Castilla-La Mancha (Spain)

Iakovos Michailidis – „Aristotle” University, Thessaloniki (Greece)

Teresa Astramowicz-Leyk – University of Warmia and Mazury, Olsztyn (Poland)

Apostolos Patelakis – Institute of Balkan Studies Thessaloniki (Greece)

Jan Bureš – Metropolitan University, Prague (Czech Republic)

Petr Just – Metropolitan University, Prague (Czech Republic)

Octavian Țicu – Institute of History, Chișinău (Republic of Moldavia)

CONTACT

Analele Universității din Craiova. Istorie/Annals of the University of Craiova. History

University of Craiova, No. 13, A.I. Cuza Street, Craiova, 200585, Dolj, Romania

Phone / Fax: +40351403140

Email: history.annals@yahoo.com analeleucv.istorie@gmail.com

Website: <http://www.istoriecraiova.ro>

© 2024 – All rights reserved to Universitaria Publishing House

The Journal is published bi-annually

There is no charge for publishing articles.

Nu se percepe taxa pentru publicare articolelor.

This issue is archived in the legal depository of the National Library of Romania and University of Craiova.

Prezentul număr este arhivat în depozitul legal al Bibliotecii Naționale a României și al Universității din Craiova.

ISSN – L: 1224 – 5704

ISSN Online: 2393 – 3682

ANNALS OF THE UNIVERSITY OF CRAIOVA

**ANALELE
UNIVERSITĂȚII
DIN CRAIOVA**

ISTORIE / HISTORY

Biannual Journal

Year XXIX, No. 2(46)/2024

November

© 2024 – All rights reserved to Universitaria Publishing House.
The authors assume all responsibility for the ideas expressed in the materials published.

Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History) is indexed in:

<http://journals.indexcopernicus.com/karta.php?action=masterlist&id=4285>

<http://www.scimagojr.com/journalsearch.php?q=21100285469&tip=sid&clean=0>

<https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/erihplus/search?enkeltSok=1224-5704&sok.discipline=-1&treffliste.tidsskriftTreffside=1&treffliste.vis=true>

<http://www.scopus.com/source/eval.url>

<https://www.ebscohost.com/titleLists/30h-coverage.htm>

CONTENTS

Mircea Negru, <i>CONTRIBUTIONS TO THE IDENTIFICATION OF THE TYPES OF ROMAN OBJECTS MADE OF DACIA INFERIOR (MALVENSIS) GLASS. A BATCH OF GLASS OBJECTS DISCOVERED IN ROMULA</i>	7
Lala Aghamirze Aliyeva, Yaroslav B. Pylypchuk, Leri Tavadze, <i>KIPCHAKS THROUGH THE EYES OF CONTEMPORARIES: EASTERN AND EUROPEAN TEXTUAL SOURCES</i>	21
Eugen-Tudor Sclifos, <i>THE BRITISH PARLIAMENT AND THE ISSUE OF SOUTHERN BESSARABIA (APRIL-AUGUST 1878)</i>	39
Alexandru Cernat, <i>VIZITA FAMILIEI REGALE A ROMÂNIEI LA CRAIOVA CU OCAZIA DEZVELIRII MONUMENTULUI INDEPENDENȚEI (21 MAI 1913) THE VISIT OF THE ROMANIAN ROYAL FAMILY TO CRAIOVA ON THE OCCASION OF THE UNVEILING OF THE INDEPENDENCE MONUMENT (MAY 21, 1913)</i>	49
Mihai Ghițulescu, <i>ARITMETICĂ, POLITICĂ ȘI IDEOLOGIE ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ. ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 1931 ARITHMETIC, POLITICS AND IDEOLOGY IN INTERWAR ROMANIA. THE PARLIAMENTARY ELECTION OF 1931</i>	61
Andi Mihalache, <i>SCHIȚE PENTRU O ISTORIE CULTURALĂ A NOPTII SEQUENCES FROM A CULTURAL HISTORY OF THE NIGHT</i>	77
Stoica Lascu, <i>PROFESSOR IOAN-AUREL POP (B. JANUARY 1, 1955), A PROMINENT RESEARCHER AND HISTORIAN OF TRANSYLVANIA – BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES ON THE OCCASION OF HIS SEVEN DECADES</i>	89
Book Reviews.....	105

**CONTRIBUTIONS TO THE IDENTIFICATION OF THE TYPES OF ROMAN
OBJECTS MADE OF DACIA INFERIOR (MALVENSIS) GLASS.
A BATCH OF GLASS OBJECTS DISCOVERED IN ROMULA**

Mircea Negru*

10.52846/AUCSI.2024.2.01

Abstract

The Roman city of Romula was located at the crossroads of important Roman roads coming from the south and west, which favoured its economic development. Crafts such as pottery, stone and bone processing, and last, yet among the foremost, glass melting and processing were developed within the Roman city. This article refers to a batch of 26 containers (bowls, pots, cups, *aryballos*, *unguentaria*) and glass objects (tubes), discovered in archaeological research in the years 2022-2023. They represent a contribution to the completion of the typological and chronological information regarding the containers and other glass objects produced or disseminated on the territory of Lower Dacia (Malvensis).

Key words: glass, containers, Roman period, Romula.

Romula was one of the most relevant ceramic centres in Dacia, but also in the Danube provinces. On the first place, in terms of magnitude of craft production is ceramics (building materials, ceramic vessels, lamps, coroplastics, toys, etc.). In the northern sector of the Roman city, there were investigated eight ceramic workshops with 25 kilns for firing clay materials (Negru, 2023: 8).

Along with these, until now, workshops for stone and glass processing have been documented in Romula.

Obtaining glass was a laborious technological process and was based on advanced knowledge. Furthermore, for its melting, a high temperature of approx. 1380 degrees Celsius was required.

In Roman times, glass was originally produced in the East, from where it was traded throughout the Roman Empire in the form of raw glass (Degryse, Scott, Brems, 2014: 225-226). Certainly, the first reason would be that obtaining it required not only advanced knowledge, but also the difficulty of transport, due to their fragility.

In the Roman world, objects made of glass were used to serve meals, but also to store cosmetics, or as decorations (beads, ring stones).

In 2013 and 2018, two of the three glass melting kilns in Roman Dacia were identified and researched in Romula (Negru et al. 2023), the third kiln being discovered in Ulpia Traiana Sarmizegetusa (Băeștean, G., Hopken. C., 2009: 219-223.).

* Assoc. Prof., Spiru Haret University Bucharest, Ion Ghica, No. 13, Bucharest, email: mircea_negru_arch@yahoo.com; Research Institute – University of Bucharest, Regina Elisabet, No. 2-4, Bucharest

The two kilns discovered so far at Romula were identified in the central sector of the archaeological site, in section S4.

The first of the glass melting kilns discovered at Romula was rectangular, with rounded corners. It had only one room. Surfaces with molten glass were discovered on its walls. Near it, there is a glass processing platform. Probably, this was done by blowing (Negru et al., 2023: 576-578).

The other glass melting kiln had two rectangular chambers. In one of them, the fire was burning, in the other there were probably the vessels in patterns. On the hearth of the second room, there were found numerous pieces of fragmented molten glass (Negru et al., 2023: 578).

In this article, it is to be presented a batch of glass containers and objects discovered during the research of 2022-2023, within the Central Fortification Sector. In the afore mentioned campaigns, there were traced 12 grids, numbered from G5 to G12, in the central-eastern part of the Central Fortification sector.

The vessels were ordered starting with short opened pots to tall closed pots, and other glass objects. We used the traditional Isings typology, along with a regional one, respectively the recent specialized literature. Bowls, pots, cups, jugs, ointments and cylindrical tubes are presented in order.

Glass containers

Bowls (1-7)

The bowls in this article have a globular body, a wide opening, thin walls and a generally thickened rim. The maximum diameter of the vessel is at its mouth.

Similar to Isings Form 81/Type Dévai T1.2A.

1. *Bowl with a globular body*, with the rim continuing the walls (Pl. 2:1). The vessel was discovered in the vegetal layer, being widely dated in the 2nd-3rd centuries AD.

The vessel originated in the 1st century AD, but continued to be produced in the 2nd-3rd centuries AD (Isings 1957: 96-97, Fig. 81).

A similar vessel is in the Intercissa Museum, dating from the 2nd-3rd centuries AD. (Dévai, 2024: 55, Fig. 5: 2). In Pannonia, this type of vessel was chronologically framed between the end of the third century and the first two thirds of the fourth century AD. (Dévai, 2016: 260, Fig. 1:2).

2. *Bowl with globular body*, the thickened rim is outplayed obliquely (Pl. 2: 2). The archaeological context in which the vessel was discovered was dated to the last decade of the second century AD, the first third of the 3rd century AD. Within the Intercissa Museum, there was a similar vessel, dated to the 2nd-3rd centuries AD (Dévai, 2024: 51, Fig. 4: 4).

Isings Form 80

3. *Bowl with an arched body*, with a thickened rim, slightly everted (Pl. 2:3). The vessel was discovered passim, which requires a wide dating, in the 2nd-3rd centuries AD.

The vessel was framed to Herstal in the 2nd half of the second century AD (Isings, 1957: 96, Fig. 80), but continued until the 4th-5th centuries (Isings, 1957: 96). A similar vessel was produced from the second half of the 4th century AD, to the first half of the 5th century AD (Isings, 1957: 144, Fig. 116).

Isings Form 20

4. *Bowl with arched body and thickened rim*, rounded on the outside, in the extension of the walls (Pl. 2: 4). The vessel was discovered in a secondary position, with chronological framing in the 2nd-3rd centuries AD. A similar vessel with the same chronological framing is in the Intercissa Museum (Dévai, 2024: 51, Fig. 3: 3).

The vessel is similar to the Isings 20 shape, with analogues in Britannia and Italy, where it was framed in the second half of the 1st century AD (Isings, 1957: 37, Fig. 20). The form continued to be produced until the second half of the 4th century AD. (Isings, 1957: 133, Fig. 107 b).

Dévai type P5.1A

5. *Bowl with arched body and outsplayed rim*, with a canal inside (Pl. 2:5). The vessel was discovered in an archaeological context dated in the last decade of the second century to the first third of the third century AD. A similar vessel was discovered at Romula in 2015, in a context dated to the first third of the third century AD (Negru 2016: Pl. 62: 1405).

In the Intercissa Museum in Pannonia, a similar vessel was dated to the second century AD (Dévai, 2024: 51, Fig. 3: 3). In Pannonia, this type of bowl continued to circulate in the 4th-5th centuries AD (Dévai, 2016: 51, Fig. 1, P5.1A).

Bucovală X type

6. *Deep bowl with globular body*, rounded outsplayed rim (Pl. 2:6). The vessel was discovered in an archaeological context dated to the middle of the third century AD. A similar vessel discovered at Tomis was dated to the second century AD (Bucovală, 1968: 40, No. 33, Fig. 33), and in the Museum of Intercissa, a similar vessel was dated to the 2nd-3rd centuries AD (Dévai, 2024: 51, Fig. 4: 3).

Bucovală X type

7. *Bowl with short conical body*, long everted rim (Pl. 2:7). The vessel was discovered in an archaeological context dated to the middle of the third century AD. Similar vessels were discovered at Romula in 2015, in contexts dated to the first third and the middle of the third century AD. (Negru 2016: Pl. 62: 1629, 1652).

A similar vessel was discovered at Tomis, where it was dated to the 1st-3rd centuries AD (Bucovală, 1968: 40, 136, No. 35, Fig. 35).

Small pots (Pl. 1: 8-10)

Isings 131

8-10. Small pots with an ovoid body. The rim is outcurved (Pl. 2:8-10). The vessels were discovered in archaeological contexts dated in the 2nd-3rd centuries AD.

Similar vessels dated to the 3rd-4th centuries were framed in Isings Form 131, originating at the end of the 3rd century AD (Isings, 1957: 160, Fig. 131). In the “Maria and Dr. George Severeanu” Collection, a similar vessel was dated to the 3rd-4th centuries AD (Streinu, 2019: 163-164, Pl. 16: 48).

Isings 21/Form Dévai P9.1B

11. Cup with tall conical body. The rim is rounded on the outside (Pl. 2:11). The vessel was discovered in an archaeological context dated to the middle of the third century AD.

The vessel is similar to the Isings 21 form, which was manufactured from the end of the 1st century AD and the 2nd century AD (Isings, 1957: 38, Fig. 21). A similar but later vessel is the conical cup with a rounded rim on the outside, type Isings 106 d, which begins its evolution in the fourth century and continues until the 5th-6th centuries AD (Isings 1957: 130-131, Fig. 106 d).

Similarly, in the “Maria and Dr. George Severeanu” Collection, a similar vessel was dated to the 3rd-4th centuries AD (Streinu, 2019: Pl. 12: 36).

In Pannonia a vessel similar in the upper part was classified in the P9.1B type, dating from the last third of the fourth century to the first quarter of the fifth century AD (Dévai, 2016: 290, Fig. 3: P9.1B)

Bucovală type XVIII

12. Cup with ovoid body, base with support ring (Pl. 2: 12). The vessel was discovered in an archaeological context dated to the middle of the third century AD. Several similar vessels discovered at Tomis were chronologically framed in the 3rd-4th centuries AD (Bucovală, 1968: 50-51, No. 53-56; Figs. 53-56).

Isings Form 68

13. Ointment jar. A small pot, with a short cylindrical neck, a thickened rim outplayed horizontally (Pl. 3:13). The vessel was discovered in an archaeological context dated in the last decade of the second century and the first third of the third century AD.

This form of vessel evolved from the middle of the first century AD, and in the 2nd-4th centuries AD (Isings 1957: 88-89, Fig. 68).

Aryballos (14-16)

Isings 61/Form Bucovală type XXXIX

14-16. Small vessel with globular body. The neck is cylindrically short, with the rim outcurved or outplayed (Pl. 3:14-16). Two band handles were symmetrically attached to the neck and shoulder of the vessel.

The vessels were discovered in archaeological contexts dated to the last decade of the second century and the first third of the third century (Pl. 3: 16),

the middle of the third century AD (Pl. 3: 15), respectively the second to third centuries AD (Pl. 3: 14). They had the function of toilet pots, which imitated bronze pots.

Similar vessels were described as Isings Form 61, being chronologically framed from the middle of the 1st century AD to the 4th century AD (Isings, 1957: 68-71, Fig. 61).

Similar vessels were discovered at Tomis, where they were dated to the 1st-3rd centuries AD. (Bucovală, 1968: 81-82, Nos. 129, 131, 133; Figs. 129, 131, 133).

Unguentaria (17-18)

Isings 82 A2/Bucovală type V (?)

17. *Vessel with a globular body*, cylindrical neck and wide horizontal rim (Pl. 3: 17). The vessel was discovered in an archaeological context dated in the second half of the second century AD, to the last decade.

The profile fragment of the rim looks similar to the Isings 81 type, variant A2. With a bell-shaped body. The origin of this vessel comes from the first century AD, but the shape continues until the fourth century AD (Isings, 97-98, Fig. 82 A2).

A similar vessel, considered to be a cup, was found by chance, without a recorded archaeological context, in Moesia Inferior in Tomis (Bucovală, 1968: 31-32, No. 17; Fig. 17), where they were dated to the fourth century AD (Bucovală, 1968: 32).

Bucovală type XLIII

18. Vessels with a small globular body in the lower part, with a long cylindrical neck and everted rim (Pl. 3: 18). The vessel was discovered in an archaeological context dated to the middle of the third century AD. Similar vessels were discovered at Romula in 2015, in archaeological contexts dated to the first third and mid-third centuries AD (Negru 2016: Pl. 62: 1423, 1571).

Similar vessels were discovered at Tomis, where they were dated to the first and second centuries AD (Bucovală, 1968: 94-95, nos. 169-170; Figs. 169-170), a vessel is also found in the "Maria and Dr. George Severeanu" Collection, with a wide chronological framing in the 2nd-5th centuries AD (Streinu, 2019: 78, Pl. 8: 24).

19-22. Vessel bases

Within the discoveries, there are also fragments of vessels with a support ring, which come from small containers (Pl. 3: 19-21), respectively from a vessel with a concave base (t22/21564). They were discovered in archaeological contexts dated to the middle of the third century (Pl. 3: 20), the second to the third centuries AD (Pl. 3: 19, 21), respectively the second half of the third century AD, and possibly to the first half of the fourth century AD (Pl. 3: 22).

Cylindrical tubes (Pl. 3: 23-26).

23-26. During the digs, four fragments of cylindrical glass tubes were discovered as well (Pl. 3:23-26). They were found in archaeological contexts, dated in the second half of the second century AD, to the penultimate decade (Pl. 3: 23, 25-26), respectively the middle of the third century AD (Pl. 3: 24).

Record of discoveries

Abbreviations

B.D. = base diameter

B.T. = base thickness

Gr. = grid

H.T. = handle thickness

M.D. = mouth diameter

Max.D. = maximum diameter

Min.D. = minimum diameter

P.H. = preserved height

P.L. = preserved length

R.T. = rim thickness

S.I. = site inventory

W.T. = wall thickness

1. Bowl. Fragment from the top. Conical body with arched wall. The rim continues the wall, with a slightly widened edge outwards. Clear glass. Technical data: M.D. = 160 mm, P.H. = 35 mm, W.T. = 3 mm, R.T. = 4 mm. Archaeological context: Romula 2022, C7, Gr. F4, -0.20 m. S. I. 19141. Chronology: vegetation layer. Centuries 2nd-3rd AD.

2. Bowl. Fragment from the top. Short, conical body. Clear glass. Technical data: M. D. = 300 mm, P.H. = 20 mm, W.T. = 2 mm, R.T. = 4.3 mm. Archaeological context: Romula 2022, C8, Gr. G1, -0.72 m. S.I. 19238. Chronology: the last decade of the second century the first third of the third century AD.

3. Vessel. Fragment from the top. Open, conical body, with a thickened rim, continuing the walls. Clear glass. Technical data: M.D. = 120 mm, P.H. = 16 mm, W.T. = 2 mm, R.T. = 2 mm. Archaeological context: Romula 2022, Passim. S. I. 19234. Chronology: 2nd-3rd centuries AD.

4. Cup. Fragment from the top. High conical body. Clear glass. Technical data: M.D. = 80 mm, P.H. = 20 mm, W.T. = 2 mm, R.T. = 5 mm. Archaeological context: Romula 2022, C8, Gr. 4, -0.16 m. S.I. 19105. Chronology: vegetation layer, 2nd-3rd centuries AD.

5. Vessel. Fragment from the top. Conical body with arched wall. The rim is in continuation of the wall, with a ridge on the inside. Clear glass. Technical data: M.D. = 100 mm, P.H. = 9 mm, W.T. = 1 mm, R. T. = 2 mm. Archaeological context: Romula 2022, C8, Gr. H4, -0.80 m. S.I. 19261. Chronology: the last decade of the second century, the first third of the third century AD.

6. Vessel. Fragment from the top. Bulged body. The rim is short, outsplayed. Clear glass. Technical data: M. D. = 140 mm, P. H. = 28 mm, W. T. = 3 mm, R. T. = 6 mm. Archaeological context: Romula 2022, C7, Gr. F3, -0.21 m. S.I. 19101. Chronology: mid-3rd century AD.
7. Open vessel. Fragment from the top. The maximum diameter is at the mouth of the bowl. Conical shape. The rim is thickened and everted. Clear glass. Technical data: M.D. = 60 mm, P.H. = 7 mm, W.T. = 1.2 mm, R.T. = 4.4 mm. Archaeological context: Romula 2023, C10, Gr. B2, -0.50 m. S.I. 21566. Chronology: mid-3rd century AD.
8. Tall vessel with bulged body. The rim is outsplayed. Clear glass. Technical data: M. D. = 40 mm, P.H. = 29 mm, W.T. = 2.3 mm, R.T. = 3.7 mm. Archaeological context: Romula 2023, C12, Gr. CA1, -0.50 m. S.I. 21533A. Chronology: mid-3rd century AD.
9. Vessel. Fragment from the top. Ovoid body with outsplayed rim. Clear glass. Technical data: M.D. = 60 mm, P.H. = 20 mm, W.T. = 1 mm, B.T. = 2 mm. Archaeological context: Romula 2023, C9, Gr. B2, -1.80 m. S.I. 23067A. Chronology: secondary position, 2nd-3rd centuries AD.
10. Vessel. Fragment from the top. Ovoid body with outsplayed rim. Clear glass. Technical data: W.T. = 1 mm, R.T. = 1 mm. Archaeological context: Romula 2023, C8, Gr. G3, -0.10 m. S.I. 19107. Chronology: vegetation layer, 2nd-3rd centuries AD.
11. Vessel. Conical body, with a thickened rim in the continuation of the walls. Clear glass. Technical data: M.D. = 55 mm, P.H. = 22 mm, R.T. = 2.6 mm, W.T. = 2.0 mm. Archaeological context: Romula 2023, C12, Gr. A1, -0.50 m. S.I. 21533B. Chronology: mid-3rd century AD.
12. Footed vessel. Fragment from the lower part. Bulged body, concave base with partially preserved support ring. Clear glass. Technical data: B.D. = 26 mm, P.H. = 28 mm, W.T. = 1.84 mm, B.T. = 2 mm. Archaeological context: C10, Gr. B1, -1.35 m. S.I. 21737. Chronology: mid-3rd century AD.
13. Vessel. Fragment from the top. Bulging body, with wide horizontal rim. Clear glass. Technical data: M.D. = 40 mm, P.H. = 13 mm, W.T. = 1 mm, R.T. = 4 mm. Archaeological context: Romula 2022, C4, Gr. G1, -1.22 m. S.I. 18203. Chronology: the last decade of the second century the first third of the third century AD.
14. Vessel with cylindrical neck and bulged body. Vessel small handle with parallelogram-shaped section. Clear glass. Technical data: P.H. = 37 mm, H.T. = 6.5 mm, W.T. = 1 mm. Archaeological context: Romula 2023, C9, Gr. B2, -1.80 m. S.I. 23067B. Chronology: disturbed in the modern period, 2nd-3rd centuries AD.
15. Vas. Vessel small handle with flat section. Clear glass. Technical data: P.H. = 34 mm, H.T. = 7 mm. Archaeological context: Romula 2023, C12, Gr. A2, -0.89 m. S.I. 21552. Chronology: mid-3rd century AD.
16. Vessel. Fragment from the top with a narrow cylindrical neck and an outsplayed rim, with a triangular profile. Container lip, M.D. = 30 m, W.T. = 2.2

mm, R.T. = 5 mm. Archaeological context: Romula 2022, C1, Gr. B1, -0.94 m. S.I. 18175. Chronology: second half of the second century first third of the third century AD.

17. Vessel. Fragment from the top. Body with cylindrical neck and wide, horizontally everted rim. Clear glass. Technical data: M.D. = 50 mm, P.H. = 11 mm, W.T. = 3 mm, R.T. = 5 mm. Archaeological context: Romula 2022, C3, Gr. F1, -1.55 m. S.I. 19078. Chronology: the second half of the second century AD, to the last decade.

18. Tall vessel with cylindrical neck. Fragment from the top. The everted mouth is curved on the outside. Clear glass. Technical data: M.D. = 45 mm, P.H. = 38 mm, W.T. = 1.8 mm, R.T. = 4.3 mm. Archaeological context: Romula 2023, C9, Gr. A1, -0.80 m. S.I. 21621. Chronology: mid-3rd century AD.

19. Vessel. Fragment from the lower part. Concave base with support ring. Clear glass. Technical data: B.D. = 40 mm, P.H. = 0.8 mm, B.T. = 3 mm. Archaeological context: Romula, C9, Gr. B2, -1.10 m. Without S.I. Chronology: disturbed, 2nd-3rd centuries AD.

20. Footed vessel. Fragment from the lower part. The base is concave, thickened with a rounded edge on the outside. An oblique wall starts from it. Clear glass. Technical data: M.D. = 50 mm, P.H. = 12 mm, W.T. = 5.1 mm, R.T. = 2.2 mm. Archaeological context: Romula 2023, C1, Gr. B1, -1.13 m. S. I. 21620. Chronology: mid-3rd century AD.

21. Vessel. Fragment from the lower part. Thick, concave base with support ring. Clear glass. Technical data: B.D. = 30 mm, P.H. = 11 mm, W.T. = 1.5 mm, R.T. = 5 mm. Archaeological context: Romula 2022, C4, Gr. B2, -1.13 m. S.I. 18191. Chronology: secondary position, 2nd-3rd centuries AD.

22. Vessel. Fragment from the lower part. Thick, concave base with support ring. Clear glass. Technical data: M.D. = 50 mm, P.H. = 11 mm, W.T. = 3.3 mm, B.T. = 8.8 mm. Archaeological context: Romula 2023, C2, Gr. A1, -0.56 m. S.I. 21564. Chronology: the second half of the third century, possibly the beginning of the fourth century AD.

Other glass objects

23. Tubular object. Long cylindrical body. Clear glass. Technical data: P.L. = 56 mm, Max.D. = 6 mm, Min.D. = 5 mm. Archaeological context: Romula 2022, C3, Gr. F1, -1.27 m. S.I. 18245. Chronology: second half of the second century AD. to the penultimate decade.

24. Tubular object. Long cylindrical body. Clear glass. Technical data: P.L. = 32 mm, Max.D. = 7 mm, Min.D. = 6 mm. Archaeological context: Romula 2022, C4, Gr. H2, -0.98 m. S.I. 18100. Chronology: mid-3rd century AD.

25. Tubular object. Long cylindrical body. Clear glass. Technical data: P.L. = 59 mm, Max.D. = 8 mm, Min.D. = 6 mm. Archaeological context: Romula 2023, C10, Gr. B2, -1.08 m. S.I. 21682A. Chronology: The second half of the second century AD to the penultimate decade.

26. Tubular object. Long cylindrical body. Clear glass. Technical data: W.P. = 54 mm, Max.D. = 7 mm, Min.D. = 3 mm. Archaeological context: Romula 2023, C10, Gr. B2, -1.08 m. S.I. 21682B. Chronology: The second half of the second century AD to the penultimate decade.

Conclusions

Romula was one of the few centres for melting and processing of glass in the Roman provinces of Dacia, north of the Lower Danube. The discovery of two kilns for melting and processing glass are indications of the existence of a local market, which supported these products through demand.

Research on glass containers is still quite timid at the level of the northern Danube provinces of the Roman Empire.

The fragility and small dimensions of some fragments of glass objects are causes for the restraints which archaeologists have for the research, because they are difficult to investigate, to fit into existing typological series. Hence the small number of studies and articles.

This article aims to shed light on this category of archaeological materials, which occupy a marginal place in publications, perhaps also due to their fragility, often being found in the form of small and very small fragments.

Contrary to the classic typologies, we wanted to start from open dishes to closed dishes, from those for dining, continuing with storage dishes and ending with toilet bowls.

On the technical approach, apart from the usual measurements of the diameters of the mouth, the base and the maximum diameter, we considered it useful to put the thicknesses of the rim and the wall, because there was a connection, in most cases, between them and the shape, respectively the functionality of the glass containers.

Although the batch of fragments of glass objects comes from only two archaeological research campaigns, we observe the diversity of the identified forms and their chronological framing from the middle of the second century to the middle of the third century, in the current stage of research.

Certainly, future archaeological research will bring new materials and additional information regarding the production and circulation of glass objects, a special aspect of economic and commercial life in Romula.

Plate 1. Location of the archaeological site (1) and the area of discoveries (2)

Plate 2. Glass containers (1-13)

Plate 3. Containers (13-22) and glass objects (23-26)

Bibliography

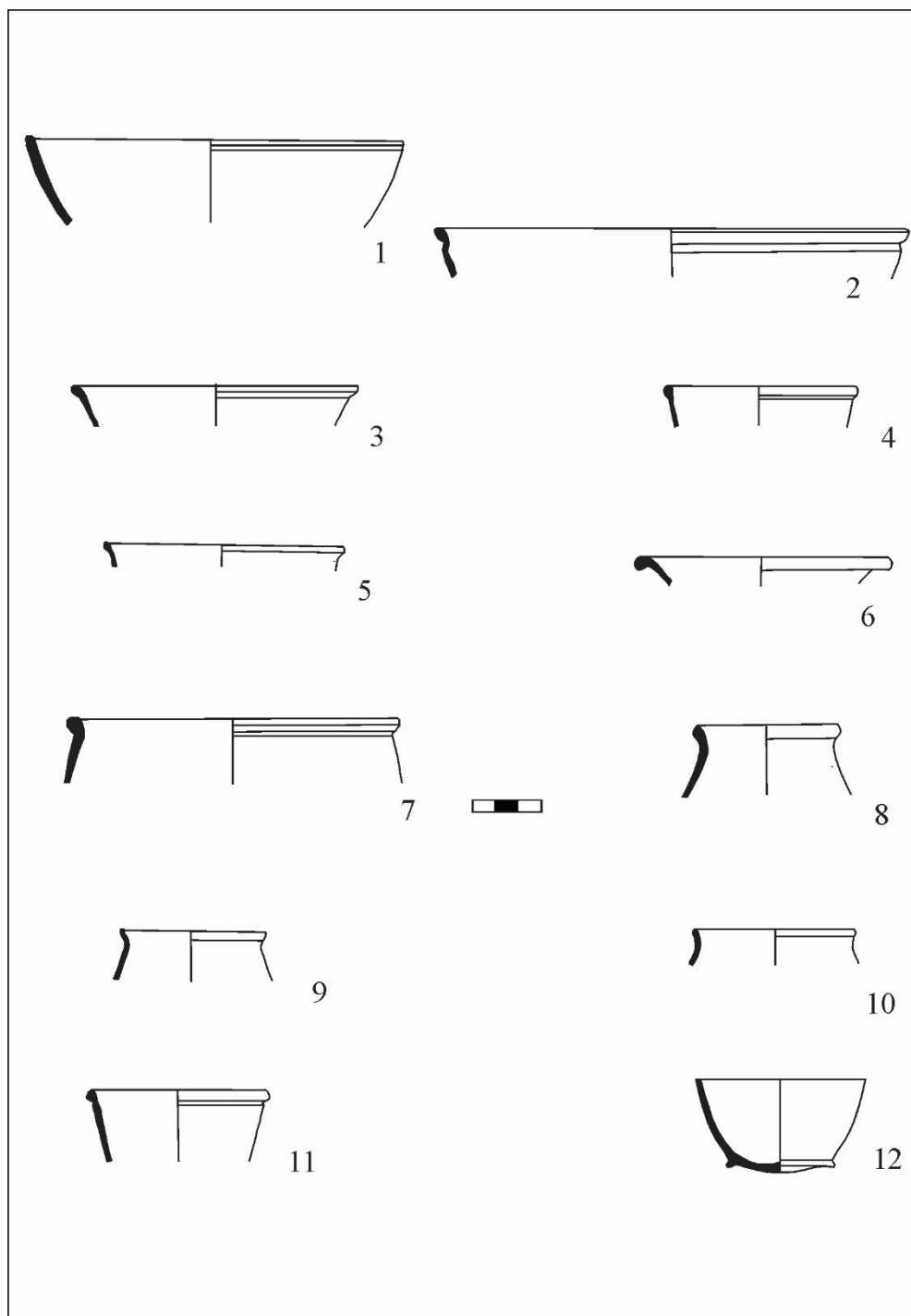
1. Băeștean, G., Hopken. C., (2009). Ein römischer Wannenofen zum Glasschmelzen in Sarmizegetusa (Rumänien), *Journal of Glass Studies* 51:219–223.
2. Bucovală, M., (1968). Vase antice de sticla la Tomis, Muzeul de arheologie Constanța, 1968.
3. Dévai, K., (2016). Glass vessels from Late Roman times found in Pannonia, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Akadémiai Kiadó*, Budapest, 67, 255–286, DOI: 10.1556/072.2016.67.2.4
4. Degryse, P., Scott R. B., Brems, D., (2014). The Archaeometry of Ancient Glassmaking: Reconstructing Ancient Technology and the Trade of Raw Materials, *Perspective*, 2, 2024-238.
5. Dévai, K., (2024). Roman glass bowls from Intercisa, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Akadémiai Kiadó*, Budapest, 75, 43–72, DOI: 10.1556/072.2024.00009
6. Isings, C., (1957). Roman glass from dated finds (*Archaeologica traiectina*, 2). Groningen.
7. Negru, M., (2016). III.2.5. Obiecte din sticlă, *Seria Rapoarte Arheologice, Romula, I*, Raport privind cercetările arheologice sistematice din anul 2015, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 63-65.
8. Negru, M., (2023). A pottery kiln discovered in the Roman Period site from resca-Romula, *Analele Universității din Craiova. Istorie, Anul XXVIII, Nr. 1(43)/2023*, 7-22.
9. Negru, M., Badica, P., Alexandru-Dinu, A., Galatanu, M., Kuncser, A., Patroi, D., Artene, I., (2023). Two glass furnaces discovered at Resca-Romula, *American Journal of Archaeology*, 3/October 2023, 573-584, <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/726009>
10. Streinu, A., (2019). Vase antice de sticla din Colecția „Maria și Dr. George Severeanu”, Muzeul Municipiului București, *Seria Colecția „Maria și Dr. George Severeanu”, III*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște.

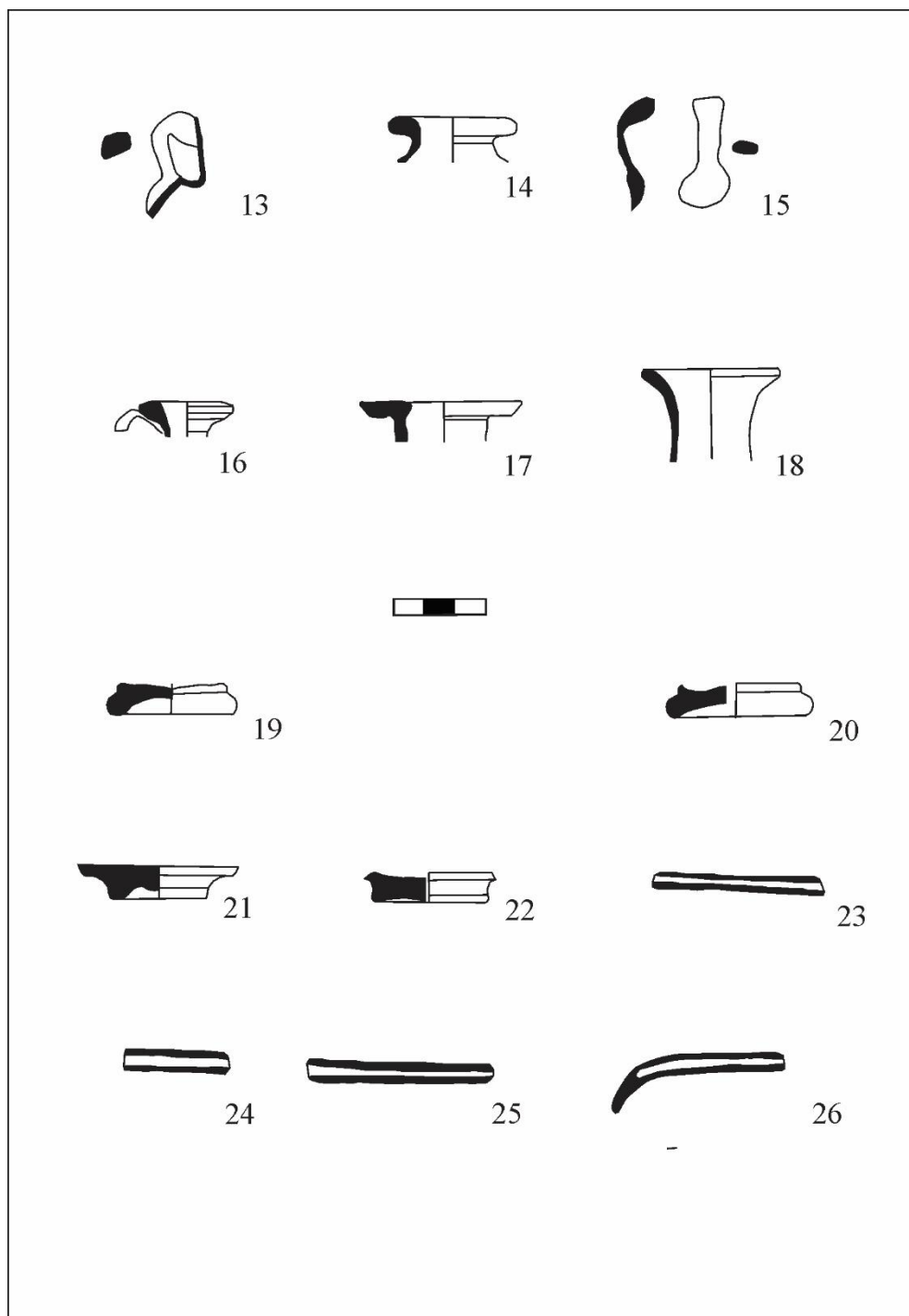

1

2

KIPCHAKS THROUGH THE EYES OF CONTEMPORARIES:
EASTERN AND EUROPEAN TEXTUAL SOURCES¹

*Lala Aghamirze Aliyeva**

*Yaroslav B. Pylypchuk***

*Leri Tavadze****

10.52846/AUCSI.2024.2.02

Abstract

The Kipchaks, one of the nomadic Turkic tribes of Eurasia, left their mark on the history of many peoples from Central Asia to Europe, from the Caucasus to North Africa. Their Encounter with a number of medieval countries and the role, played in the crucial historical events of the world, led to be mentioned, and discussed by the various authors in different languages. Against the backdrop of many political events in which the Kipchaks played one role or another, these sources report on their customs, the peculiarities of their physical anthropology, their beliefs and military tradition, and etc. This research conducts a comparative analysis of textual sources, works of medieval Armenian, Georgian, European, Arabic and Persian authors. In order to scrutinize the ethno-linguistic and cultural features of the Kipchaks prior to the Mongol occupation of Kipchak lands, based on medieval textual data, this paper sets the task of drawing out the real image of the Kipchaks, veiled by the harsh military and political events of the period under study.

Key words: *Kipchaks, Armenian chronicles, Kartlis Tskhovreba, Muslim authors, Slavic chronicles, Medieval European sources.*

Introduction

The Kipchaks in medieval times inhabited a vast area of the Eurasian Steppe. The area of their inhabited territory spanned from the Hungarian plains to the Siberian taiga. The large territorial expansion made them famous among different sedentary people of Europe, Middle East, Caucasia, and Central Asia. Despite the fact that we almost have no medieval Kipchak textual sources prior to the Mongol occupation of Kipchak lands, the accounts about this nomadic people have survived in a multitude of languages, especially among those people who frequently interacted, traded, or engaged in warfare

¹The work on the article was divided as follows: Lala A. Aliyeva researched accounts of medieval Muslim authors; Yaroslav B. Pylypchuk investigated medieval Slavic, Byzantine and Latin sources; Leri Tavadze studied medieval Georgian and Armenian authors about Kipchaks;

*Associate Professor, PhD in History, Baku State University, Faculty of History, 23 Z. Khalilov Street, 1148 Baku, Azerbaijan; +994773398189; lalaaliyeva@bsu.edu.az

**Doctor of Historical Sciences, Ukrainian State University of M. Dragomanov, Pyrohova St, 9, Kyiv, Ukraine; +380988446537; pylypchuk.yaroslav@gmail.com

***Associate Professor, PhD in History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, 1 Ilia Chavchavadze Avenue, Tbilisi 0179 Georgia; +995322225107 leri.tavadze@tsu.ge;

with them. Their narrative presents a unique tale about fascinating people who influenced Afro-Eurasia in many different aspects.

While historical records often portray medieval nomadic tribes as primarily engaged in warfare and violence, this research seeks to challenge that one-dimensional view. By delving into the Kipchaks' culture, religious beliefs, daily life, and physical characteristics, we aim to present a more nuanced understanding of their way of life.

This study, based on data from the textual sources of middle ages, highlights first-hand evidence, with the goal of not distorting the perceptions of medieval European and Middle Eastern authors on the Kipchaks. To gain a comprehensive understanding of the Kipchaks, this study draws upon a wide range of primary sources from Arabic, Persian, East Slavic, Byzantine, Georgian, Armenian and Latin-language European chronicles.

In accordance with the stated goal and objectives of the study, its database consists of chronicles and treatises of authors of vast geography. The extend of geography is primarily due to the nomadic way of life of the Kipchaks, as they were in contact with the peoples of Europe, the Caucasus, the Middle East and Central Asia to China. Among this diversity of sources, Slavic, Latin and other European, Georgian and Armenian chronicles and works of Arab and Persian authors served as the source of the study. Analyzing these sources, it is necessary to take into account that the medieval authors, mostly, did not have direct experience of interaction with the Kipchaks. Information about the nomads was often transmitted through intermediaries or was based on rumors. It is important to note that the sources can be subjective and reflect the political or cultural biases of the authors. Therefore, when working with this data, it is necessary to apply the method of critical analysis, compare different sources and take into account the context in which they were created. An interdisciplinary approach was used to comprehensively study the rituals, beliefs, daily life and other aspects of the cultural anthropology of the Kipchaks. In addition to traditional historical methods, the study is based on cultural anthropological approach.

Culture and issues of social anthropology are rarely reflected in textual sources. Modern historiography has significantly expanded its exploration of the Kipchaks, with scholars from countries that had historical interactions with them, as well as Western historians, contributing a substantial body of research. Peter Golden stands out as a particularly influential figure within this field, having authored numerous seminal works on the Kipchaks and their broader historical context (Golden, 1998; Golden, 1984).

A significant challenge in historical research is that primary sources often provide incomplete or distorted perspectives. This can lead to reliance on conjecture and speculation on the part of the researcher. The present work aims to mitigate this issue by presenting factual information extracted directly from the primary text related to the topic under study.

Medieval Muslim Authors on the Kipchaks

At the dawn of the activity and onward the early Islamic authors, Muslim geographers and historians reported on the Kipchaks in connection with certain political events or mention them describing the geographical picture of certain territories in their works. However, little attention was paid to the description of the anthropology of Kipchaks and their cultural characteristics in these textual sources. The lack of information, and in some cases its absence, forces modern historians to use the available data, analyzing indirect evidence. There is also a more complex situation with the research of this topic. In most cases, the medieval Muslim authors' reports refer to the Turkic tribes in general, and not to the Kipchaks directly. It is difficult to judge how much they may be related to the Kipchaks, however, modern historiography makes references to this data as a direct evidence. Another particular feature of these sources is their compilation; they repeat the same report one after another with the addition of minimal new information.

Known between the tenth and thirteenth centuries, the country of Kipchaks is mentioned often as "Dasht i- Qipchaq" by Persian authors (Abdullah ibn Rizvan-Pasha, 2022) and "Sahra ul-Qibjaq" (ad-Dawâdâri, 1972, VII, 1272) or "Balad ul-Qifjaq" (al-Nuwayrî, 2004, XXIX, 268) by the Arab sources. Ibn Khordadbeh in his *al Masâlik w'al Mamâlik*, finished around 870, in the section "The Road from Zamin to Fargana" listing the Turkic tribes indicates the Khifshakh (Khordadbeh, 1889: 31). The tenth century unknown author of *Hudud al-Alam* mentions them as a northern tribe, stating that in the south, the Khifchaks border the Pechenegs, and all other parts border the northern uninhabited lands, where there is not a single living creature. The Khifchaks are a clan that separated from the Kimaks and settled in these parts, but the Khifchaks are more evil than the Kimaks and their ruler is appointed by the Kimaks (Hudud al-Alam, 1937: 101). Another tenth century author Ibn Hawqal also informs Kipchak and Kimak tribes as a union in the steppes of Northern Aral Sea region. However, describing port-town Darband, the author indicates the Kipchaks as one of its inhabitants (Ibn Hawqal, 1800: 159), even indicating the mountains of Kipchak in the map (Ibid, 156). Gardizi, the eleventh century Persian historian, in his *Zainu'l- Akhbar* nearly repeats information from Hudud al-Alam (Gardizi, 1928).

The Muslim textual sources list the tribes that make up the Kipchak tribal union. An-Nuwayri listed them as follows: Taqsaba, Tiba, Burj Ughli, Al-Burli, Qungur Ughli, Anjugli, Durut, Qalaba Ughli, Juratan, Qara Turki, and Kutun (al-Nuwayrî, 2004, XXIX, p. 268-269). V. Tizenhausen read the names of the tribes in the following edition: 1) Toksoba, 2) Ieta, 3) Burjogly, 4) Burly, 5) Kanguogly (or Kangarogly), 6) Anjogly, 7) Durut, 8) Karabarogly, 9) Juznan, 10) Kara-birkli, 11) Kotyan (Tizengauzen, 1884, 540-541). The difference between the original text and Tizenhausen's edition is clearly visible. Some of them can be considered controversial, and some are reliable. The latter

includes the name Toksoba, which is most likely a modified form of *Toqquz Oba* - nine communes.

The Muslim authors are not generous in describing the features of the Kipchaks' appearance, precisely, their physical anthropology. However, writing about the first encounter with the Mongols, the Muslim authors indicate that they were relatives. During the large-scale campaign of Jebe and Subutai in the 1220s, when the Mongol army crossed the Caucasus and encountered the Alans, Laks and Kipchaks, the textual sources convey interesting details. Ibn ad-Dawadari, the fourteenth century's Mamluk Egypt historian, writes that the Mongols had fought a great battle with the Alans, but they did not defeat them. So they sent messengers to the Qipchaqs, offering them alliance against the Alans and a share of their wealth, as they would tell them (ad-Dawādāri, 1972, VII, 1351). When proposing an alliance against the Alans, the Mongols, in order to persuade the Kipchaks to do so, referred to the fact that they had the same origin: "we are from you and you are from us" (nahnu minkum, wa'antum minna) (Ibidem, 1351). This event was reported earlier, in the thirteenth century, by the Arab author Ibn al-Athir, who was a contemporary of the event. He indicates the message of the Mongols to the Kipchaks more accurately: "we and you are one race" (nahnu wa'antum jinsun wahidun) (Ibn al-Athir, 2003, X, 417). The notion '*jins*' means a group of people that share similar or common characteristics, having similar features of appearance, behavior, culture and religion. Taking into account that it was the first encounter of this group of Kipchaks with Mongols, it make sense to assume that similarities in physical appearance, dealing with physical anthropology, the main attribute to be designated as "one race" - *jinsun wahidun*. The next factor indicating similarity is that both peoples were nomadic horsemen. Further, other common features could be identified, such as language, religion, culture and customs.

The twelfth century's poet Nizami Ganjavi, who was married to a Kipchak slave named Appak, presented him by the Darband emir (Aliyeva, 2006: 133), describes facial features and skin color as narrow-eyed and white skins in chapter "Iskandar's arrival in Dasht Qafchaq" in his poem "Iskandarnameh" (Nizami, chapter 47, bb. 17-19)

The way of living and activities of the Kipchaks, relevant to the interests of this study, have also been reported by the Islamic historians and geographers. As it has already been emphasized, many authors give information about the Turks in general. The direct information on lifestyle of the Kipchaks is described by an-Nuwayri. He states that they are the people of tents, they do not live in a house, nor do they settle behind walls, but they live in one territory in summer and move to another in winter (al-Nuwayrī, 2004, XXIX, 268). Indirectly, describing the Kimaks, *Hudud al-'Alam* concerns the Kipchaks' way of life, as they were under subordination of the Kimak confederation. The source reports that the Kimaks has only one town but

many tribes (gabila), which live in the felt tents and both in summer and winter wander along the grazing-grounds, waters, and meadows. Their commodities are sable-martens and sheep. Their food in summer is milk, and in winter preserved meat (Hudud al-Alam, 1937: 99-100).

Religious beliefs and traditions in this connection were widely describes by the Muslim chronicles, mentioned them Kafir/Kuffar, Majus, Zanadiqa and etc. Modern historiography considers Tengrism to be the main religion of the nomads of Eurasia. Before the monotheisation, the Kipchaks' pagan beliefs were associated with this system of religious worldview. As Tengrism was celestial god-centered system, they could easily be assimilated into one or another of the world religions (Golden, 1998: 181).

Although the stone balbals, attributed to the Kipchaks, are widely known, Abu Dulaf notes that they have house of worship, but no idols. Nizami Ganjavi in his poem "Isgandarnameh" provides valuable information about the installation of stone idols by the Kipchaks and their worship on them:

The Kipchaks always passing through it.

They bow before him.

Every footman and horseman goes that way,

Worship it as a shrine.

As riding their horses in front of it,

Gift an arrow from their quiver.

When shepherds pass by with their flocks,

Leave a sheep in front of shrine" (Nizami, chapter 47, bb. 73-76).*

As Nizami was married to the Kipchak woman, there is no doubt, she was his trusted source of information, and he used direct evidence from a bearer of the Kipchak culture. He could learn from first-hand that Kipchak women do not cover themselves and live freely with their faces unveiled. In addition, through her stories it became clear that they erect holy figures that they worship.

Prior to the Mongol invasions monotheisation of the Kipchaks was not a rare fact. Since history is well known for their acceptance of various doctrines of Christianity in Europe and the Caucasus, as well as Islam in Central Asia and Middle East during this period. Marwazi, reporting about the Turks in general in the ninth chapter of his work, says that when they come into contact with the Muslim countries, they embraced Islam. Then continues informing what to belong the Qun, and they were Nestorian Christians (Minorsky, 1942: 29). Ibn al-Athir states that in the month of Safar in the year 435 h. (September-October 1043), ten thousand tents of Turks who had been raiding and wreaking chaos on the Islamic lands of Balasagun and Kashgar, converted to Islam. On the Eid al-Ardha (Ramadan holiday) they slaughtered twenty thousand sheep (Ibn al-Athir, 2003, X, 265). W. Barthold claims that

* This is the literal translation. In the alternative translation "Sacrifice a sheep in front of shrine" (Nizami Ganjavi (2004), p. 309)

this message refers to the Kipchaks (Bartold, 1968: 100). However, we have no direct indication that this fact is connected specifically with the Kipchaks. In any case, we have such reports in the medieval Muslim texts, and this means that under the influence of contact with their neighbors, the Kipchak tribes could accept their religion. If the Kipchaks were sold as slaves to Christian countries, they accepted Christianity, but if to Muslim countries, they (mamluks) accepted Islam. After the Mongol conquest, the Kipchaks in the Middle East and the Golden Horde converted to Islam en masse. It is worth noting that, as Peter Golden rightly indicated with the reference to M.F. Koprulu, even after this they still retained elements of their previous beliefs through influenced by Shamanism tribesmen (Golden, 1998: 181).

Georgian and Armenian Textual Sources

In the Georgian and Armenian sources, the Kipchaks predominantly appear as allies, auxiliaries, and servants of the Kingdom of Georgia. The Kipchaks were brought to Georgia, settled, and maintained under the patronage of the Georgian royal court. Their daily life was typical of the nomadic people of the Eurasian Steppe. As it is well established in the historiography, the migrated Kipchaks were scattered across the different regions of Georgia, and the evidence from textual sources and archaeology supports this conclusion (The Life of David 2014: 178-182; Tsurtssumia 2013: 160-196; Tsurtssumia 2015: 138-159). The Kipchaks were originally pagan, but with the advent of their Georgian lifestyle, they began to embrace Christianity. The noble Kipchaks were baptized from the very beginning of their settlement in Georgia. This marked the beginning of the Christianization of the Kipchaks in the Georgian Kingdom (Murgulia & Shusharin, 1998: 117-121, 181-187). As for what doctrine of Christianity the Kipchaks adopted in Georgia, there is no doubt that it was the Eastern Orthodoxy. The Christian religion and pagan beliefs successfully merged in the life of the Kipchaks in Georgia. The archaeological evidence indicates that pagan elements played a significant role in the funerary practices of the Kipchaks. This is particularly evident in the burial rite that has been observed through the archaeological records. (Tsurtssumia 2013: 161-165)

Regarding the religious beliefs, customs, way of life and occupations of the Kipchaks, the Georgian and Armenian sources provide little information, mainly describing the Kipchaks as a military cavalry force. The first and the main primary source that deals with the Kipchak issue is the anonymous author of "The Life of *Mepetmepe* David", written shortly after David IV Aghmashenebeli passed away (Javakhishvili 1977: 210-213). The Kipchaks were settled in Georgia by David Aghmashenebeli in 1118 (batonišvili vaxušti, 1973: 158-159; Javakhishvili 1983: 199-200; Metreveli 1986: 166-182). Actually, this year marked as the starting point of large migration of Kipchaks into the Georgian Kingdom. The process of migration

was largely completed by 1120, as in February of this year David resumed his military campaigns against his neighbors. However, the process of Kipchak migration in Georgia can be observed up until 1124. The Georgian king passed away the following year, which largely halted this process (Murgulia & Shusharin, 1998: 115-151).

David Aghmashenebeli's military campaigns in 1120-1125 were conducted with the assistance of the Kipchaks, which can be observed based on "The Life of *Mepetmepe* David", supplemented by the Armenian sources as well. Matthew of Edessa mentions 15 000 Kipchaks in the Georgian army at the Battle of Didgori (Matthew of Edessa 1993: 227). The ratio of Georgians to Kipchaks was approximately three to one. The ratio seems to be more or less accurate; however, the number of forces on each side at the Battle of Didgori, as some historians have observed, should have been exaggerated by Matthew of Edessa. (Margishvili 2006: 93-98)

The mistrust towards the Kipchaks among the people living in the Kingdom of Georgia is another key issue that we can clearly observe in "the Life of *Mepetmepe* David". The author claims that they betrayed the king on numerous occasions, at least more than three times. (The Life of David, 2014: 189-190). In this instance not all the Kipchaks are meant, but the general description of the Kipchaks is not entirely positive. Notwithstanding the prevailing negative perceptions, the Kipchaks are depicted as brave warriors with no fear and no inclination to show their backs to the enemy. The king was the subject of criticism with regard to his Kipchak policy. Furthermore, his opponents had other reasons for criticism as well. According to "the Chronicle of Giorgi Lasha", the Kipchaks were engaged in robbery, but were forced to abandon their activities during the reign of Queen Tamar (The Chronicle of Giorgi Lasha, 2014: 203). The untrustworthy nature of the Kipchaks is also evidenced in Georgian folklore. The Georgian popular poetry describes the Kipchak as bully, greedy, and ungrateful (Sikharulidze 1965: 111-112).

The Georgian sources from the collection of texts, known as "Kartlis Tskhovreba", include four additional primary sources dealing with information concerning the Kipchaks. Three of them were written in the thirteenth century. "The Histories and Eulogies of the Sovereigns" was composed during the life of the Queen, and completed shortly following the death of Tamar (r. 1184-1210). The history of five sovereigns, also known as "the Chronicle of Giorgi Lasha", was composed after Giorgi IV Lasha passed away in the 1220s. The final text of this period "the History of *Mepetmepe* Tamar" was composed in the middle of the 13th century (Javakhishvili 1977: 221-241, 244-245, 373-395). All of these texts describe events that took place after David Aghmashenebeli (The Chronicle of Giorgi Lasha 2014: 202-203; The History and Eulogy of Monarchs 2014: 250; Basili 2014: 296; 320-322, 328, 334, 348, 350, 391). These primary sources clearly demonstrate the policy of successors

of David towards the Kipchaks of Georgia following the demise of their initial patron and benefactor.

The Kipchaks continued to serve in the army of the Georgian kings Giorgi III, grandson of David IV, who, based on almost all these sources, frequently used the Kipchaks in his military campaigns. The Kipchaks' help was essential in maintaining the royal power in Georgia during Prince Demna's upraise in 1177-1178 (The History and Eulogy 2014: 238, 241). One of the most trusted subordinates who played an important role in King's support was Qubasar, a leader of the Kipchak detachment under Giorgi's service. Qubasar is named as former Kipchak, which by all means suggests that he was baptized and integrated in the Georgian feudal society. Giorgi appointed him to the office of commander-in-Chief of the Georgian army, i.e. *amirspasalari*, despite the opposition of influential magnates. Notwithstanding Qubasar's baptism and integration into Georgian feudal society, his low birth status and origin was unacceptable to the Georgian nobility. Consequently, they forced the next ruler young and less experienced Queen Tamar to dismiss Qubasar from the office at the outset of her reign (The History and Eulogy, 2014: 241).

It is worthy of note that the Georgian sources differentiate the old and the new Kipchaks (The History and Eulogy 2014: 255). "Histories and Eulogies of the Sovereigns" mentions new Kipchaks. It is well established in the field of historiography that the new Kipchaks were the migrants who arrived in Georgia at a later date than the initial wave that commenced in 1118 under the rule of David Aghmashenebeli (Golden 1984: 63-64; Murgulia & Shusharin 1998: 153-158; Tsurtssumia 2015: 139). This illustrates the continuation of the Kipchak migration in Georgia.

Georgian and Armenian textual sources are informative on the Kipchak geography. The Georgian ethnonym for the Kipchak is "Q'ivchaq'i" and the country of the Kipchaks (Desht'i Kipchak) was called "Saq'ivchaq'eti" (žam'taağmcerli, 2008: 532, 543). The latter term can be properly explained as the land of Kipchaks, with "Sa" prefix commonly used in the Georgian language to indicate belonging. The ethnonym "Q'ivchaq'i" is the term to which the land belongs. Another name for the Land of Kipchaks is relatively close to the first one and could be transliterated as "Q'ivchaq'eti". The term is essentially identical, with the exception of the prefix indicating the belonging to a certain place.

"Didi saq'ivchaq'eti" is one more geographic term mentioned in the Georgian textual sources (žam'taağmcerli, 2008: 532, 543, 554). The proper English translation of the aforementioned geographic term is "Great Land of Kipchaks". The land that Georgian author of "Hundred Years Chronicle" describes seems to be greater than Ossetia, Russia, Khazaria, Bulgaria, Serbia, or any other territory to the north of the Caucasus. Notably, none of the aforementioned countries are rendered as "Great". From the Georgian sources,

it can be deduced that the term "the Great Land of Kipchaks" stretches all along those five core countries, which are: Ossetia, Russia, Khazaria, Bulgaria and Serbia. The most distant area from "the Great Land of Kipchaks" is "the Land of Darkness". It is evident that the Georgian author is referring "the Land of Darkness" to the territory that lies beyond "the Great Land of Kipchaks" in direction to the East, which encompasses the Siberian Taigas and Tundra. Moreover, Armenian historian Kirakos Gandzaketsi refers to the Kipchak lands as "Great" (Kirakos Gandzaketsi, 1986: 293), which is consistent with the Georgian source.

The Kipchaks and Armenians had long-term contacts, as result, some Kipchaks became adherents of the Armenian Church, using the Armenian alphabet. The judicial acts and the book of prayers "Algysht Bitigi" in the Kipchak language with Armenian script are products of these contacts. These Armeno-Kipchak texts were firstly published by A.N. Garkavets (Garkavets, 1986). However, the Armenian sources are generally less informative which could be explained by lack of contacts between the Armenian and Kipchak population from political and military perspective in the Caucasus. Matthew of Edessa (the 12th c.) mentions them largely in connection with Georgia and the Seljuk Empire (Matthew of Edessa, 1993: 195, 227); Kirakos Gandzaketsi provides a detailed account of the conflict between the Georgians and the Kipchaks during the reign of Giorgi IV Lasha (Kirakos Gandzaketsi, 1986: 168-169), which is supplemented by other sources including Vardan Areveltsi. Vardan relates about the same events, hence his information is similar to Kirakos Gandzaketsi's narrative. However, both authors present some piece of unique accounts about the Kipchak incursion in Georgia (Thomson 1989: 213-214). The same events are described by an anonymous chronicler from Sebastia, known as Sebastatsi. His information confirms the account of previous two Armenian authors, yet offers no substantial narrative additions (Galstyan, 1962: 23). The anonymous author wrote his chronicle after Kirakos and Vardan. The rest of the Armenian sources present only fragmented accounts about the Kipchaks, rendering them less useful.

The Slavic and Other European Medieval Sources

The first historical textual source in the territory of Rus' that mentioned the Kipchaks-Polovtsians was the "Tale of Bygone Years". The central place in the chronicle is occupied by the description of the Rus' campaigns in the steppes and the personality of Vladimir Monomakh, and the war of the Rus' with the Kipchaks is described as a struggle between Christianity and paganism. However some features of the life and beliefs of the Kipchaks are also noted. Thus, Nestor wrote about the custom of levirate (marriage to the widow of a brother), nomadism and food. He also outlined a version of the origin of the Kipchaks, like other peoples, from the unclean peoples of Gog and Magog, who violated God's will by moving from the lot of

Shem to the lot of Japheth. The chronicler perceived the Kipchaks within the boundaries of the Christian-Biblical matrix, condemning the warlike stereotype of the behavior of the Kipchaks (PSL).

The most detailed history of Dasht-i Kipchak is given by the Hypatian Codex (Ipatiev Chronicle, 1962). This chronicle was completed at the end of the thirteenth century, since the description of events reflected in it ends in 1292. The information of the Galician-Volynian chronicler is valuable both for the study of Dasht-i Kipchak and the political history of the Kipchak chiefdoms. Particular attention is paid to the Sharukanid dynasty and the story of Khan Atrak and his descendants (Pylypchuk, 2024: 18-34). The story of the campaign of Igor Svyatoslavich formed the basis of The Tale of Igor's Campaign (Likhachyov, 1975).

In the Hypatian Codex the Kipchaks were described as "poghanie", pagans. The chronicle mentions that on the eve of the battle near the Ugra River, in 1096, against Hungarinas, Khan Bonyak Burchевич howled like a wolf, asking for support in the battle (Ipatyevskaya, 1962, 245; Golden, 1998, 186-187; Aliyeva, 2006, 70). This is direct evidence of the existence of the wolf's cult as a protector among the Kipchaks. The chronicle when describing the campaigns against the Kipchaks, calls them snake heads. This means that in addition to the wolf, the dragon was also a sacred figure for the Kipchaks. The customs of the Kipchaks and their social organization are also described by the chronicle.

In the Laurentian Chronicle (Lavrentievskaya, 1962) events in the steppes are depicted fragmentarily. Data from the Vladimir-Suzdal and Rostov chroniclers, also the Novgorod First Chronicle (Novgorodskaya letopis, 1950) covering the events of the thirteenth century, are the important source on the history of Kipchaks in Eastern Europe.

One of the most important chronicles for the history of the Kipchaks is the chronicle called "History" by Niketas Choniates, who was the court chronicler of the Angelos dynasty and was also in the service of Theodore Laskaris. His chronicle was written around 1206. Nicetas Choniates described in detail the campaigns of the Angelos against the Bulgarians and the large-scale invasion of the Cumans and Vlachs into Thrace in 1201-1202. In covering these events, the author described some of the religious rites of the Cumans, whom he, like John Kinnam, called Scythians (Choniates N., 1862). Mikhail Choniates gives the Orthodox an example of the uncorrupted morals of the Kipchaks. This cleric, pointing out that the Kipchaks were pagans, said that they adhered to agreements among themselves. Idealizing the Kipchaks, the cleric omitted the details of the conclusion of such agreements, since they were associated with black magic. The Kipchaks had to drink each other's blood, and also cut up the dog over which they pronounced the oath (Choniates M., 2009)

Among the German chroniclers who mentioned the Kipchaks, it is necessary to highlight Adam of Bremen, who was the Bishop of Hamburg and left behind "Acts of the Archbishops of the Hamburg Church", written between 1072 and 1076. This chronicle contained a description of the peoples of Scandinavia and Eastern Europe and mentions homines Pallidi along with other peoples of Eastern Europe, including the Oghuz (Guz). Concerning the latter, the synonym Parti, that is, Parthians, was also used. Adam of Bremen's report is valuable for us because this is the first mention of the Kipchaks-Cumans in Western European Latin-language historiography. (Adam Bremenskiy, 1999)

A contemporary of the Mongol invasion of Hungary Roger of Torre Maggiore's chronicle, known as "*Carmen Miserabile super Destructione Regni Hungariae per Tartaros*" concerns the events associated with the Kipchaks. Thanks to his testimony, it is possible to establish the eastern borders of the Cuman bishopric and the time of the Kipchaks' migration to Hungary, and provides information about the last years of Khan Kotyan's life. This chronicle pointed out the contradiction between the settled population of Hungary and the nomadic Kipchaks. In particular, the Kipchaks stole women from the Hungarians and trampled the fields of the Hungarians with their herds. At the expense of the Kipchaks, the Hungarian King Bela IV hoped to strengthen his military forces. At his request, the Kipchaks accepted Catholicism. However they continued to worship their pagan gods, which irritated the Catholic clergy. The Hungarian barons were irritated by the fact that the Kipchaks wanted to join the elite of the kingdom. In addition, the reason for the xenophobia on the part of the Hungarians was the Mongoloid anthropological type of the Kipchak nobility (Rogerii 1892: 547–567; Magistr Rogerii, 2012).

Wilhelm de Rubruck and Plano Carpini noted the ethnic composition of the population of the Ulus of Jochi, and isolated facts about the religion and customs of the Kipchaks. Rubruck considered it sufficient to indicate the existence of different ethnic groups in Desht-i Kipchak. Among the Kipchaks, he named the Cumans, the Kapchat Cumans, the Kangle Cumans and the Kumuks. He also left a description of the Kipchak funeral rite, which allows us to reconstruct the spiritual life of the nomads of the Western Eurasian steppes (Carpini, Rubruk, 1957: 82-91). The description of the travels was published immediately after returning from the countries of the East in 1255.

Antivarian bishop Giovanni del Plano Carpini, who was the first to dare to undertake a long journey through Dasht-i Kipchak, noted the presence of Kipchak stone statues in the steppes, mistakenly calling them the graves of the Cumans. He also noted that the population of the region near Khorezm speaks the Kipchak language (Carpini, Rubruk, 1957: 103-110)

It is necessary to note the monuments of the French kingdom, written in Old French that concerned the history of the Cumans. In particular, the description of the wars with the Kipchaks is contained in the memoirs of Robert de Clari and Geoffroy de Villehardouin. The memoirs of the Picard

knight Robert de Clari, known to us under the title "Conquest of Constantinople", were written in the fresh wake of the Fourth Crusade. The chronology of events is brought to 1216. The memoirs describe the Battle of Adrianople, as well as the author's life in Picardy, which makes it possible to assert that the date of their writing was 1216. In "Conquest of Constantinople" the deeds of the crusaders in the Balkans and their defeat by the Bulgarian-Kipchak army in 1205 are depicted. Robert de Clari, in addition to describing the tactics of the nomads, left data on their field life. Although his work is less detailed than Geoffroy de Villehardouin's, his information is of great importance for the history of the Cumans and Kipchaks. (De Clari, 1986)

Some information about the life and customs of the Kipchaks was reported by Jean de Joinville (died 1317), a seneschal (table-steward), who together with his lord took part in the crusade against the Egyptian Mamluks. His work "The History of Saint Louis", completed in 1309, informs about the Kipchaks and only in connection with Narjo de Tussi, a French aristocrat in the Latin Empire. In particular, Jean de Joinville described the burial rites of the nomads, describing that a warrior servant was buried together with a Kipchak aristocrat and the aristocrat's horse. The Kipchaks accepted human sacrifices, which was reported by the Byzantine chronicler Nicetas Choniates. Also Jean de Joinville indicated that a letter was in the hand of the buried person, demonstrating that he had served his master faithfully. This fact shows that the Kipchaks had writing system, however, it is still unclear. Probably, they could use the writing of neighbors in the region. (Joinville, 2007: 118).

The chronicle of Hayton of Corycus, known to us under the title "Flowers of the Histories of the East", was written in Old French and published in Poitiers in 1307. The chronicle mentions the country of Comania. He considered the latter to be the largest country on earth and described the Kipchaks as nomads who did not have cities and were engaged in cattle breeding. Much more than other Armenian chroniclers, Hayton of Corycus was interested in the history of the Mamluks. He pointed out that the basis of the Mamluks were the Cumans converted to Islam (Osipyan 2004: 331-347; Osipyan 2009: 9-22).

Conclusion

The medieval textual sources, examined in this study, offer invaluable insights into the Kipchaks' historical trajectory and their multifaceted interactions within medieval Eurasia prior to the Mongol occupation of Kipchak lands. Through a meticulous analysis of these chronicles, treatises, and accounts, we are able to delineate the Kipchaks' significant political and military influence and their society, beliefs, and daily life. One of the results of this research indicates that textual sources provide evidence of the animistic and shamanistic beliefs within the Kipchak culture. However, extensive

examination of these sources reveal limited references to the worship of Gök Tengri, the supreme deity of Tengrism.

The cultural reorientation from a nomadic to a sedentary way of life was significantly influenced by the process of Christianization or Islamisation. Despite the fact that the Kipchaks easily accepted Christianity and Islam, the process of their integration was gradual and incremental. In addition to the newly embraced religion, the Kipchaks continued to adhere to their traditional beliefs and customs for an extended period.

The extensive territorial expansion of the Kipchaks contributed to the formation of a highly exaggerated perception of their domain. Despite the extensive geographical reach of the Kipchak nation, its political structure was characterized by fragmentation, lack of organization and disintegration. The absence of centralization rendered them vulnerable to external influence. A number of the Kipchak population opted for migration and service among powerful Christian or Muslim rulers, while those who remained in their homeland, known as Deshti- Kipchak, were subdued by the Mongol-Tatar Empire of the Golden Horde.

References:

1. Абдуллах ибн Ризван-паша (2020). *Хроника «Теварих-и Дешт-и Кипчак»*. [Abdullah ibn Rizvan-Pasha. The Chronicle "Tevarih-i Desht-i Kiptchak".] Подготовил к печати Абдужемилев Р. Р. Часть 1. // *Крымское историческое обозрение*, 2020 No 2, pp. 214–247, DOI: 10.22378/kio.2020.2.214-247
2. Abu Dulaf (1995). *al-Risalat al'Awla li'Abi Dulaf Misear bin al-Muhalhal al-Khazriji* [The first letter of Abu Dalf Misaar bin Al-Muhalhal Al-Khazraji]. Makkah, Ummul Al Qura University
3. ad-Dawādāri, Abu Bakr b. 'Abdallah b. Aybak (1972). *Kanz ad-Durar wa Jāmi 'al-Gurar*/Die Chronik des Ibn ad-Dawādārī, ed. Sald 'Abd al-Fattāh' Ašūr (Deutsches Archäologisches Institut Kairo, Cairo 1392/1972) VII
4. Адам Бременский (2011). Деяния епископов гамбургской церкви. In Russian [Acts of the Bishops of the Hamburg Church] // *Адам Бременский, Гельмольд из Босау, Арнольд Любекский. Славянские хроники*. —М.: СПСЛ; Русская панорама, pp. 7-150
5. al-Nuwayrī, Shihāb al-Dīn Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb (2004). *Nihāyat al-arab fī funūn al-adab*. [Edge of desire in ethical disciplines] in Arabic, Cairo: al-Mu'assasa al-Miṣriyya al-Āmma lil-Ta'lif wa-l-Tarjama wa-l-Ṭibā'a wa-l-Nashr, 2004
6. Aliyeva, Lala (2006). *Qipçaqlar və Azərbaycan: etnogenez kontekstində* [Kipchaks and Azerbaijan: in the Context Ethnogenesis]. Baku, Baku State University Press
7. *Armenia and the Crusades Tenth to Twelfth Centuries: The Chronicle of Matthew of Edessa* (1993). Translated from the original Armenian with a

commentary and introduction by Ara E. Dostourian, foreword by K. H. Maksoudian, University Press of America, 1

8. *Армянские источники о монголах (Извлечения из рукописей XIII–XIV вв.)* (1962), In Russian [Armenian Sources about Mongols (Excerpts from Manuscripts)]. Перевод с древнеармянского, предисл. и прим. А. Г. Галстяна, Москва, Издательство восточной литературы;

9. Bartold W. (1968). Бартольд В.В. Кипчаки [The Kipchaks]. *Сочинения*. Том V. Работы по истории и филологии тюркских и монгольских народов. - Москва: Наука, - 757 с.

10. Basili (2014) *The Life of Tamar, the Great Queen of Queens*, translated and with commentary by D. Gamq'relidze, *Kartlis Tskhovreba (A History of Georgia)*, editor in Chief of English edition S. Jones. Tbilisi, Artanuji Publishing

11. batonišvili vaxušti, c'xovreba samep'osa sak'art'velosa (1973) In Georgian [Life of Kingdom of Georgia], *k'art'lis c'xovreba* [Life of Kartli], IV, gamosc'a S. Kaukhchishvili, t'bilisi, sabčot'a sak'art'velo

12. Carpini & Rubruk (1957). *Джиованни де Плано Карпини. История монголов. Вильгельм де Рубрук. Путешествие в Восточные страны* / In Russian Пер. с лат. А. И. Малеина. Ред., вступит. ст. и примеч Н. П. Шастиной. - М.: Государственное издательство географической литературы, 270 с.

13. Choniates Michael (2009). Крюков А.М. Византийцы и их соседи в проповедях Михаила Хониата. In Russian [Byzantines and their neighbors in the sermons of Michael Choniates]// *Причерноморье в средние века*. - Вып. 7. - М., Издательство Московского государственного университета-С. 33-53

14. Choniates Niketas (1862). Хониат Никита. История со времени царствования Иоанна Комнина. In Russian [History from the time of the reign of John Comnenus]/ Перевод редакции Н. В. Чельцова. - Т. 2 (1186 - 1206). - СПб.: Санкт-Петербургская Духовная Академия, 540 с.

15. The Chronicle of Giorgi Lasha and his Time (2014). Translated and with commentary by M. Abashidze, *Kartlis Tskhovreba [A History of Georgia]*, editor in Chief of English edition S. Jones. Tbilisi, Artanuji Publishing

16. c'xovreba mep'eť-mep'isa daviťisi (1955). In Georgian [Life of David, king of kings], *k'art'lis c'xovreba*, I, gamosc'a S. Kaukhchishvili, t'bilisi, sabčot'a sak'art'velo

17. Gardizi (1928). *Zainu'l- Akhbar*. Composed by Abu Said 'Abdu'l-Hayy b. ad-Dahhak b. Mahmud Gardizi. Edited by Muahammad Nazim. London, Lucas & Co

18. Garkavets (1986). Гаркавец А.Н. *Кыпчакские языки: куманский и армяно-кыпчакский* [Kipchak languages: Cuman and Armenian-Kypchak]. - Алма-Ата: Наука, - 226 с.

19. Golden P. B. (1984), Cumanica I: The Qipčaq in Georgia, *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, IV (Wiesbaden);

20. Golden, Peter (1998). Religion among the Qipčaq of Medieval Eurasia. *Central Asiatic Journal*. Vol. 42, No. 2 (1998), pp. 180-237

21. The History and Eulogy of Monarchs (2014). Translated and with commentary by D. Gamq'relidze, *Kartlis Tskhovreba* [A History of Georgia], editor in Chief of English edition S. Jones. Tbilisi, Artanuji Publishing

22. *Hudud al-'Alam* (1937): The Regions of the World: a Persian Geography (Gibb Memorial Trust) Translated and Explained by V. Minorsky, London, The University Press, Oxford, 1937

23. The Hundred Years' Chronicle (2014). Translated and with commentary by D. Gamq'relidze, *Kartlis Tskhovreba* [A History of Georgia], editor in Chief of English edition S. Jone. Tbilisi, Artanuji Publishing

24. Ibn al-Athir (2003). *Al-Kāmil fī al-tārīkh*. In Arabic, Volume 10, Beirut, Dar Al-Kutub Al-ilmiyya, 2003

25. Ibn Khordadbeh (1889). *Kitāb al-Masālik wa'l-Mamālik*. Leiden: Brill

26. Ibn Hawqal (1800). The Oriental Geography of Ebn Haukal An Arab Traveler of Tenth Century. Translated by Sir William Ouseley. London, The Oriental Press

27. Ипатьевская летопись (1962) In Russian [Hypatian Codex]/ Воспроизведение текста издания 1908 г. // Полное собрание русских летописей. – Т. 2. – М.: Восточная литература, XVI, 938, 87, IV с.

28. Javakhishvili I. (1977), *žveli k'art'uli saistorio mcerloba* (V-XVIII ss.), *t'xzulebani t'ormet tomad* [Old Georgian Historical Writings (the 5th-18th cc.), *Works in Twelve Volumes*], t. VIII, first published in 1916, ed. M. Lordkipanidze, t'bilisi, mecniereba

29. Javakhishvili I. (1983), *k'art'veli eris istoria, t'xzulebani t'ormet tomad* [History of Georgian Nation, *Works in Twelve Volumes*], t. II, first published in 1914, ed. V. Gabashvili, t'bilisi, mecniereba

30. Jean de Joinville (2007). Жан де Жуанвиль. *Книга благочестивых речений и добрых деяний нашего святого короля Людовика*. In Russian [The Book of Pious Sayings and Good Deeds of Our Holy King Louis]/ Пер. с старофранц. Цыбулько Г. Ф., под ред. Карачинского А. Ю., науч. ред. Малинин Ю. П. – СПб.: Евразия, 400 с.

31. Клари Робер де (1986). *Завоевание Константинополя*. In Russian [Conquest of Constantinople] / Пер., статья и коммент. Заборова М. А. – Москва: Наука, – 170 с.

32. *k'art'lis c'xovrebis žveli somxuri t'argmani* (1953) [Life of Kartli Old Armenian Translation] Georgian text with Armenian translation published by Ilia Abuladze, t'bilisi, bilisis saxelmcip'o universitetis gamomcemloba:

33. *k'art'uli sibržne: k'art'uli xalxuri poezia* (1965) [Folk Wisdom: Georgian Folk Poetry] in Georgian, IV, composed by K. Sikharulidze, t'bilisi, mecniereba

34. *Лаврентьевская и Суздальская летопись по Академическому списку* (1962). In Russian [Laurentian and Suzdal Chronicles according to the

Academic List] / Под. ред. акад. Е. Ф. Карского. Воспроизведение текста изд. 1926 – 1928 гг. // *Полное собрание русских летописей*. – Т. 1. – М.: Восточная литература, – VIII, 578 с

35. The Life of David, King of Kings (2014). Translated and with commentary by D. Gamq'relidze, *Kartlis Tskhovreba* [A History of Georgia], editor in Chief of English edition S. Jones. Tbilisi, Artanuji Publishing

36. Лихачёв Д. С. (1976). *Слово о полку Игореве*. In Russian [The Tale of Igor's Campaign]. — М.: Просвещение, — 175 с.

37. Margishvili S. (2006), *mit'ebi da realoba davit' aghmasheneblis mer'obis šesaxeb* In Georgian [Myths and Reality about the Reign of David Aghmashenebeli] (t'bilisi), siesta

38. Master Roger (2012). Магистр Рогерий. *Горестная песнь о разорении Венгерского королевства татарами*. In Russian [A Lamentable Song about the Destruction of the Hungarian Kingdom by the Tatars]: пер. с лат. Досаев А. С. – СПб.: Дмитрий Буланин

39. Metreveli R. (1986). *davit' IV aghmashenebeli: epok'is soc'ialur-ekonomikuri da politikur-kulturuli mimoxilva* [David IV Aghmashenebeli: Social-Economic and Political-Cultural Overview of the Epoch], t'bilisi, sabčot'a sak'art'velo;

40. Мургулия М.П., Шушарин В.П. (1998) *Половцы, Грузия, Русь и Венгрия в XII-XIII веках*. In Russian [Kipchaks, Georgia, Rus and Hungary in the 12th-13th centuries], Москва, Ин-т славяноведения и балканистики РАН

41. Minorsky, V. (1942). Sharaf al-Zaman Tahir Marvazi on China, the Turks and India. Arabic Text (circa AD 1120). London: The Royal Asiatic Society. p. 234.

42. Nizami Ganjavi. Isgandarnama. <https://ganjoor.net/nezami/5ganj/sharafname/sh47> in Persian [Accessed September 26, 2024]

43. Nizami Ganjavi (2004). Isgandarnama. Azerbaijani translation by Abdulla Shaiq. Baku, Azerneshr

44. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов (1950) In Russian [Novgorod First Chronicle of the Senior and Junior Editions]/ Под ред. и предисл. А. Н. Насонова. – М.: Издательство Академии наук СССР, 640 с.

45. Осіп'ян О. (2004) Нове джерело з історії монгольського походу на країни Центрально-Східної Європи (1236 – 1242 pp.) [A new source on the history of the Mongol campaign on the countries of Central-Eastern Europe (1236-1242)] // *Україна в Центрально-Східній Європі*. № 4. С. 331 – 347.

46. Осіп'ян А. Л. (2009) Описание Кумании Гетума из Корикоса как источник по истории степей Восточной Европы. In Russian [Description of Cumania by Getum of Corycos as a source for the history of the steppes of

Eastern Europe] // *Исследования по истории Восточной Европы*. – Вып. 2. – Минск: РИВШ, 2009. – С. 9 – 22.

47. *Повесть временных лет* (2012) In Russian [The Tale of Bygone Years]. Прозаический перевод на современный русский язык Д. С. Лихачёва

<http://www.hrono.info/dokum/1000dok/povest4.php>
<http://www.hrono.info/dokum/1000dok/povest5.php>

48. Pylypchuk Y. (2024) The Sharukanids: history of one Kipchak dynasty // *Reconstructing the Past: Journal of Historical Studies*. Vol. 2. № 1, pp. 18-34

<http://dx.doi.org/10.54414/MTAQ5968>

49. Rogerii (1892). Miserabile carmen super destructione regni Hungariae per Tartaros facta // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. – T. XXIX. – Hannover: Societas Apiriendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, 1892. – S. 547 – 567.

50. Tizengauzen (1884) *Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды*. / Соч. В. Тизенгаузена. Т. 1- Извлечения из сочинений арабских. [Collection of materials related to the history of the Golden Horde / Ed. by V. Tiesenhausen. Vol. 1. Extracts from Arabic works.] Санкт-петербург, Издательство графа С.Т.Строганова

51. Tsurtsunia M. (2012), qivčag'ta sakit'xisat'vis XII saukunis dasacqisis k'art'ul politikaši [Towards the Qipchaq (Cuman) Question in Georgian Policy of the Early 12th C.], *ivane j'avaxišvilis saxelobis t'bilis saxelmcip'o universitetis sak'art'velos istoriis institutis šromebi* [Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Faculty of Humanities Institute of Georgian History Proceedings], VI, t'bilisi, meridiani

52. Tsurtsunia M. (2013), vanisa da zurtaketis samarxebi rogor' cvaro šua saukuneebis sak'art'velos istoriisat'vis [Vani and Zurtaketi Burials as a Source for the History of Medieval Georgia], *saistorio krebuli* [Historical Collections], III, mxedari

53. Tsurtsunia M. (2015). va qivčag'uri kvali šua saukuneebis k'art'ul materialur kulturaši (XII-XIV ss. muzaradebis mixedvit') [Qipchak Trace in the Medieval Georgian Material Culture], *saistorio krebuli* [Historical Collections], V, mxedari

54. žam'taağmcerli, asclovani matiane (2008) In Georgian [Hundred Years Chronicle], published by G. Alasamia. *k'art'lis c'xovreba* [Life of Kartli], mt'. red. R. Metreveli, t'bilisi, meridiani, artanuji;

55. Zhiyembay B.S., Kossybayev M.M, Meirambekova L.K. (2022), Literary and cultural facts for the study of the Armenian-Kypchak heritage, *Bulletin of L. N. Gumilyov Eurasian National University*, № 4 (141).

**THE BRITISH PARLIAMENT AND THE ISSUE OF SOUTHERN BESSARABIA
(APRIL-AUGUST 1878)**

*Eugen-Tudor Sclifos**

10.52846/AUCSI.2024.2.03

Abstract

The Russo-Turkish War of 1877-1878 was a new episode in the Oriental question. Thanks to the contribution of the army of Romania, the Ottoman Empire suffers defeat. In the february of 1878 the Treaty of San Stefano is signed, but Romania is asked to cede Southern Bessarabia to the Russian Empire, and as compensation it receives Dobrogea. The British Parliament discussed the question of Southern Bessarabia before the congress of Berlin and after the signing of the treaty. Prior to the congress, on 30 may, 1878, Russia signed a secret agreement with Great Britain, which recognized the annexation of Southern Bessarabia. Some British politicians have criticized the agreement. After the signing of the Treaty of Berlin, the British Parliament criticized the fact that Great Britain allowed the South of Bessarabia to be annexed by Russia, and Romania plundered by a territory.

Key words: *Great Britain, Parliament, Southern Bessarabia, Russia, Dobrogea.*

The XIX century is remembered by Romanians as the century of national achievements, from the unification of the Principality of Moldavia and Wallachia, managed by Alexandru Ioan Cuza in 1859, to the gaining of Romania's state independence in 1877. The mentioned century was also one of national disillusionment. In 1812, the territory between the Prut and the Dniester was annexed to the Russian Empire following the Treaty of Bucharest. In 1856, after the end of a new episode of the Eastern issue, the Great Powers decided that the south of Bessarabia should be returned to the Principality of Moldavia, so that it would return to the possession of Tsar Alexander II's Empire in 1878 (Jelavich, 1969: 199).

In the given case, we will refer to the attitude of the London Parliament on the issue of southern Bessarabia in the period April-August 1878. To begin with, it is worth briefly presenting the attitude of Great Britain on the issue of southern Bessarabia prior to this moment, namely after the end of the Crimean war of 1853-1856. It should be noted that both the Romanian (Sclifos, 2018: 139) and the British historiography (Mosse, 1963: 86-131) show the indisputable merit of Albion's diplomacy in supporting the retrocession of southern Bessarabia to the Principality of Moldavia. In 1856, a complicated situation had arisen, and Great Britain remained consistent with the point of

*Coordinating scientific researcher, PhD, Institute of History of the State University of Moldova (Chișinău), Phone: +37368051401, Email: tudor.sclifos@gmail.com.

view set forth during the Paris Congress (February-March 1856). It did not admit any deviation from the clauses of the Treaty of Paris of March 18/30, 1856, where in Article 20 it was explicitly stated: "It [the boundary line] shall start from the Black Sea, one kilometer east of the Burna Sola (Burnaz) lake, it shall reach perpendicularly the Ackerman highway, follow this highway to Valul lui Traian, pass south of Bolgrad, go up along the Ialpug river to Sărătica and shall end at Katamori on the Prut". The conflict that arose regarding the city of Bolgrad, which the Russian diplomats claimed was the seat of the Bulgarian cities and wanted to keep it, is known. We also mention the names of some diplomats and politicians who supported the cause of Bessarabia, such as Prime Minister Henry John Temple, known as Lord Palmerston, and Lord Cowley, the British ambassador in Paris.

Finally, thanks to the coercive means used by Great Britain (the presence of British ships in the Black Sea), the problem of southern Bessarabia was solved in 1857, and this territory reunited the Principality of Moldavia. Owing to a prompt attitude on the part of Great Britain, Russia was not allowed to keep the city of Bolgrad, implicitly meaning its removal from the Danube.

From the moment the south of Bessarabia entered the Romanian national patrimony, the Russian diplomacy will skillfully try to regain possession of this territory. During the meeting in Reichstadt (July 1876) between the emperors Alexander II and Franz Joseph, in which the foreign ministers, Gorceakov and Andrassy took part, a verbal agreement was reached whereby in the event of victory against the Ottoman Empire, Russia would receive southern Bessarabia (Harris, 1928: 400). This high-level meeting „sealed” the fate of southern Bessarabia. Neither the assurances received during the Livadia meeting nor the signing of the Russo-Romanian convention of April 4/16, 1877 prevented the Russian Empire from obtaining southern Bessarabia (Govora, 1981: 35-37).

After the proclamation of Romania's state independence on May 9, 1877, Prince Carol wanted the Romanian army to participate in military operations against the Ottoman Empire. This matter was discussed during the meeting in Ploiești on May 26, which was attended by Prince Carol, Emperor Alexander II, Chancellor Gorceakov and Grand Duke Nicholas. The Russian Chancellor criticized Romania for declaring war on the Ottoman Empire and proclaiming independence from it. Regarding Bessarabia, Gorceakov spoke in clear terms that Emperor Alexander II, "did not want to die without laying the ripped Treaty of Paris on his father's grave" (Damean, 2005: 42).

Due to the heroic intervention of the Romanian army, the Russian Empire won the war against the Ottoman Empire. Already towards the end of 1877, there were clear signals that the Russian Empire would demand the retrocession of southern Bessarabia, and Romania would receive Dobrogea as a „reward” (Durandin, 1979: 61).

Next, we will refer to the echoes of the Bessarabian problem in the London Parliament during 1878. The interventions of some English parliamentarians will refer to Russia's desire to ask its ally Romania for the south of Bessarabia; the context of the secret understanding between Russia and Great Britain of May 1878; the criticism of the British diplomats towards the manner of approaching the problem at the Berlin Congress.

One of the most discussed issues in the British Parliament was the one regarding the peace conditions imposed by Russia on the Ottoman Empire and the signing of the Treaty of San Stefano in February 1878. In particular, we will refer to the remarks regarding the ceding of southern Bessarabia to the Russian Empire. It was found that the House of Commons discussed the veracity of the information in some of its meetings, so the problem of southern Bessarabia would not be raised in a new congress. In the April 2nd session of the House of Commons, under the rubric Questions there appeared: *Cession of Bessarabia*, to which the Under-Secretary for Foreign Affairs Robert Bourke² had to answer. The question came from Evelyn Ashley³. The British parliamentarian asked if the information received from the "unknown source" in Vienna was confirmed about Chancellor Gorceakov's intention not to allow the issue of Bessarabia to be discussed at the Peace Congress (Hansard Debates, 1878: 413). Moreover, the Romanian government had already been notified of this fact. Bourke replied that a telegram had been sent to the British ambassador in Vienna, Henry Elliott⁴. We have a first instant when the British Parliament reports on the issue of southern Bessarabia.

In the April 3rd session of the House of Commons, H. Drummond Wolff took up the subject of the source admitting that Gorceakov would not allow the question of the retrocession of southern Bessarabia to be debated in congress. The question addressed to Bourke was whether the source of this information had been known. Bourke replied that the British ambassador in Vienna had sent a reply to this request (Hansard Debates, 1878: 476). Consequently, the reliable source from whom the information came was none other than the Romania's diplomatic agent in Vienna, Ion (Iancu) Bălăceanu⁵, also author of some valuable memoirs (Bălăceanu, 2019).

¹ Robert Bourke, Baron Connemara (1827-1902), conservative politician and British colonial administrator. Undersecretary of State for Foreign Affairs (1874-1880; 1885-1886).

² Evelyn Ashley (1836-1907), British liberal politician, private secretary to Lord Palmerston.

³ Henry George Elliot (1817-1907), British diplomat, Ambassador to Constantinople, representative of Great Britain at the Constantinople Conference 1876-1877. From 1877 ambassador to Vienna.

⁴ Ion (Iancu) Bălăceanu (1828-1914), politician, Romanian diplomat. In 1850, he held the position of prefect of the Bucharest Police; Minister of Foreign Affairs in 1876; diplomatic agent in Paris, minister plenipotentiary in Vienna (1878-1882), Rome (1882-1884), Paris (1884-1885), Constantinople (1886-1888), London (1893-1910).

In the April 4th meeting of the House of Commons, final clarifications were made on the veracity of Chancellor Gorceakov's declarations regarding the Bessarabia issue. The same Drummond Wolff addressed the question to the British Under-Secretary R. Bourke. After being informed in advance, Bourke stated that Gorceakov made this statement to the Romanian diplomatic agent in Petersburg (Iancu Ghika). In turn, it was sent to the Ministry of Foreign Affairs in Bucharest, then sent further to the diplomatic agent in Vienna, who was ultimately the trusted person being referred to (Hansard Debates, 1878: 527). These interpellations show the importance of the Bessarabian question for the British Parliament, being one of European interest.

In the April 8th sitting of the House of Lords, Gladstone⁵ made some remarks on the Oriental question and the opening of a new European forum. In his view, every article of the February Treaty between the Ottoman Empire and the Russian Empire had to be presented to the Congress (Hansard Debates, 1878: 734). Obviously, the allusion was to the issue of Bessarabia, which the Russian diplomats were trying to exclude from the agenda. Gladstone also referred to the intention of the Petersburg Cabinet to renounce any discussion of southern Bessarabia. He was disappointed by this attitude of Russia, but considered that it was premature to analyze this matter in details, or what the possible attitude of Europe would be (Hansard Debates, 1878: 787). Later he would become a fierce defender of Romania's rights over Bessarabia. Moreover, he would publicly accuse the British government of „assisting” the Russian Empire in the spoliation of Romania. Thus, Romania would be deprived of this part of Bessarabia, which „for 20 years enjoyed freedom and a popular government” replaced now by a despotic one (Constantinesco, 1998: 150).

During the same meeting, Lord Beaconsfield⁶ delivered an impassioned speech, who, regarding the Bessarabian problem, declared: „the clause of the Treaty of Paris that includes the cession of Bessarabia to Romania was one of the clauses that concerned Lord Palmerston and which he considered the most important. This clause implies freedom of navigation on the Danube; and this is why Lord Palmerson thought that it affected a matter of European interest, and not merely a matter of local interest. This clause was inserted in the original preliminaries of the treaty of Paris, but Russia tried to evade it, while Lord Palmerston defended it with such energy that the congress was almost dissolved by the efforts of Russia to obtain its exclusion” (Ardeleanu, 2008, 147). We note the favorable attitude of Beaconsfield towards the Romanians, and in that era the support of the Cabinet from St. James was counted on to avoid the territorial spoliation of Romania.

⁵ William Ewart Gladstone (1809-1898), British politician. Leader of the Liberal Party; Prime Minister in the periods 1868-1874, 1880-1885, 1892-1894.

⁶ Benjamin Disraeli, Lord of Beaconsfield (1804-1881), British politician. Prime Minister of Great Britain in the periods February-December 1868 and February 1874-April 1880.

In the same sitting of the House of Lords on April 8th, the subject of the Treaty of San Stefano and the question of Bessarabia were discussed at length by Lord Selborne⁸. The latter showed his bewilderment at the trenchant position of Russian diplomacy that the issue of Bessarabia should not appear on the discussion agenda of the future congress. In his view, precisely this issue was undeniably the most important, one of European interest (Hansard Debates, 1878: 813). Moreover, in the view of the British politician, Romania's right over Bessarabia was stipulated by the Paris Treaty of 1856, where it was recognized that it is a matter of European interest. It was indirectly alluding to the fact that in 1856 the Great Powers decided to remove Russia from all access to the Danube and to liberalize navigation on this important river of Europe. Another aspect highlighted by Selborne is the „concession” made between the government of Petersburg and Bucharest in April 1877. In reality it is about the Russo-Romanian convention, which stipulated that in exchange for the passage of Russian troops through Romania, Russia would guarantee the territorial integrity of Romania (Hansard Debates, 1878: 814). The British parliamentarian criticized the fact that Russia resorted to coercive means on its ally Romania, and did not consider this issue to be withdrawn from the negotiation table.

Lord Salisbury's circular dated April 1, 1878 and addressed to British diplomats in European capitals, so as to be delivered to foreign ministers, was of particular importance. It proposed to amend the Treaty of San Stefano. The main stake was that Russia would not be the main beneficiary of the treaty clauses, to protect British interests, and to improve the conditions of the subjects of the Ottoman Empire. The British diplomat expressed concern that „the cession of Bessarabia imposed on Romania, the expansion of Bulgaria to the Black Sea, and the annexation of the port of Batum, would ensure the Russian government's predominance over everything that surrounds the Black Sea” (Rădulescu-Zoner, 1982: 11). Chancellor Gorceakov replied on April 9, asking the government of St. James to make concrete proposals to be added to the annex to the treaty. Consequently, negotiations between London and Petersburg proceeded, and as a result, the secret agreement of May 30, 1878 was signed. The main negotiators were Lord Salisbury (Seton-Watson, 1950: 504-515; Gwendolyn, 1921: 254) and the Russian ambassador in London, Peter Shuvalov (Weeks, 1979: 1055). At the same time, the head of the Liberal Party, Gladstone, argued that Romania had to be supported against Russia's claims. Thus, the House of Commons proposed the following text: „England was ready to back any joint action, which could be combined in order to oppose an act of open perfidy and spoliation of Russia towards Romania (Ardeleanu, 2008: 147).

Although assurances were received that Romania would be supported by Great Britain, this did not happen. An „agreement” was reached between Britain and Russia, and the main clause inserted was that the question of

⁷ Roundell Palmer, Earl of Sealborne (1812-1895), British Liberal politician.

Bessarabia could not be debated at the Congress of Berlin. Basically, Great Britain recognized the re-annexation of southern Bessarabia to the Russian Empire (Jelavich, 1984: 282) but also of the port of Batumi (Jelavich, 1970: 44-66). This was another instant in which the territory of Bessarabia was used as an „exchange currency” between the Great Powers.

Although „behind the curtains” the Russo-British „consent” was foreshadowed, numerous discussions had been initiated on this subject in the Parliament in London. The English parliamentarians were interested in the progress of the negotiations between the two states, and later after the signing of the agreement, explanations would be asked, while the issue of Bessarabia gained a great resonance in the debates that followed. These discussions took place both before and after the opening of the Congress in Berlin. The subsequent appearance of this agreement in the newspaper „The Globe”⁹ scandalized the public opinion and some English parliamentarians. Salisbury will be accused of allowing the spoliation of Romania by its „ally” in the war, the Russian Empire.

During the May 27 meeting of the House of Lords, Viscount Cardwell¹⁰ asked Salisbury if he could bring to the fore details of the progress of the negotiations with the Russian Empire. Thus, some clarifications were required in view of the approach of the Congress in Berlin. Lord Salisbury limited himself to declaring that he could not go into details about the negotiations with Russia. However, the British diplomat signaled that some important changes had been made, indirectly hinting that both states would be satisfied with the arrangements made. The one who brought the issue of Bessarabia to the fore was the Earl of Redesdale, who referred to the news, making a “sensation” in the British newspapers, that Russia was insisting on the cession of Bessarabia. He considered this matter an extremely important one which deserved the attention of the whole of Europe¹¹. The Earl of Redesdale This moment clearly shows that politicians were preoccupied with the negotiations between Great Britain and Russia, waiting to report a „diplomatic success” against the „failure” of Paris in 1856. A common fact of the two congresses was the existence of the same issue of southern Bessarabia. At the time of 1878, the „slicing” of this issue was tacitly preconfigured in the interests of Russia from the very beginning,

⁸ This deal was „leaked” to the press by British Foreign Office official Charles Thomas Marvin for £40.

⁹ Edward Cardwell (1813-1886), British liberal politician. Secretary of State for War (1868-1874).

¹⁰ The Earl of Redesdale declared that the question of Bessarabia was an important one: „Now it seems to me that this question is of such intense importance, not only with reference to the Treaty of San Stefano, but as regards international law and all previous treaties, and the request is in itself so imposing that not only this country, but every civilized country in the world, should protest against it.” (Hansard Debates, 1878: 722).

without the „diplomatic struggle” that took place in 1856 between the great powers for southern Bessarabia to become part of Moldavia.

We can deduce from these discussions that there were voices that considered the issue of Bessarabia an important one and that this „portion of land” should not be ceded to Russia in such an easy manner. These preliminary discussions in the Parliament before the Berlin congress, as well as the others that were to follow, show that the Bessarabian issue was quite visible on the agenda of the British parliamentarians, which indicates that this matter was not completely ignored at that time of sad memory for the Romanian nation.

During the session of the House of Lords of June 3rd, Earl Grey asked the Secretary of State for Foreign Affairs Salisbury if there was truth in the assessment of the periodical „The Globe”, which headlined in its last issue that Great Britain had reached an agreement with Russia regarding the establishment of the preliminaries of peace¹². Lord Salisbury’s reply, in an ambiguous manner, hinted that this news was not genuine. The British parliamentarian Grey did not trust the sincerity of the Secretary of State and gave a fitting reply. In his view, he had not imagined that Great Britain had decided to support Russia’s claim to re-annex the three counties of southern Bessarabia. These assessments were presented without knowing the progress of the negotiations, but we note that he was aware of the “pulse” of this matter of vital importance for Romania. In his reply Grey, who did not believe what Salisbury said, did not imagine that Great Britain had decided to support Russia’s request to receive the three counties in southern Bessarabia. Earl Grey declared that it would be „monstrous” for Her Majesty’s Government to agree to such a stipulation, and especially to continue to support this position of Russia. As can be seen, in this exchange of replies, there were voices that supported the south of Bessarabia to remain part of Romania, just as in 1856 there was unanimity of opinion, in this regard, on the part of the British government and parliament. At that time, even at the risk of breaking the alliance with France, Great Britain adopted a position of strength in the matter of southern Bessarabia, so that this territory would return to the Principality of Moldavia, as stipulated in the Treaty of Paris. It can be noted that there was no unanimity of opinion on the issue of Bessarabia in 1878. As can be seen, there were strong voices supporting Russia in its efforts to take back southern Bessarabia. Salisbury at that time still did not want to make public the negotiations with Shuvalov, but on the other hand, Shuvalov had shown apathy and indifference, appreciating that Russia’s demands were not „exaggerated” and did not see why Britain could not accept a “minimum program” requested by the Petersburg Cabinet. This moment clearly

¹¹ In the secret negotiations that took place between Salisbury and Shuvalov, the latter had requested that the south of Bessarabia return to the composition of the Russian Empire, something to which the British Secretary of State subscribed. This constituted for Russia one of the basic points for the establishment of the preliminaries of peace.

illustrates that there was dissension between the two Chambers on the issue of Bessarabia, something that would become even more evident on the way during the tough exchanges of replies.

After the signing of the Berlin Treaty on July 1/3, the British Parliament continued the debates regarding its consequences, being analyzed both the “good deeds” and the “lawlessness” sanctioned by the European forum. In the meeting of August 14th of the House of Commons, George Campbell drew attention to the „injustice” done to Romania at the Berlin congress, clearly referring to the issue of the three counties in the south of Bessarabia (Hansard Debates, 1878: 1061) He added that King Carol should not agree to this „theft” of territory, which is an integral part of Romania. The treaty of April 16, 1877, between Romania and Russia, was discussed, and among the most important clauses was the one regarding the observance of Romania’s territorial integrity.

In this context, Russia did not keep its „word of honor” and did exactly the opposite. It is not known at what moment Russia showed its intentions of taking the three counties from the south of Bessarabia, which had returned to the composition of the Principality of Moldavia by the Paris treaty of 1856, either at the beginning of the war or at its end, but it is certain that Russia waited for the Berlin Congress to legitimize this fact. The British parliamentary showed in a sure manner that Russia sought Romania’s „friendship” only to fulfill its goals in Eastern Europe, especially to obtain the south of Bessarabia, lost as a result of the Crimean War, this issue being, according to the expression of Russian diplomats, a matter of „honor”.

E. Jenkins, who was in opposition, „surprisingly” sided with Russia, which had amputated southern Bessarabia from Romania’s territory. The explanations, given by him at first glance but also having been thoroughly analyzed, were „abnormal” when he referred to the fact that from 1812 to 1856 the whole of Bessarabia had belonged to Russia (Hansard Debates, 1878: 2007). However, he forgot to mention the fact that Bessarabia was an integral part of Moldavia before 1812, and that Russia fraudulently annexed it, a territory that did not belong to the Russian Empire. E. Jenkins was trying to convince the audience that it was not something „dishonorable” for Russia to fight for a territory that belonged to it. Referring also to the time of 1856, he considered that the great powers asked Russia to cede only the part of Bessarabia, in order to facilitate free navigation on the Danube. Concluding his assessments on the issue of southern Bessarabia, he declared, referring to the memorandum of Tsar Alexander II sent to the British military attaché, that the surrender of the territory lost by it in 1856 was one of the basic conditions that would be the basis of the peace preliminaries for which Russia insisted. Consequently, he approved that Russia acted in an „honorable” manner to regain its lost territory (Hansard Debates, 1878: 2007).

The last voice to succinctly express his point of view on the matter of southern Bessarabia was Morgan Lloyd of the House of Commons. He backed

neither Russia nor Romania in particular, but rather criticized the way the Petersburg Cabinet „behaved” towards its ally. He believed that Russia was entitled to demand a territory, which had been its integral part since 1812. Even this representative in the British parliament did not refer to the Bessarabian territory as an integral part of Moldavia, which indicates superficiality in assessments, without a preliminary analysis. Despite these assessments, Morgan Lloyd admits that Russia acted „dishonorably” towards its ally Romania, to which it guaranteed its territorial integrity.

These discussions initiated in the two Houses of Parliament show unequivocally that there was no unanimous opinion regarding the cession of southern Bessarabia to the Russian Empire in Great Britain. Obviously, by the agreement of March 30 with the Russian Empire, Great Britain was getting Cyprus, showing that the interests of the small powers are being sacrificed. Ultimately, we are able to ascertain that there were „voices” in the London Parliament, which criticized in harsh terms Britain’s „association” with Russia in order to cede southern Bessarabia to it. The existing discussions denote the fact that the issue of southern Bessarabia was an important one in the „gearing” of the Eastern question of 1878, one of European interest, although it was solved behind „closed doors”.

References

1. Ardeleanu, C. (2008). *Evoluția intereselor economice și politice britanice la gurile Dunării*. Brăila: Istros.
2. Bălăceanu, I. (2019). *Memoriile unui Pașoptist-Model. Amintiri politice și diplomatice 1848-1903*. București: Humanitas.
3. Constantinesco, N. (1998). *Romania on the European stage, 1875-1880: the Quest for National Sovereignty and Independence*. Columbia University Press.
4. Damean, S. L. (2005). *România și Congresul de Pace de la Berlin (1878)*. București: Mica Valahie.
5. Durandin, E. (1979). *La Russie, la Roumanie et les nouvelles frontières dans les Balkans. Le cas de la Dobroudgea. Cahiers du monde russe et soviétique*. 20 (1), 61-77.
6. Govora, N. S. (1981). *Relațiile româno-ruse. vol. II*. Madrid: Editura Carpații.
7. Gwendolyn, C. (1921). *Life of Robert Marquis of Salisbury, vol. II, 1868-1880*. London, 1921.
8. Hansard Debates, (1878). *Hansard Parliamentary Debates, third series, vol. CCXXXIX*, London, 1878.
9. Harris, D. (1928). *Balkan diplomacy, July, 1875 to July, 1876: from the revolt in Herzegovina to the Reichstadt agreement*. Stanford University.
10. Jelavich, B. (1969). *Russia and the reacquisition of Southern Bessarabia, 1875-1878*. Südost-Forschungen. 28, 199-237.

11. Jelavich, B. (1970). *Great Britain and the Russian acquisition of Batum, 1878-1886*, in „The Slavonic and East European Review”, vol. 48, nr. 110 (January 1970), pp. 44-66.
12. Jelavich, B. (1984). *Russia and the formation of the Romanian National State, 1821-1878*. Cambridge.
13. Mosse, W. E. (1963). *Britain, Russia and the Question of Serpents Island and Bolgrad. Two incidents in the execution of the Treaty of Paris*. The Slavonic and East European Review. 29 (72), 86-131.
14. Rădulescu-Zoner, Ș. (1982). *Dunărea, Marea Neagră și Puterile Centrale: 1878-1898*. Cluj Napoca: Dacia.
15. Sclifos, E. T. (2018). *Marea Britanie și cheștiunea sudului Basarabiei (1856-1857)*. Tyragetia. XII [XXVII], 2, 139-148.
16. Seton-Watson, R. W. (1950). *Russo-British Relations, 1875-1878: 2nd Series. XII. The Détente between Lord Salisbury and Count Shuvalov (April 1878)*, în „The Slavonic and East European Review”, vol. 28, no. 71 (April 1950), 504-515.
17. Weeks, R. G. (1979). *Peter Shuvalov and the Congress of Berlin: A reinterpretation*, in „The Journal of Modern History”, vol. 51, no. 1, (March 1879), pp. 1055-1070.

**VIZITA FAMILIEI REGALE A ROMÂNIEI LA CRAIOVA CU OCAZIA
DEZVELIRII MONUMENTULUI INDEPENDENȚEI (21 MAI 1913)¹
THE VISIT OF THE ROMANIAN ROYAL FAMILY TO CRAIOVA
ON THE OCCASION OF THE UNVEILING OF THE INDEPENDENCE
MONUMENT (MAY 21, 1913)**

Alexandru Cernat *

10.52846/AUCSI.2024.2.04

Abstract

The visit of the Royal Family to Craiova in 1913 marked one of the most festive moments in the city's history. The occasion for the visit was the unveiling of the Independence Monument, an event that took place on May 21, 1913. The successful inauguration of the monument was the result of a collective effort, the monument being created by sculptor Pavelescu-Dimo. Although it was a brief visit, lasting only one day, the presence of the Royal Family in Craiova was a cause for celebration. Large crowds of people took to the streets to enjoy this special day. Archival documents reveal the significant efforts made by the local administration in organizing the event. The national press of the time gave special attention to the unveiling of the Independence Monument. Many newspapers reported on the event and even published photographs. Tragically, the Independence Monument in Craiova suffered a grim fate, being demolished in 1948 during the communist regime.

Key words: *Independence Monument, Craiova, Royal visit, Romanian Royal Family, Pavelescu-Dimo.*

Anul 1913 a marcat un moment solemn desfășurat la Craiova, fiind vorba despre inaugurarea Monumentului Independenței, monument amplasat la intrarea în Parcul Bibescu, de realizarea căruia s-a ocupat sculptorul D. Pavelescu-Dimo. Monumentul, după aprecierea unor istorici, putea fi chiar catalogat drept cel mai mare monument public din țară (Rezeanu, 2006: 39). De proporții impunătoare, acesta putea concura cu marile opere europene, destinul său fiind însă unul trist, rămânând la intrarea în parc doar până în anul 1948, când, în contextul regimul comunist, a fost topit, primar al Craiovei fiind la acel moment Ion Dina. Monumentul a fost chiar subiectul primului film românesc de actualități, realizat de Nicolae Barbilian, surprinzându-se în film secvențe de la inaugurarea acestuia. Ridicarea monumentului a fost posibilă grație inițiativei civice a unor notabilități în frunte cu generalul Petre Gîrțu (Scăiceanu, 2020: 78).

¹ Material ce a stat la baza unui subcapitol al tezei de doctorat: *Vizitele Familiei Domnitoare/Regale a României la Craiova 1866-1947*.

* Asist. univ. dr., Universitatea din Craiova, Facultatea de Științe Sociale, Departamentul de Istorie, Științe Politice și Relații Internaționale, Str. A.I. Cuza, nr. 13, email: acernat.email@gmail.com

Până la reușita ridicării monumentului și festiva inaugurare ce a avut loc la Craiova în acel an 1913, documentele stau mărturie deosebitului efort de planificare și transpunere în realitate a ideilor unor oameni care, cu mult efort, s-au implicat în ducerea la bun sfârșit a celui demers. Așadar, cu peste un an înaintea marelui eveniment, din documente pot fi surprinse momentele organizatorice și detaliile tehnice. În acest sens, din partea generalului Gigurtu, președintele Comitetului pentru ridicarea Monumentului de Independență, s-a trimis o adresă Primăriei Craiova, prin care aceasta din urmă era informată cu privire la întrunirea respectivului comitet pentru ziua de 29 ianuarie, în vederea luării unei decizii definitive privind locul unde urma a fi amplasat monumentul, în acest sens, precizându-se în text: *„am decis ca în squarul de la intrarea Parcului Bibescu numit Fântâna cu Țeapă, să se așeze opera destinată să glorifice eroismul vitejilor soldați români și a Marelui Căpitan care i-a condus la glorie”*. În continuarea textului se amintește că despre respectiva decizie a locației fusese în prealabil informat și Suveranul, acesta considerând potrivit locul ales. În final, se solicita primarului a da dispozițiile necesare pentru începerea lucrărilor de fundație și realizare a soclului, monumentul urmând a fi adus în țară și *„imediat așezat”*. Pe verso-ul documentului datat 1912 se puneau în discuție aspecte privind culoarea pietrei folosite, apreciindu-se ca fiind necesar un echilibru stilistic. În privința pietrei folosite, Primăria Craiova îl informa pe sculptorul Dimo Pavelescu asupra faptului că aceasta își obținuse bordurile din piatra obținută de la două cariere. Piatra de granit, se specifica că avea o nuanță cenușie și vânătă, iar cealaltă piatră, obținută de la cariera Gura Văii, era de diferite nuanțe: roșu deschis, cenușie, vânătă etc (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 52/1912: 3, 4). Putem observa așadar sporita atenție la detalii și dificilul parcurs de planificare tehnică între Primăria Craiova, Comitetul pentru ridicarea Monumentului de Independență, respectiv sculptorul Pavelescu-Dimo.

În luna aprilie 1912 s-a realizat o *„estimație”* privind realizarea soclului Monumentului Independenței, în conformitate cu planurile sculptorului Pavelescu-Dimo. Întinzându-se pe mai multe pagini, costurile sunt surprinse în detaliu, fiind vorba de execuția cu piatră de la Gura Văii, execuția cu piatră de granit, execuția cu piatră de granit lustruită, incluzându-se și costuri neprevăzute. Un exemplu, execuția cu piatră de granit lustruită ducea la un cost total de 23 de mii de lei (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 52/1912: 6, 7). Tot din documente reiese și o estimare a înălțimii pe care monumentul se viza a o avea, și anume 11 metri (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 52/1912: 17). Se dorea a se începe lucrările cât mai grabnic, sesizându-se o criză de timp, în acest sens, Primăria Craiova a trimis către inginerul șef al orașului o adresă prin care solicita imediată începere a lucrărilor de fundație și pedestalul pentru Monumentul de Independență, locul fiind acela care se hotărâse deja în prealabil, și anume pe locul din fața parcului Bibescu. Se solicita în continuare în conformitate cu

planurile, ca „*monumentul să fie așezat în mod simetric cu fața spre Bulevard*” (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 52/1912: 24).

În ședința Consiliului Comunal al Craiovei s-a votat și un plan pentru realizarea unei piețe a Monumentului Independenței, aducându-se la cunoștință primăriei Craiova că prin decretul nr. 3921 din 5 septembrie 1912 acel plan pentru alinierea pieței a fost aprobat. Finalizându-se lucrările fundației cât și ale soclului Monumentului Independenței, se solicita din partea Primăriei Craiova inginerului Bertrand, a realiza situația finală privind costurile implicate de lucrări, enumerându-se și acestea: „*Terasamente și săpătură și umplutură. Betonaje și piatră de talie separat*”. Un document detaliat, justificativ al costurilor, era așteptat în acest sens de către primărie (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 52/1912: 26, 39). O „*foaie de evaluatie*” pentru „*zidăria de beton de ciment și de piatră la Monumentul Independenței*” se regăsește ca document de arhivă, completată fiind de schițe ale soclului monumentului, planul de fundație, dimensiuni, parametri și alte detalii tehnice (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 52/1912: 42, 44). În contextul lucrărilor, primăria Craiova a făcut dese solicitări privind obținerea de acte justificative ale diferitelor costuri, un exemplu fiind și adresa către inginerul șef al orașului, V. Ștefănescu, solicitându-se ca acesta „*a lua urgente măsuri pentru depunerea actelor justificative privitoare pe suma de lei 1500 primită de Dvs. cu mandatul de plată nr. 920/1912, fiind necesare a se atașa la acel mandat*” (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 52/1912: 51). Ca urmare a lucrărilor pentru fundația Monumentului Independenței, molozul rezultat a fost solicitat, contra cost, de un anume Albert Schwartz. În acest sens primăria Craiova a trimis o adresă inginerului șef al orașului în vederea aprobării intrării în posesie a molozului către Albert Schwartz, deoarece acesta plătitese deja suma de 30 de lei (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 52/1912: 21).

Numeroasele dovezi contabile reprezentând costurile diferitelor lucrări efectuate cu ocazia ridicării monumentului stau mărturie marilor implicații financiare reprezentate de Monumentul Independenței. Se creionau așadar costuri privind cimentul către Domnul A. Schwartz, de asemenea costuri către Casa Gârleșteanu pentru piatră, cât și către Domnul Giovani Valenti (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 22/1913: 1, 2), de asemenea o factură către Primăria Craiova din partea societății fraților Așer Eschenasy, de pe strada Unirii, reprezentând costul mai multor produse, ca și din partea Atelierului de Sculptură Nicolae M. Miertoiu, din strada Știrbey – Vodă nr. 13, reprezentând costurile pentru 40 vârfuri de steaguri (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 22/1913: 17, 18). Nu au lipsit facturile privind aspectele festive date de organizarea evenimentului, construindu-se tribune, cât și un pavilion. Numeroasele elementele de construcție în discuție, reușesc să creioneze imaginea unei efort organizatoric susținut (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 22/1913: 26, 27).

Ziua inaugurării monumentului a suferit o serie de decalaje, punându-se în discuție inaugurarea în ziua de 15 mai 1913 (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 19/1913: 22), ca mai apoi, așa cum se va vedea, să fie amânată succesiv. Decorurile implicau de asemenea costuri, vizându-se amplasarea a trei arcuri de triumf decorate cu ocazia dezvelirii monumentului (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 19/1913: 44). În ceea ce privește fixarea zilei inaugurării monumentului, dintr-o telegramă trimisă de ministrul Take Ionescu, reiese amânarea ceremoniei pentru ziua de luni, 20 mai, la cererea regelui. Se anunța totodată că venirea spre Craiova se va realiza cu un tren special, ora sosirii urmând a fi anunțată pe parcurs, iar în ceea ce privește dejunul, acesta urma a fi luat în tren, oaspeții îndreptându-se de la gară direct la monument. După inaugurarea monumentului, regina Elisabeta se prefigura a face o scurtă plimbare prin oraș, vizitând doar Biserica Sf. Dumitru. Cu un alt tren special se va realiza plecarea Familiei Regale de la Craiova, ora plecării, la fel, nefiind încă stabilită, anunțându-se pe parcurs (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Administrativ, dosar nr. 13/1913: 2). Și ziua de 20 mai a cunoscut o amânare, în final evenimentul desfășurându-se pe data de 21 mai (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Administrativ, dosar nr. 13/1913: 1).

Evenimentul a implicat și un număr mare de participanți, în acest sens, printr-o adresă din partea primăriei către comandantul corpului I de armată, se solicita acestuia din urma a pune la dispoziția primăriei *„un tablou de numele soțiilor tuturor Domnilor ofițeri din garnizoana Craiova, tablou format în mod ierarhic”*, de asemenea se mai solicita ca primăria să fie informată dacă în cazarmele orașului pot fi găzduiți 500 de veterani moldoveni, ce urmau a veni la Craiova cu ocazia evenimentului (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Administrativ, dosar nr. 13/1913: 10). Acel apel al primăriei către comandantul corpului I de armată i-a fost comunicat și domnului Pompei Ioan Popescu, comunicându-se că: *„Am intervenit pe lângă Dl. Comandant al Corpului I de Armată ca să dea găzduire în cazărmi celor 500 de veterani cu care Dvs. anunțați că veți veni să asistați la inaugurarea monumentului comemorativ al războiului din 1877-1878 (...) Probabil că răspunsul va fi unul favorabil. În consecință Dvs. luați măsurile necesare dictate de împrejurare”*. Din finalul textului reiese de asemenea o informație importantă, și anume că primăria Craiova solicitase Ministerului lucrărilor publice o reducere de 75% *„tuturor călătorilor care vor veni să asiste la dezvăluire”* (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Administrativ, dosar nr. 13/1913: 11). Confirmarea găzduirii celor 500 de veterani a fost într-adevăr favorabilă, comandantul corpului I armată informând primăria că *„s-a dat ordin Regimentului Rovine nr. 26 pentru cuartiruirea a celor 500 de veterani moldoveni”* (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Administrativ, dosar nr. 13/1913: 24). În ceea ce privește solicitarea către Ministerul lucrărilor publice privind reducerea de 75% pentru călători, primăria Craiova sublinia așteptarea unei asistenței numeroase, din

toată țara, dat fiind importanța momentului, eveniment la care urmau a participa regina Elisabeta, principele Ferdinand alături de Familia Princiară, cât și toți miniștrii. Răspunsul a fost favorabil din partea Ministerului lucrărilor publice, acceptându-se solicitarea, dându-se ordinul aferent către direcția generală a C. F. R. Reducerea urma a fi de 50% la clasa I și II, și de 75% la clasa a III-a, biletele fiind reduse în intervalul 19 – 21 mai (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Administrativ, dosar nr. 13/1913: 12, 32). Posibil ca intervalul respectiv s-a modificat odată ce și data evenimentului s-a stabilit a nu mai fi 20 mai, așa cum apare inițial în multe documente, ci 21 mai.

În vederea ducerii la bun sfârșit a pregătirilor, nevoile erau diverse, pentru decor solicitându-se de către primarul Craiovei N. P. Guran, 5 vagoane cu brad (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Administrativ, dosar nr. 13/1913: 25, 26). O așa amplă organizare necesita și forțe de ordine pe măsură, către comandantul corpului I de armată se solicitau 80 de soldați, arma artilerie, care să suplimenteze efectivele sergenților de poliție care erau în număr insuficient pentru evenimentul de la 21 mai. Se avea în vedere ca respectivii soldați să fie conduși de un ofițer, având obiectivul *„să mențină ordinea la tribune și să împiedice lumea a ocupa tribunele fără a avea bilete”* (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Administrativ, dosar nr. 13/1913: 31). Primăria Craiova solicita diferite lucruri, dar și primea solicitări, ca de exemplu din partea Direcției generale a Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor, Inspectoratul Circ. I, Craiova, solicitându-se *„4 bilete pentru tribuna Domnilor și 4 bilete pentru tribuna Doamnelor”* (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Administrativ, dosar nr. 13/1913: 38). Corpul I de armată a realizat un amplu ordin de paradă pentru ziua de 21 mai, ordin al cărui text se întinde pe mai multe pagini (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Administrativ, dosar nr. 13/1913: 40-42).

Școlile au cunoscut de asemenea ample pregătiri în vederea marelui moment. Din partea Liceului „Carol I” s-a trimis primarului Craiovei decizia luată ca urmare a discuțiilor purtate de directorii și directoarele școlilor din oraș. Se preciza așadar că, la nivel de organizare: *„1. La ora 1 școlile primare și secundare din localitate, sub conducerea corpului didactic respectiv, se vor înșira pe marginea trotuarelor pe tot parcursul Cortegiului Regal. Elevii și elevele vor striga ura! iar elevele vor arunca flori. 2. Din corurile tuturor școlilor secundare de băieți și fete se va forma un singur cor, care, acompaniat de muzica militară și sub conducerea Domnului Gabrielescu, directorul Școlii de muzică - Cornetti- va cânta imnul Regal chiar în fața monumentului, înainte de începerea ceremoniei”*. În continuare, la fel de elaborat, în text se preciza că vor lua parte la defilare școlile: Liceul „Carol I”, Școala Normală, Școala de Meserii. În parc, pe peluze, s-a stabilit a avea loc și un moment artistic, mai precis realizarea de tablouri de către elevii și elevele școlilor secundare din Craiova. Tablourile erau împărțite a avea mai multe subiecte, precum: Întoarcerea de la seceriș, Cositul și secerișul fânului etc (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv.

Administrativ, dosar nr. 13/1913: 46). Din partea primăriei s-au distribuit și invitații, în textul standard, precizându-se că la data de 21 mai anul curent 1913, cu mare solemnitate, avea loc la Craiova dezvelirea „*Monumentului comemorativ al Războiului din 1877-78*”, momentul având loc în prezența reginei Elisabeta, principelui Ferdinand alături de Familia Princiară. Se făcea totodată un apel și pentru prezența la gară în vederea întâmpinării Familiei Regale, ce era stabilit să sosească la ora 2 p.m. (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Administrativ, dosar nr. 13/1913: 53).

Eforturile la nivelul societății craiovene în vederea ridicării unui asemenea monument au fost susținute de un program colectiv desfășurat în timp, fondurile necesare dorindu-se a fi acoperite prin subscripție publică, donații. Sculptorul ce a realizat monumentul, Dimitrie Pavelescu-Dimo, fost bursier al Școlii Naționale de Arte, specializat în Italia, cunoscuse în prealabil arta realizării de monumente, de pildă în anul 1898 inaugurându-se una din operele sale, un bust al poetului Grigore Alexandrescu, ca în același an artistul să primească pentru activitatea sa o medalie clasa a III-a. Alte realizări artistice oferiseră consacrarea acestuia, precum Monumentul Independenței de la Pitești sau monumentul lui Ioan Georgescu de la Brăila. Macheta a ceea ce avea să fie Monumentul Independenței de la Craiova a fost în 1908 prezentată Familiei Regale. Monumentul, reprezentat de un grup statuar, a fost realizat în Italia, la Florența, lucrându-se la el timp de mai mulți ani, având o înălțime de 9,75 metri și o greutate de 12 tone (Vasilie & Grecu, 2019: 171). Acesta, păstrând vie imaginea Războiului de Independență, simboliza un moment specific din cadrul acestuia, și anume contextul primului foc tras din Calafat împotriva turcilor, la 15 mai 1877. Realizat din bronz, grupul statuar era format din 7 persoane, trei ofițeri și patru soldați, doi fiind reprezentați în momentul încărcării unui tun, iar ceilalți doi executând foc cu alt tun. Statuia lui Carol I, așezată deasupra, pe un soclu realizat din marmură albă, îl înfățișa pe Domnitor rostind celebra frază: „*Asta-i muzica ce-mi place*”. Grupul statuar, dominat de statuia Domnitorului, avea la bază și trei bazoreliefuri, dispuse pe soclul monumentului (Andrei & Pârnuță, 1998: 217, 218). Pentru sculptorul Pavelescu-Dimo, realizarea monumentului de la Craiova a fost una dintre marile creații ale sale, poate cea mai sonoră (Prodan, 1937: 12).

După numeroasele și minuțioasele pregătiri realizate de administrația locală în vederea marelui eveniment, sosise și clipa cea mult așteptată. Presa națională a alocat pagini întregi evenimentului de la Craiova, de exemplu în revista „Albina” s-a publicat un amplu material, prezentând evenimentul desfășurat la Craiova, cât și aspectele tehnice, de detaliu, privind grupul statuar inaugurat (*Albina. Revistă enciclopedică populară*, 9 iunie 1913). Frumoase fotografii cu monumentul dar și fotografii generale de la eveniment au apărut în publicații precum „Universul Literar” (*Universul Literar*, 26 mai 1913) „Gazeta Ilustrată” (*Gazeta Ilustrată*, 25 mai 1913). Sosirea Familiei Regale la Craiova, în ziua de 21 mai 1913, cu un tren special, alături de numeroase personalități

politice, a fost anticipată în presă (*Adevărul*, 21 mai 1913), anunțându-se și amânarea evenimentului ce inițial era stabilit a avea loc pe 20, pentru ziua de 21 mai (*Opinia*, 17 mai 1913). Pentru unii miniștri precum Take Ionescu și Alexandru A. Bădărău, evenimentele festive, de inaugurări de monumente, s-au înlănțuit, astfel se anunța că aceștia după ce au mers la Piatra pentru inaugurarea monumentului lui Mihail Kogălniceanu, urmau a se deplasa la inaugurarea unui alt monument, de data asta la Craiova (*Opinia*, 19 mai 1913). Solemnitatea inaugurării monumentului a venit și cu o serie de preparative privind conștientizarea importanței momentului, astfel din partea comandantului corpului de armată s-a luat decizia transmiterii ca ofițerii fiecărui corp de trupă să le comunice soldaților importanța independenței și a războiului de la 1877. De asemenea, tot în vederea pregătirii, de la Ministerul de Război s-a transmis comandantului corpului I armată ca toată garnizoana să fie activă la defilare în mare ținută. Defilarea se realiza și de către regimentul 2 artilerie și 21 infanterie din București, batalionul 4 vânători din Iași, de la Olt batalionul 3 infanterie, batalionul 4 Argeș cât și o companie de marină (*Opinia*, 21 mai 1913).

Momentul mult așteptat sosise. La ora 9 dimineța, în ziua de marți 21 mai 1913, regina Elisabeta alături de principele moștenitor Ferdinand, de principele Carol, principesele Elisabeta și Maria, principele Nicolae, s-au deplasat cu un tren special, un tren regal, la Craiova, în vederea inaugurării Monumentului Independenței. Cu același tren s-au deplasat și o serie de personalități politice și militare, precum: ministrul de interne T. Ionescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice C. Disescu alături de soție, ministrul domeniilor C. Arion alături de soție, ministrul lucrărilor publice Al. Bădărău, ministrul de război, generalul de divizie C. Hârjeu, deplasându-se de asemenea și suitele regală și princiară. Directorului general al C. F. R., Al. Cottescu, i-a revenit simbolicul și importantul act de a conduce trenul regal în deplasarea spre Craiova. La ora 12 jumătate în tren s-a servit dejunul, la masă participând 21 de oameni, miniștrii alături de soții cât și directorul general al C. F. R. Parcurgând traseul spre Craiova, trenul regal a trecut și prin alte gări unde a avut parte de primirea plină de entuziasm a populației, precum în Pitești, Slatina, ca la Piatra-Olt țărani îmbrăcați în haine de sărbătoare să salute Familia Regală. Intrarea în Craiova a avut loc la ora 2 jumătate p.m., notabilitățile orașului și nu numai, prin prezența lor, au umplut peronul gării până la refuz (*Monitorul Oficial*, 23 mai 1913). Regina Elisabeta a primit două frumoase buchete de flori de la doamnele Gigurtu și Oromolu, cât de asemenea patru doamne din comunitate austro-ungară au dăruit reginei flori (*Adevărul*, 23 mai 1913). Generalul Gigurtu, președinte al comitetului de inițiativă pentru monumentul independenței era de asemenea prezent, ca și comandantul corpului I armată, generalul Cottescu, nelipsiți fiind și reprezentanții autorităților locale, primarul Craiovei Guran, cât și prefectul județului Dolj. Publicul prezent, în urale, a salutat coborârea din tren a înalților oaspeți, cântându-se imnul de compania de onoare. Principele Ferdinand, primind

raportul de la comandantul corpului I armată, a trecut în revistă compania, la flancul drept al acesteia fiind poziționați toți ofițerii superiori. Regina a trecut apoi în salonul de primire al gării, acolo unde prefectul județului, domnul Oromolu, a prezentat oficialitățile, doamnei Gigurtu revenindu-i onoarea de a introduce doamnele prezente la eveniment, acestea oferindu-i superbe buchete de flori reginei. A urmat plecarea de la gară, înaintea reginei Elisabeta presărându-se flori, ca atunci când aceasta se deplasa, drumul să fie acoperit cu flori. Plecarea de la gară s-a realizat în următoarea formulă: primul automobil regal a fost ocupat de regina Elisabeta, alături de principesele Elisabeta și Maria. În al doilea automobil au luat loc principele moștenitor Ferdinand, alături de principele Carol și principele Nicolae. Automobilele au plecat de la gară, urmate de miniștri, dar și de o generoasă populație, plină de entuziasm, ce se deplasa cu automobile sau trăsură, deplasarea realizându-se spre Parcul Bibescu, la intrarea căruia se afla amplasat Monumentul Independenței. Cortegiul regal a avut parte pe parcursul deplasării de entuziasmul populației prezente în număr foarte mare. De la ferestre și balcoanele caselor ce se aflau pe traseul cortegiului regal se aruncau flori, elevi și eleve ale școlilor din oraș fiind prezenți pe străzi, intonând imnul (*Monitorul Oficial*, 23 mai 1913). Principalele străzi au avut parte de o atenție specială în privința decorurilor, de exemplu pe strada Unirii trei arcuri de triumf erau prezente, frumos împodobite cu ghirlande de flori. De la gară până pe strada Stolojan, acolo unde era amplasat monumentul, pe tot traseul, cu două ore înainte de sosirea înalților oaspeți, mulțimea era deja prezentă în număr foarte mare, iar tribunele construite special pentru eveniment erau pline (*Adevărul*, 23 mai 1913).

Parcurgându-se drumul și ajungându-se la monument, Familia Regală, coborând din automobile, a luat loc în tribuna frumos amenajată cu flori, amplasată în fața monumentului. Generalul Gigurtu, a cărui implicare și inițiativă fusese definitivă pentru ducerea la bun sfârșit a ridicării monumentului, i-a prezentat Reginei persoanele ce făcuseră parte din respectivul comitet de inițiativă pentru ridicarea monumentului. Primarul orașului, domnul Guran, a oferit Familiei Regale câte o medalie comemorativă (*Monitorul Oficial*, 23 mai 1913). Un serviciu religios a fost oficiat de către episcoul Sofronie al Râmnicului, după finalizarea respectivului moment, episcopul a ținut un discurs, apreciind inițiativa construirii unui astfel de monument, subliniind totodată însemnătatea Războiului de Independență, a anului 1877 în genere, dorind a rămâne un exemplu de vitejie din trecut, cât și model pentru generațiile următoare (*Adevărul*, 23 mai 1913).

Următorul discurs a fost ținut de către primarul orașului, acesta subliniind încărcătura momentului și poziția privilegiată a sa de a se afla în fruntea urbei, într-un moment atât de solemn. Primarul a amintit de eroicele fapte de la 1877, punctând și rolul deosebit al reginei în îngrijirea soldaților. Despre rege, în discursul primarului s-au folosit aprecieri precum: „*Mântuitorul Patriei, întemeietorul statului independent, România, conducătorul înțelept și harnic al poporului român, făuritorul României moderne*” (*Monitorul Oficial*, 23

mai 1913). A urmat discursul generalului Gigurtu, apreciind de asemenea rolul reginei Elisabeta, supranumită pe drept „*mama răniților și tuturor suferinzilor*”, și felul în care aceasta a apreciat tot timpul soldatul român și eroicele sale fapte. Discursul a continuat printr-un apel la veteranii prezenți la eveniment, subliniindu-se activitatea lor sub conducerea lui Carol I. Generalul a făcut ulterior o expunere a momentelor importante din istoria românilor, precum 24 ianuarie 1859, apreciind că faptele de vitejie cărora monumentul le este închinat, s-au desfășurat la 11 ani de la sosirea principelui Carol I în țară: „*11 ani mai târziu, la 15 mai 1877, Vodă Carol, care de când a călcat pe pământul patriei, a luptat continuu pentru înălțarea ei, în capul oastei de El formată, se suie mândru pe parapetul bateriei și ordonă începerea focului. Moment solemn și înălțător! Sus inimile! (...) Primul foc de tun a creat Regatul român și acesta e - momentul- pe care am voit să-l concretizăm în acest monument (...)*”. Nu în ultimul rând, generalul Gigurtu a amintit în discursul său de sculptorul ce a realizat monumentul: „*Concretizarea în bronz a acestui -moment- se datorește talentatului sculptor român, Dumitru Pavelescu, fiu al Olteniei și el, născut chiar la Calafat*” (*Monitorul Oficial*, 23 mai 1913). În privința artistului, s-a anunțat în presa epocii că acesta a fost medaliat de către rege: „*Bene Merenti*”, clasa I-a (*Adevărul*, 22 mai 1913).

Din discursul generalului Gigurtu s-a evidențiat și felul în care s-au putut obține fondurile necesare ridicării monumentului, și anume „*prin subscripție publică, la care au participat și săraci și bogați. Onoare dar și recunoștință tuturor acelora care, în avântul lor patriotic, au contribuit cu ce au putut la înălțarea acestei mărețe opere ce va vorbi generațiilor următoare de vitejia strămoșilor lor*” (*Monitorul Oficial*, 23 mai 1913). A urmat apoi gestul predării, încredințării monumentului din partea generalului Gigurtu către primarul orașului, moment în care regina Elisabeta a tăiat panglica tricoloră, pânza căzând și dezvelindu-se deosebitul grup statuar în fața publicului prezent. Cei peste 20 de mii de oameni prezenți au fost cuprinși de entuziasm, trupele au dat onorul, intonându-se imnul. Primarul Guran, ca discurs de recepție, încredințat fiindu-i monumentul, a mai ținut o amplă cuvântare, în care s-au subliniat importante momente ale istoriei românilor în contextul Războiului de Independență, în special momentul 15 mai 1877, de la Calafat. În discurs s-au adus aprecieri și artistului Pavelescu-Dimo, subliniindu-se încă odată faptul că acesta s-a născut la Calafat, iar în acel an al inaugurării, 1913, se împliniseră așadar 36 de ani de când s-a tras de la Calafat primul foc de tun către inamic. La finalul discursului, primarul a subliniat: „*Declar dar că primesc acest monument cu recunoștință și că-l voi păstra cu pietate ca pe o emblemă neprețuită a virtuților neamului nostru. Mai cu sfințenie decât mine îl vor păstra Craiovenii, cu ideile, simțămintele și acțiunile cărora el cadrează așa de bine (...)*”. A urmat discursul principelui moștenitor Ferdinand, explicând simbolistica monumentului, când s-a tras prima lovitură de tun „*și când în această simfonie războinică, se auzea glasul marelui căpitan: Aceasta-i muzica care-mi place (...)*”

Discursul principelui, echilibrat, a continuat prin evidențierea importanței monumentului și a ceea ce el simboliza (*Monitorul Oficial*, 23 mai 1913).

Deși nu a fost prezent la marele eveniment, regele Carol I a trimis o telegramă specială destinată momentului, citită public de generalul Gigurtu: „*Tunurile din Calafat au dat semnalul războiului de la 1877, în care oștirea și-a cucerit o glorie nepieritoare. Având fericirea de a mă găsi în fruntea ei, m-am putut încredința și mândri de marele avânt și de vitejia desfășurată de toți acei care au luptat și s-au jertfit pentru neatârănarea patriei. Capitala Olteniei a vrut ca aceste însușiri ostășești să fie consfințite printr-un semn vădit, drept pildă și îndemn pentru generațiile prezente și viitoare. Sunt cu atât de mișcat și de recunoscător, că monumentul care se dezvelește astăzi în prezența iubitei mele soții – care a îngrijit cu atâta dragoste de tovarășii mei de luptă – se datorește obolului tuturor mari și mici și inițiativei acelor care au luat parte la aceste falnice evenimente ce au fost încununate prin întemeierea Regatului Român*” (*Adevărul*, 22 mai 1913). Un moment de asemenea emoționant al evenimentului a fost dat de prezența unui veteran ce s-a prezentat reginei ca fiind din Vaslui, veteran ce fusese îngrijit chiar de către regina Elisabeta. Finalul momentului inaugurării monumentului a fost dat de aplauze îndelungate, urale, publicul prezent în număr mare arătându-și entuziasmul. A urmat defilarea, atent organizată, în ordine prestabilită: Liceul Carol I, Școala de meserii, Școala normală de învățători, Societățile veteranilor: -Nouă și cu sergentul zece- din Vaslui, din Moldova, -Smârdan- din Oltenia, Corporațiile de meseriași, Ofițeri fără trupă, Gimnaziul fiilor de militari, un detașament al marinei militare, detașamente ale diferitelor regimente: Olt, Argeș, Ilfov, Calafat, Batalionul 5 vânători, Regimentul 1 Dolj, Regimentul 26 Rovine, Regimentul 1 artilerie - Regele Carol - , o parte a Regimentului 2 artilerie, Regimentul 9 artilerie, Regimentul 1 călărași, Escadronul 1 (*Monitorul Oficial*, 23 mai 1913). Inaugurarea Monumentului nu a fost lipsită și de unele incidente semnalate în presă, astfel se amintea că Domnul Grigore Gabrielescu, director al Școlii de muzică „Cornetti”, s-a simțit ofensat de un răspuns al generalului Gigurtu, acesta din urmă răspunzând pe un ton mai ridicat, moment desfășurat cu puțin timp înainte de sosirea Familiei Regale la monument. În acest sens „*și-a constituit martori, pe Domnii Titu Andreescu și Nicolae Balaban, spre a cere satisfacție Domnului general Gigurtu*” (*Adevărul*, 24 mai 1913).

În continuarea zilei, de la momentul festiv al inaugurării monumentului, Familia Regală, urcând în automobile, s-a deplasat spre a vizita parcul din imediata apropiere a monumentului, Parcul Bibescu, populația fiind de asemenea prezentă în număr generos, cu trăsuri și automobile. Parcul le-a oferit oaspeților adevărate surprize, în jurul lacului, grupuri de domnișoare „*înfățișau tablouri alegorice reprezentând naiadele*” în poianele din parc, iar în costum național, țăranii erau prinși în joc, organizându-se numeroase hore. În diferite zone ale parcului, grupuri de țăranți torceau cu fusul. Înălții oaspeți au coborât din automobile la bufet, în aclamațiile mulțimii prezente. La o masă special amenajată, s-a servit o gustare mică. Au continuat vizitarea parcului, după care

s-au deplasat cu automobilele spre Biserica Sf. Dumitru, „restaurată de M. S. Regele”. La biserică, regina a fost întâmpinată de domnul Lardel, pictor, reprezentându-l pe Lecomte du Nouy, cel de numele căruia, în calitate de arhitect, se lega biserica. Regina Elisabeta a fost foarte încântată de picturile interioare, trecându-se ulterior a se vizita lucrările manuale ale societății „Roiul”, grupate într-o expoziție, societatea afându-se sub patronajul reginei Elisabeta și a principesei Maria, și sub conducerea doamnei Romanescu. Regina s-a arătat plăcut impresionată de expoziție, exprimând satisfacția pentru munca depusă doamnei Romanescu. De asemenea, corul societății „Armonia”, atât la sosire cât și pe cuprinsul vizitei, a intonat cântece. La ora 5 p.m. oaspeții au plecat de la Biserica Sf. Dumitru, deplasându-se spre gară. Pe drum, același număr mare de persoane însoțea cortegiul regal, oaspeții ajungând la gară în aclamațiile publicului. La gară s-a regăsit elita craioveană, venită spre a-și lua rămas bun de la înalții oaspeți. Înainte de plecare, regina a mulțumit pentru frumoasa primire de care au avut parte, subliniind ospitalitatea oltenilor. În uralele mulțimii, trenul regal a plecat din gara orașului Craiova la ora 5:15 p.m., sosind seara la ora 9.45 la București (*Monitorul Oficial*, 23 mai 1913).

Administrația locală, organizând cu brio evenimentul, a avut parte însă de unele incidente chiar după consumarea momentului, o astfel de situație fiind reprezentată de o adresă trimisă primarului orașului, prin care i se comunica faptul că, urmare a inaugurării Monumentului Independenței de lângă Parcul Bibescu „*publicul imens aflat acolo mi-a deteriorat cu desăvârșire o bună parte din îngrădirea prin un stachet de lemn al terenului viran ce posed acolo, la nr. 56, de pe Bulevardul Anastase Stolojan, așa încât toate vitele din acea regiune se abat pe acolo cauzând astfel deteriorări. Vin dar a vă ruga Domnule Primar să bine voii a dispune de urgență reparațiunea acestei împrejurimi în contul Primăriei, și aceasta cât mai curând posibil deoarece zisul teren tinde a deveni de domeniul public*”. Semnat George G.G. Vorvoreanu, datată 11 iunie 1913 (S. J. A. N. Dolj, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 22/1913: 9). Din impresiile ulterioare ale reginei Maria, surprinse în *însemnările zilnice*, în contextul unei vizite la Craiova desfășurate în anul 1925, reiese prezența unei incompatibilități a aprecierilor stilistice cu privire la Monumentul Independenței. Regina Maria descria monumentul ca fiind „*un grup statuar naiv, conceput prost la Calafat. El mult prea mare, pe o stâncă, dominând soldații și ofițerii mult mai mici de la picioarele sale. Este însă unul dintre puținele monumente ale sale care există în țară*” (Regina Maria a României, 2013: 171, 172).

Monumentul Independenței a devenit un simbol pentru oraș, în timp constituindu-se ca punct de atracție al Craiovei, organizându-se chiar și excursii școlare la acesta (Dinu & Barbu, 1997: 48). Pentru capitala Olteniei, ziua de 21 mai 1913 a rămas ca moment memorabil, atât prin prezența înalților oaspeți regali, cât și prin bucuria valorificării sub forma unui monument a unei importante pagini din istoria națională.

Bibliografie

1. Serviciul Județean Dolj al Arhivelor Naționale, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 52/1912.
2. Serviciul Județean Dolj al Arhivelor Naționale, Fond Primăria Craiova, Serv. Administrativ, dosar nr. 13/1913.
3. Serviciul Județean Dolj al Arhivelor Naționale, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 19/1913.
4. Serviciul Județean Dolj al Arhivelor Naționale, Fond Primăria Craiova, Serv. Tehnic, dosar nr. 22/1913.
5. Andrei, N. & Pârnuță, G. (1998). *Oltenia la 1877*, Craiova: Austrom.
6. Dinu, A. F. & Barbu, M. (1997). *Liceul „Frații Buzzești” Craiova – 115 ani*, Craiova: Aius.
7. Prodan, C. (1937). *Sculptura, pictura și gravura românească*, București: Imprimeriile Independența.
8. Regina Maria a României (2013). *Însemnări zilnice*, vol. VII, Iași: Polirom.
9. Rezeanu, P. (2006). *Craiova. Amintirile orașului*, Craiova: ALMA.
10. Scăiceanu, C. A. (2020). *Craiova de altădată*, București: Oscar Print.
11. Vasiliu, G., & Grecu, A. G. (2019). *Monumentul Independenței ce a fost amplasat în Parcul Bibescu din Craiova. „Acta Moldaviae Meridionalis”*. Anuarul Muzeului Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui, XL/Vol. I.
12. *Adevărul*, an XXVI, nr. 8507, 21 mai 1913.
13. *Adevărul*, an XXVI, nr. 8508, 22 mai 1913.
14. *Adevărul*, an XXVI, nr. 8509, 23 mai 1913.
15. *Adevărul*, an XXVI, nr. 8510, 24 mai 1913.
16. *Albina. Revistă enciclopedică populară*, an XVI, nr. 36, 9 iunie 1913.
17. *Gazeta Ilustrată*, an II, nr. 24, 25 mai 1913.
18. *Gazeta Ilustrată*, an II, nr. 25, 1 iunie 1913.
19. *Monitorul Oficial*, nr. 39, 23 mai 1913.
20. *Opinia*, an XX, nr. 1881, 17 mai 1913.
21. *Opinia*, an XX, nr. 1883, 19 mai 1913.
22. *Opinia*, an XX, nr. 1884, 21 mai 1913.
23. *Universul Literar*, an XXX, nr. 21, 26 mai 1913.

**ARITMETICĂ, POLITICĂ ȘI IDEOLOGIE ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ.
ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 1931
ARITHMETIC, POLITICS AND IDEOLOGY IN INTERWAR ROMANIA.
THE PARLIAMENTARY ELECTION OF 1931**

Mihai Ghițulescu*

10.52846/AUCSI.2024.2.05

Abstract

The year 1931 and the government of Iorga-Argetoianu (1931-1932) have retained the attention of historians for many reasons. In this article, we are almost exclusively interested in the fact that, leaving aside the case of 1937, the electoral system established by the law of 1926 has never been so much and so diversely put to the test. It is not about the central, emblematic provision, namely the "electoral bonus", but about numerous other details, gaps, contradictions, which were noticed at the time of the 1931 election or can be noticed retrospectively. I think that, at this electoral moment, it was best seen how the strange electoral system worked or how it did not work, and, broadening the framework, how the interwar Romanian political system worked institutionally, beyond the much-claimed principle of the separation of powers. We analyze, both legally and mathematically, a series of hesitations and errors in the establishment of the results, and particularly the annulment of the votes obtained by the communists.

Key words: *Romania, electoral system, parliament, National Union, communists.*

Anul 1931 și, în general, guvernarea Iorga-Argetoianu (1931-1932) pot reține și au reținut atenția istoricilor pentru multe lucruri. În acest articol, chiar dacă, pentru context, e nevoie de referiri la destule dintre acestea, ne interesează cvasi-exclusiv faptul că, lăsând eventual la o parte cazul 1937, nicideată sistemul electoral instituit prin legea din 1926 nu a fost atât de mult și de divers pus la încercare. Nu e vorba de prevederea centrală, emblematică, anume „prima electorală”, ci de numeroase alte detalii, lacune, contradicții, care au fost sesizate la alegerile din 1931 sau pot fi sesizate retrospectiv. Credem că, în acest moment electoral, s-a văzut cel mai bine cum funcționa sau cum nu funcționa ciudatul sistem electoral și, lărgind cadrul, cum funcționa, instituțional, sistemul politic românesc interbelic, dincolo de mult clamatul principiu al separației puterilor.

Trebuie spus că, atunci când Parlamentul ales în 1928 a fost dizolvat și au fost convocate noi alegeri (30 aprilie 1931), legea electorală era contestată, se vorbea de necesitatea unei reforme. Discuția data încă din 1926, dar guvernul național-țărănist o asumase deschis, la nivel declarativ. La sfârșitul lui 1930 și începutul lui 1931, fuseseră prezentate primele proiecte concrete,

* Lector universitar doctor, Universitatea din Craiova, Facultatea de Științe Sociale, Departamentul de Istorie, Științe Politice și Relații Internaționale, Str. A.I. Cuza, nr. 13, Email: mihai.ghitulescu@edu.ucv.ro.

asemănătoare, elaborate de țărănistul Eduard Mirto și social-democratul Iacob Pistiner, care vizau introducerea unui sistem mai apropiat de proporțional. Ezitățile, pertractările, temerile au făcut ca ele să nu ajungă în dezbaterile Parlamentului (Ghițulescu, 2021: 178-187). După numirea în fruntea guvernului, dar înainte de dizolvare, la solicitarea unei delegații a social-democraților, însuși Nicolae Iorga s-a declarat de acord cu modificarea legii, precizând însă nu o putea face cu Parlamentul dominat încă de țărăniști, deci amânând-o pentru când avea să aibă majoritatea (Radu, 2004: 487). Să fi înțeles el că, în condițiile unui sistem proporțional, i-ar fi fost mult mai greu să obțină majoritatea parlamentară și că, oricum, ea n-ar fi ajuns la nivelul celei asigurate de „prima electorală”?

Oricum, noile alegeri s-au făcut după legea veche și, deși guvernul a obținut cel mai slab rezultat de după 1926, atât ca procent de voturi (47,49%), cât și ca număr de mandate (inițial 289, apoi 291) (*Monitorul Oficial*, 10 iunie 1931: 5126-5127), putem spune că a beneficiat cel mai mult de prevederea privind prima electorală. Nu e vorba doar că nu și-ar fi putut asigura o majoritate parlamentară, dar nici nu ar fi avut suficiente locuri pentru mulțumirea diverselor grupuri, grupuscule și individualități care compuneau așa-numita Uniune Națională, o alianță electorală în care se îmbinau, nu tocmai armonios, reprezentarea politică și cea haotic corporatistă. Era o alianță „disparată, fără ideologie și fără disciplină”, cum zicea un ziaristul Emil D. Fagure (*Lupta*, 10 iunie 1931: 1). Această diversitate a făcut necesare numeroase calcule pre-electorale, fatalmente imprecise și (încă?) nedesluite complet, pentru întocmirea listelor comune de candidați, astfel încât să se asigure fiecărei grupări numărul de parlamentari convenit. Eterogenitatea și slăbiciunea Uniunii s-au văzut chiar în rezultatul relativ modest, cu toate că guvernul a uzat de toate tradiționalele mijloace de obstrucționare a adversarilor, care s-au văzut, la rândul lor, din numeroasele plângeri și contestații de la birourile electorale, Comisia Centrală Electorală și Parlament. Aici, ne interesează doar cele câteva care privesc calculele electorale în sens strict, formula de alocare a mandatelor.

Cum se proceda pentru stabilirea rezultatelor alegerilor? Potrivit Legii electorale din 1926 (*M.O.*, 27 martie 1926), birourile secțiunilor numărau voturile, birourile județene însumau și transmiteau totalurile din circumscripții Comisiei Centrale Electorale, care neputând decât cel mult să îndrepte erorile materiale, stabilea totalurile pe țară și „proceda la facerea calculului” pentru: (1) repartizarea mandatelor între grupările politice la nivel național; (2) repartizarea pe județe a mandatelor fiecărui partid; (3) atribuirea mandatelor către candidații de pe listele județene ale partidelor (art. 89). Acesta era cursul oficial, evident, anevoios, de vreme ce necesita colectarea proceselor verbale din 71 de județe plus calculele de repartizare. Rezultatele oficiale erau publicate după mai mult de o săptămână (legea prevedea un termen de 8 zile de la alegeri și, de obicei, se ajungea în ultimul moment). În acest interval însă, se făcea, mai

rapid numărătoarea (i-am putea zice „paraoficială”) a Ministerului de Interne, pe baza comunicărilor telegrafice/telefonice ale autorităților locale. Se făceau și proiecții de repartizare, pe care presa le vehicula, inducând impresia că ar fi oficiale. Aceste date nu erau niciodată identice cu cele pe care, după câteva zile, le comunica CCE, care, contrar a ceea ce se spunea frecvent, nu verifica Ministerul, ci urma tot procesul, cap-coadă. În final, fiecare dintre cele două Camere controla calculele Comisiei și eventual realoca mandate. Până atunci, nu se întâmplase așa ceva. Camerele discutaseră mult, la fiecare început de legislatură, despre posibila invalidare a unor mandate/alegeri (de cele mai multe ori, pe motiv de abuzuri în campanie și în ziua votului). Se invalidaseră senatori aleși în colegiile restrânse (care rămâneau sub controlul vechii puteri după schimbările de guvern), ceea ce nu puneam mari probleme tehnice, atrăgând pur și simplu reluarea alegerii. Nu avem cunoștință despre invalidarea vreunui mandat de deputat, cu atât mai puțin a vreunei alegeri, care ar fi încurcat mult lucrurile. Peste ani, din opoziție, Argetoianu avea să formuleze cinic: „Se constată anumite alegeri în scopul de a se invalida. Or, nu se pot invalida alegerile acestea. Cu actuala lege electorală nu se pot invalida, pentru că o singură invalidare a unui singur județ ar schimba calculul proporțiilor tuturor listelor. Că legea este rea, este altă chestie” (*Dimineața*, 12 februarie 1934: 7). Avea dreptate că un singur județ dădea peste cap toată țara, dar, după cum se va vedea, se putea face. Nici modificări ale calculelor Comisiei nu se operaseră, deși problema se pusese chiar de la prima aplicare a legii, în mai 1926. Atunci, după publicarea rezultatelor, Blocul Național-Țărănesc, în opoziție, contestase faptul că nu i se adăugaseră voturile din județele Bihor și Ialomița, care i-ar fi adus mandate în plus. Comisia a recunoscut o eroare materială, dar a apreciat că, operațiunile sale fiind încheiate, eroarea nu mai putea fi îndreptată decât de Parlament. Adunarea Deputaților a respins însă contestația (*Adevărul*, 10 iulie 1926: 1), majoritatea averescană neavând niciun interes să cedeze mandate opoziției.

În 1931, parcă era făcut să se întâmple toate. Imediat după alegerile pentru Cameră din 1 iunie, diferențele dintre socotelile Ministerului și cele ale Comisiei au iscat controverse. Pe 4 iunie, Ministerul a încheiat numărătoarea, „procent(u)area” și a făcut o repartizare a mandatelor după algoritmul prevăzut în lege. La această din urmă operațiune se puteau observa unele ezitări/erori inițiale (Uniunea Națională a fost anunțată cu 299 de mandate, iar PNȚ cu 27) (*Dimineața*, 6 iunie 1931: 5). Până la urmă, s-a stabilit la: UN – 287, PNȚ – 30, PNL Gh. Brătianu – 12, Partidul Maghiar – 11, Partidul Poporului – 10, Liga Apărării Național-Creștine – 8, Partidul Țărănesc (dr. N. Lupu) – 8, Partidul Social Democrat – 7, Liga contra Cametei + Partidul Țărănesc Democrat – 6, Blocul Muncitoresc-Țărănesc – 5, Partidul Evreilor – 4. Presa a preluat aceste rezultate cu precizarea „urmează a mai fi verificate de Comisia Centrală Electorală de la ministerul de justiție” (*Curentul*, 6 iunie 1931: 6). După cum am

spus mai sus, nu era așa. Comisia își făcea propriile calcule, pe baza proceselor verbale. Acestea au fost gata pe 10 iunie (*M.O.*, 10 iunie 1931: 5126-5232).

Totalurile de voturi erau foarte apropiate de cele ale ministerului. Pe țară se înregistrau cu cam 200 de voturi mai puțin, iar Uniunea Națională avea cu 52 de voturi mai mult. Repartizarea mandatelor era ușor diferită. Uniunea avea doi deputați mai mult, iar social-democrații și maghiarii cu câte unul mai puțin, deși cei dintâi aveau cu 4 voturi mai mult, iar cei din urmă, cu doar 2 mai puțin. Dar nu micile diferențe de voturi de la nivel național dădeau diferența de mandate, ci o mică diferență la nivel local. Ministerul de Interne dăduse județul Trei-Scaune cu un total de 24289 de voturi exprimate, din care Partidul Maghiar avea 12147, 50,01%, adică majoritate, care potrivit legii, i-ar fi dat dreptul la 1,5003 mandate, deci „prin întregire la unitate”, la 2 din cele 3 mandate ale circumscripției. Legea mai prevedea că mandatele alocate pe bază de majoritate în circumscripții se scădeau din totalul pe baza căruia se calcula jumătatea de mandate rezervată „grupării majoritare”. Deci Uniunea Națională ar fi primit $(385-2)/2 = 192$. Voturile folosite în aceste județe se scădeau și ele din totalul național, asemenea anulatelor și celor pentru grupările care nu întruniseră pragul, ceea ce ducea la creșterea procentelor tuturor grupărilor care îl întruniseră. Astfel, Uniunea Națională ar mai fi primit 49,68% din restul de 192 de mandate, adică 95(,38). Și cu „prima” de 192, 287, exact cât se comunicase. Maghiarii ar fi avut 4,53% din 192, adică 8,7, deci 9 și cu 2 de la Trei Scaune, 11. Social-democrații, 3,39% din 192, adică 6,5088, deci 7.

Comisia electorală a dat Partidul Maghiar la Trei-Scaune cu 7 voturi mai puțin (12140) dintr-un total cu 7 voturi mai mic (24282), ceea ce însemna 49,996%. Nu mai beneficia de excepția legală. Toate voturile și toate mandatele rămâneau pentru repartizarea națională. Uniunea lua $387/2 = 193$ și 49,46% din restul de 194, adică 95,95, deci 96. Total: 289. Partidul Maghiar, $4,95 \times 1,94 = 9,6$ – doar 10 mandate, față de 11 în varianta ministerială. PSD ar fi avut și el 3,38% din 194, adică 6,56. Legea îl îndreptăța la „rotunjirea” la unitate, deci la 7 locuri. De ce a rămas, totuși, cu 6? Trebuie să ne uităm la toate rezultate: PNT – 30,28, PNLG – 11,98 – 12, PP – 9,74 – 10, LANC – 7,86 – 8, PT – 6,95 – 7, LcC+PTD – 5,57 – 6, BMT – 5,08 – 5, PE – 4,42 – 4. Șase partide ar fi avut dreptul la „întregire”, dar în acest caz, numărul deputaților ar fi ajuns la 388. Legea prevedea 387. Deci, sistemul lăsa loc pentru ceea ce se numește *overhang seats* sau *überhang mandate*. Legea nu le permitea, dar nici nu prevedea vreun criteriu de „preferință”. Comisia a procedat discreționar – dar rațional – lipsind de un mandat partidul cu cea mică „fracțiune zecimală”, care era PSD.

Partidul Maghiar, care căzuse victimă și de la care s-a iscat diferența, a încercat să afle ce s-a întâmplat cu cele 7 voturi dispărute. În Parlament, a acuzat fraude în județul Trei-Scaune, cea mai importantă fiind, în ce ne privește, eliminarea delegaților săi de la procesul de numărare. A cerut o comisie pentru cercetare, dar având un ton decent și declarând că ar accepta concluziile comisiei, a câștigat bunăvoința premierului Iorga, care a promis „satisfacțiuni”

guvernamentale în privința școlilor maghiare, determinând renunțarea la contestație (*Desbaterile Adunării Deputaților*, 19 iunie 1931: 64).

Situația creată a stârnit discuții. Cu siguranță, nu mulți au înțeles ce s-a întâmplat, dar destui s-au găsit să suspecteze și chiar să acuze o manevră a guvernului pentru a-și întări majoritatea în dauna partidelor mici. Trebuie să îi aducem un omagiu lui Gr. Graur, marele „Gama” al ziarului *Adevărul*, unul dintre capetele luminate ale epocii. Deși critic dur și constant, acuzând de nenumărate ori „stupiditatea actualei legi electorale”, el a explicat clar calculele, precizând că nu se putea proceda altfel (*Adevărul*, 4 iulie 1931: 5).

A mai fost ceva! Publicarea datelor de la Ministerul de Interne a stârnit nemulțumirile chiar înainte de rezultatele oficiale. S-a încercat influențarea Comisiei Centrale Electorale. Dacă maghiarii aveau dubii asupra numărătorii, alții contestau algoritmul. Un candidat al Uniunii (C. Bobeș, Putna) și unul al PNT (E. Crăciun, Tulcea), amândoi văzând din calculele ministeriale că nu vor fi aleși, au adresat întâmpinări Comisiei cerând „stricta interpretare” a art. 90-93 din Legea electorală, considerând că, până atunci nu li se dăduse „justa interpretare” (*Cuvântul*, 10 iunie 1931: 4). Ce cereau ei? Ca opoziția să își primească mandatele convenite după „procent(u)area” națională în acele județe în care avea procente cele mai mari. Să se țină cont și de ponderea locală. Așa cum funcționa sistemul, PNT de exemplu, își primea cele 30 de mandate în 30 de județe (primele 30 ca procent). Petenții doreau să i se acorde mai multe mandate în unele județe și niciunul în altele. Astfel, la Tulcea, unde PNT obținuse un mandat, ar fi trebuit să obțină 2, iar la Putna, unde avea tot un mandat, trebuia să nu aibă niciunul. Comisia a respins solicitările, menținându-se pe poziții. Încă dinainte de alegerile din 1926, ea emisese o decizie interpretativă, potrivit căreia „grupările minoritare” aveau să primească, fiecare, cel mult un mandat pe județ. Întâmpinarea lui E. Crăciun a ajuns și în Parlament, ca o contestație formulată de deputatul N. Georgescu-Tulcea. A fost, în mod tradițional, respinsă (*D.A.D.*, 19 iunie 1931, 69-72), deși apăruse zvonul că atât liderii Uniunii, cât și cei ai opoziției, ar fi agreeat varianta propusă. Și dacă era așa, se ajunsese prea târziu și o schimbare ar fi reprezentat o complicație prea mare.

Problema era reală, sesizată de mulți. „Se votează la Moldova și se alege la Craiova”, scria Pamfil Șeicaru, într-un articol cu titlul „Loteria electorală” (*Curentul*, 6 iunie 1931: 1). Sediul materiei era în art. 94 din lege: „Mandatele atribuite fiecărei grupări minoritare se repartizează pe circumscripții electorale listelor respective după ordinea procentelor de voturi”. Comisia interpreta formula „după ordinea” în mod strict: ierarhizare și nimic mai mult. Interpretarea contrară („după ordinea” = „în funcție de”/„conform cu”) nu era aberantă, dar argumentele susținătorilor săi erau falacioase. De exemplu, se făcea apel la autoritate, citându-se din expunerea de motive asumată, în 1926, de însuși Ionel Brătianu: „Proiectul s-a oprit la următorul sistem: lista care a obținut majoritatea absolută a voturilor se declară aleasă. Dacă nici una din liste

nu a obținut această majoritate sau dacă a obținut o listă cu un număr mai mic de candidați mai mic sub numărul candidaților ce sunt de ales în circumscripție, atunci funcționează reprezentarea minorității” (*D.A.D.*, 19 iunie 1931: 71). Or, se omitea faptul că expunerea cu pricina privea un proiect inițial care nu mai avea nicio legătură cu legea adoptată. Că tot suntem aici, să spunem că, în epocă, domina confuzia. Mulți politicieni, ziariști, juriști chiar, nu înțelegeau sistemul. De exemplu, chiar și autorii unui tratat de drept electoral (Gănescu, Zotta, Kostachi, 1937: 361-362) citau ca doctrină relevantă raportul susținut în 1926 de Jean Th. Florescu. Nici acesta numai avea legătură cu dreptul pozitiv. Chiar la membrii Comisiei electorale, magistrați, putem avea dubii. Ei au uzat mereu de prevederea că „pentru efectuarea calculelor comisiunea poate recurge și la luminele unui specialist” (art. 54). La fiecare alegeri, au fost „întrebuințați specialiști”, funcționari de la Institutul de Statistică, care „au lucrat sub supravegherea comisiunii”. Trebuie să îi aducem un omagiu lui Gh. M. Ionescu, fost director, pe care îl găsim ca „expert calculator” din 1926 până în 1937, deși în 1931 era deja pensionar.

Dar marele subiect al anului 1931 este intrarea în Parlament a comuniștilor. Sub sigla BMT, cum candidaseră din 1926, deși toată lumea știa și le spunea comuniști, au reușit să obțină 2,52%, 5 mandate și 3 deputați. A fost momentul lor de glorie. I-a ajutat situația socio-economică dificilă, favorabilă ridicării extremelor, dar cu siguranță, și slăbiciunea aparatului guvernamental. A fost o surpriză. În rândul politicianilor români, a existat o frică obsesivă de comunism, și pentru pornirile revoluționare, și pentru că avea în spate Cominternul și URSS. Totuși, el nu era perceput ca un pericol electoral, în condițiile sistemului românesc.

Și iată că s-a întâmplat! După 1,49% în 1926, 1,4% în 1927, 1,35% în 1928, comuniștii camuflați reușeau acum 2,52% (73.716), deci treceau pragul electoral. Se apropiau de PSD, care avea 3,25 (în 1932, 3,38). În condițiile momentului, această ușoară radicalizare a firavei muncitorimi românești nu poate să surprindă. Analize calitative și cantitative privind socialiștii și comuniștii la alegerile interbelice avem de la Florin-Răzvan Mihai (Mihai, 2016: 28-41; Idem, 2017: 20-29).

Mă limitez la a nota că, în 1931, BMT a depus liste în 31 de județe, în care, în cea mai mare, parte candidase și la alegerile anterioare, înregistrând, în general, creșteri ușoare, de ordinul sutelor de voturi. Aproape jumătate din Blocurile votului au fost concentrate în cinci județe, cu creșteri semnificative: Cernăuți (12,25%), Bihor (11,67%), Mureș (10,85%), Timiș-Torontal (10,03%) și Satu Mare (8,92%). Rezultatele pot fi explicate prin realitățile locale – fiind zone industrializate erau mai afectate de criza economică – dar nu asta ne-am propus aici.

De partea cealaltă era extrema dreaptă. Știm că reprezenta o problemă de un deceniu deja. Speria, totuși, mult mai puțin decât comunismul. Parcă era percepută ca o anomalie benignă și mai degrabă de ordine publică decât de

ordin politic-electoral. Politic, se vorbea mai mult despre extremismul de operetă al lui Gr. Filipescu, cu a lui Ligă „Vlad Țepeș” (1929), care acum intrase în Uniunea Națională. Gruparea „Corneliu Zelea Codreanu” obținea, în 1931, doar 1,05% (30.783) și nu părea să pună încă probleme electoral-parlamentare, deși ar fi trebuit să dea de gândit faptul că nu depusese liste decât în 17 județe. Cât despre Liga Apărării Național-Creștine (3,89% în 1931), ea era privită ca parte – e adevărată, excentrică – a sistemului tradițional, existând chiar părerea că își datora intrarea în parlament, dacă nu sprijinului, măcar bunăvoinței sau toleranței guvernului. Șeful acesteia, A.C. Cuza, era tratat curtenitor de mulți politicieni, de orientări diverse. A șarmat ca președinte de vârstă al Adunării reunite la 15 iunie. Iată ce nota Argetoianu: „Curtoazia sa înăscută, curtoazie ce nu excludea energia în momentele critice, simpatia pe care o inspirau tuturor dacă nu doctrina cel puțin chipul și glumele lui, ne-a ajutat să ducem la bun sfârșit discuțiile și voturile în jurul unor validări care au dat loc la multă ceartă. Grație lui am anulat lista comunistă care ieșise la Timișoara, și tot grație lui am putut «să ajustăm» unele alegeri «după interesele permanente ale țării»” (Argetoianu, 1997: 436).

Argetoianu nu-și amintea exact, poate pentru era preocupat de ceea ce îl afectase personal. Nu despre Timișoara era vorba (deși s-a încercat), însă acolo fusese chiar el capul de listă a Uniunii, iar Pătrășcanu reușise să fie ales pe lista BMT (așa cum fusese ales și la Cernăuți, cap de listă guvernamentală fiind însuși Iorga), dar era vorba de anulări de liste. Subiectul a beneficiat de destul de multă atenție din partea istoriografiei, în vremea regimului comunist – deși se poate observa și o oarecare rețineră – dar nu s-a mers prea departe în deslușirea celor întâmplate. În plus, tentativele explicative au fost înecate în partizanat și limbă de lemn (Dragne, 1962, 1970; Cardaș, 1970; Petreanu, 1972; Tănăsescu, 1973; Teodorescu 1974 ș.a.).

Intrarea comuniștilor în parlament a intrigat instantaneu partea dreaptă a spațiului public românesc, „confrății întru naționalism”. S-a vorbit despre invalidarea listelor sau anularea alegerilor. Unii au cerut asta cu vehemență. Merită reținută scurta dar intensă campanie dusă de Ion(el) Dimitrescu de la *Curentul*. El a lansat, după știința noastră, ideea modului în care avea să se scape de comuniști, reproșând comisiei electorale că, „din scrupule legaliste”, nu le-a anulat listele „dela Timiș-Torontal și Bihor (anulare care ar fi lipsit blocul muncitoresc țărănesc de cota de 2 la sută”. Spunea răspicat că „cei cinci aleși comuniști trebuiesc neapărat invalidați. Dacă se poate pentru un motiv legal, - dacă nu se găsește motivul legal printr-o salubă violare a legilor” (*Curentul*, 12 iunie 1931: 1). Ziarul iorghist *Neamul Românesc* îi răspundea prompt, în termenii legii, că atribuțiile comisiei sunt limitate „la corectările erorilor de fapt, a greșelilor de adunare care se pot strecura în procesele verbale de alegeri pe județe... Nu are însă dreptul să anuleze liste sau să invalideze alegeri”. Adăuga însă o promisiune voalată: „Dar Camera are dreptul să cerceteze contestațiile, să le judece, și întrucât listele depuse nu sunt conforme

cu strictele prevederi legale, să le anuleze” (*Neamul Românesc*, 12 iunie 1931: 4). Jurnalistul de la *Curentul* a continuat, cerând chiar să se acționeze voit în afara legii, prin violență, crezând că „pilduitor” ar fi ca eliminarea să se facă „printr-o ostentativă și virilă a strictelor prevederi legale” (*Curentul*, 14 iunie, 16 iunie 1931: 1). Avem motive serioase să credem că nu doar dragostea de țară îl anima pe dl. Dimitrescu. El figura al patrulea pe lista Uniunii de la Cernăuți (ca și PNT, în 1928, UN inclusese o serie de ziariști influenți pe listele sale; Pamfil Șeicaru însuși candidase și fusese ales la Tutova). Era primul căzut, în condițiile în care BNT obținuse acolo un deputat (L. Pătrășcanu). Anularea listelor comuniste l-ar fi dus automat pe Dimitrescu în Parlament. În momentul în care scria, era foarte probabil să intre oricum, în urma optării capului de listă, N. Iorga, dar voia să fie sigur. Nu avea cum să nu fie și o chestie de orgoliu.

După deschiderea Parlamentului, s-au formulat o mulțime de contestații cu privire la alegerile din județe și, în mod tradițional, în cea mai mare parte au fost respinse.

La Cernăuți, alegerile au fost validate din prima ședință (15 iunie), nimeni necerând cuvântul (*D.A.D.*, 18 iunie 1931: 28). Prima alegere problematică a fost cea de la Bihor, unde majoritatea avea o contestație în privința candidatului BMT, Samuil Munkacsi. Deși raportorul Octav Onicescu a propus validarea alegerii, președintele A.C. Cuza a propus ca validarea să se lase „la urmă”, știind că „dă loc la discuții” (*Ibidem*: 8). Ar fi venit la rând Mureș, dar și acest caz s-a amânat pentru că acela care formulase o contestație, țărănistul Viorel V. Tilea, nu era în sală (*Ibidem*: 29).

Scandalul a început de la Satu Mare. Și aici, secțiunea verificatoare (raportor G. Sofronie) a propus validarea alegerilor, dar georgistul N. Constantinescu-Bordeni a cerut invalidarea pentru că, dincolo de neregulile de organizare și desfășurare, „mai grav în această alegere este însă propaganda electorală deșănțată făcută de comuniști”. S-ar fi distribuit manifeste cu lozinci precum: „Proletari ai lumii întregi uniți-vă... Prin foc, prin arme, prin bombe sau prin orice alte mijloace trebuie să răsturnăm ordinea de astăzi... Jos cu regele! Jos cu partidele oligarhice! Trăiască domnia mondială a proletariatului internațional!”. Și adăuga Bordeni: „*Mai mult decât atât, delegații și asistenții comuniști au umblat numai în cămăși ca să poată să atragă, prin această înfățișare, voturile muncitorimii*” (*Ibidem*: p. 30). Pătrășcanu a răspuns că manifestele incriminate erau „opera siguranței sau a dlui Argetoianu direct”, a acuzat abuzurile guvernului în campanie și la alegeri și a identificat corect intențiile adversarilor: „se cere invalidarea... adică scoaterea BM din alegeri” (*Ibidem*: 31). Dar, indiferent cum s-ar fi procedat, era insuficient pentru eliminarea comunistilor; ar fi fost privați doar de un mandat. Oricum, era un motiv slab de invalidare/anulare. Atacul real a venit de la Pamfil Șeicaru care a afirmat că Imre Aladar, alesul comunist de la Satu Mare, nu era cetățean român și, în plus, avea o condamnare de 10 ani cu suspendarea drepturilor politice. A cerut trimiterea cazului către o comisie de anchetă, ceea ce s-a și întâmplat,

constituindu-se imediat o comisie de 11 membri, în care majoritarii erau majoritari. Validarea s-a amânat.

Pe 17 iunie, s-au discutat alegerile de la Mureș și, din nou, secțiunea a propus validarea. Un grup de majoritari însă, în frunte cu profesorul Gh. Bogdan-Duică, ales liberal și cumnat al primului-ministru, a depus o contestație pe motiv că și alesul comunist de aici, Ștefan Dan, avea o condamnare (pentru dezertare). Speța a fost trimisă la aceeași comisie și, în așteptare concluziilor, validarea a fost amânată (*D.A.D.*, 22 iunie 1931: 133-135).

Mai rămânea Timiș, căruia i-a venit rândul imediat. Secțiunea a respins toate contestațiile, inclusiv pe cea, introdusă târziu de majoritarul Radu Matei, bazată pe informația că al doilea de pe lista BMȚ, Obrad Comanov, avea o condamnare, și a propus validarea alegerii. Contestatarul a insistat în plen, adăugând că nici Comanov n-ar fi cetățean român, și susținând clar că, lista fiind incompletă, voturile sale trebuiau anulate. După multe divagații, și această alegere a fost trimisă la comisie (*Ibidem*: 135-137).

Comuniștii aveau, în acel moment, patru alegeri în suspensie din cinci reușite. Comisia special (raportor Tr. Dimitriu-Șoimu) a prezentat rapoartele în plen pe 19 iunie. Peste Timiș s-a trecut repede, constatându-se că „nu s-a adus nicio dovadă materială și concludentă în susținerea contestațiilor, contestatorii mărginindu-se la simple afirmațiuni că... dl. Obrad Comanov... nu ar fi cetățean român și ar fi fost condamnat”. Alegerea s-a validat fără discuții (*D.A.D.*, 24 iunie 1931: 213).

Scânteii au ieșit la Satu Mare, unde comisia a acceptat dovada lui Imre Aladar că a fost amnistiat, dar nu i-a acceptat dovezile în ceea ce privește cetățenia română. A fost unanimitate în privința invalidării lui Aladar, numai că dr. N. Lupu și Gr. Trancu-Iași au susținut că mandatul trebuia acordat supleantului, adică celui de al doilea de pe lista BMȚ. Comisia a decis însă că întreaga listă era nulă, iar plenul a votat astfel (*Ibidem*: 214-220). A apărut zvonul, imposibil de dovedit, că și cele două opinii separate ar fi fost determinate de faptul că partidele celor doi, Partidul Țărănesc și Partidul Poporului, nu aveau nimic de câștigat.

La Bihor, nu s-a mai vorbit pentru că situația era identică. S-a votat anularea listei BMȚ (*Ibidem*: 220-221). La fel și la Mureș, unde Ștefan Dan nu a depus o dovadă a amnistierii sale (*Ibidem*: 221-223).

Pentru fiecare din cele trei județe, s-a hotărât că listele BMȚ, fiind incomplete, erau nule, inexistente, iar voturile primite de ele trebuiau considerate anulate în calculul general al alegerilor pe țară și pe județe. S-a constituit o comisie specială de validări (formată din 22 de deputați, între care om forte era Mircea Iorga, fiul primului-ministru) care să facă recalcularea și rerepartizarea.

Înainte de a trece mai departe, să notăm diferența de procedură a aceleiași comisii. La Timiș se constata că nu există probe care să arate că persoana contestată nu are cetățenie și/sau e condamnată. La Satu Mare, Bihor

și Mureș, celor contestați li s-a cerut să facă proba că au cetățenie și/sau nu sunt condamnați.

Și pentru a ilustra diferența de tratament, să mai adăugăm că, pe lista UN de la Olt fusese ales Gheorghe G. Cantacuzino (al patrulea, ultimul). Alegerea acestuia a fost contestată (de liberalii georgiști plus averescanul Trancu-Iași), pe motiv că era... conferențiar suplinitor la Facultatea de Litere din București. Legea prevedea că angajații statului, județelor, comunelor, nu puteau fi aleși „decât dacă demisionează din funcțiune cel mult 5 zile după convocarea corpului electoral al Adunării pentru care voește a candida”. Era prevăzută o excepție pentru „profesorii, agregatii și conferențiarii universitari definitiv” (art. 30). Deci, zicea Constantinescu-Bordeni: „Nu putem declara ales pe d. conferențiar suplinitor la conferința de elenism, care se numește d. G.G. Cantacuzino. Nu este conferențiar definitiv, este conferențiar suplinitor... Așa cum declarăm pe unul nedemn, tot așa trebuie să declarăm și pe altul că este în incompatibilitate”. Se încerca explicit distingerea de cazul comuniștilor: „dintr-un sentiment al meu de demnitate, nu aș vrea să asemăn acest caz cu un caz de incapacitate, discutat într-o ședință anterioară. În aceste alegeri, d-voastre aveți de discutat și de hotărât asupra unui caz de incompatibilitate. Nu se cerea anularea listei, ci doar invalidarea personală a alesului. În fond, deși legea încadra cazul în alt articol din capitolul „Incapacități. Nedemnități. Incompatibilități”, nu era vorba de o incompatibilitate (care ar fi presupus demisia după alegere), ci tot de o ineligibilitate (fiind nevoie de demisie înaintea alegerii – și chiar înaintea depunerii candidaturii?). Situația era aceeași cu cele ale lui Aladar și Dan. Plenul a respins contestația. Vorba lui Argetoianu: „avem probleme mai grave de discutat aci decât validarea de la Olt” (*Ibidem*: 210-212).

Și chiar înainte de prezentarea raportului comisiei speciale, s-a mai ridicat o contestație, contra alegerii lui Ștefan Balogh, al doilea pe lista UN de la Ciuc. Acesta ar fi fost condamnat pentru „însușire pe nedrept” (a unor șine de cale ferată), infracțiune din Codul Penal maghiar, despre care contestatarul (I. Willer) susținea că reprezintă echivalentul furtului din dreptul penal românesc (*D.A.D.*, 25 iunie 1931: 226). Era de așteptat ca un ales al puterii să nu fie tratat ca unul al opoziției. Cazul său nu a fost trimis vreunei comisii speciale, nici vorbă deci de vreo posibilă anulare a listei, ci a fost lăsat în seama comisiei de disciplină, imunitate și incompatibilități, care, după mai bine de două săptămâni, a constatat că infracțiunea nu exista în dreptul românesc.

Mergem înapoi la calcule. Pe 20 iunie, Mircea Iorga a prezentat noua repartizare a mandatelor, care a fost votată de plen. Blocului Muncitoresc-Țărănesc îi fuseseră anulate voturile din cele trei județe (18.927), rămânând cu 54.789, adică sub prag (58.542). Asta însemna că la alocarea mandatelor pe țară se eliminau toate voturile sale (*D.A.D.*, 25 iunie 1931: 226-235). Situația arăta astfel: UN – **98,53** – 98 deputați; PNT – **31,09**; PNLGB – **12,29**; PP – 10,01; PM – **9,85** – 10; LANC – **8,07**; PT – **7,13**; PSD – 6,73 – 7; PȚD – 5,70 – 6; PE – 4,56 – 5. Observăm că, și de această, formula ar fi dat un mandat în plus și nu putem să

nu ne gândim la cazul Timiș-Torontal. Acesta ridică într-adevăr semne de întrebare. Dar și dacă s-ar fi anulat și lista de acolo, situația ar fi fost identică.

Uniunea Națională a câștigat două mandate, trecând de la 289 la 291. Dar socoteala exactă este că a pierdut 3 și a câștigat 5. Vedem că era mai mult decât avea să aprecieze Argetoianu: nu doar anularea alegerilor dintr-un județ schimba situația în multe alte locuri, ci și anularea unei liste dintr-un județ. Legea dădea prioritate la atribuire grupărilor minoritare, așa că PNT, PSD și PE au primit câte un nou mandat în județele în care aveau următorul procent, adică Prahova, Someș și Câmpulung (aici UN a rămas fără niciun mandat), în fiecare împingând afară câte un ales inițial al UN. E de semnalat cazul Prahova, căci mandatul i-a revenit lui Ion Mihalache, care fusese deja ales la Muscel (la care a renunțat). Uniunea Națională a ocupat toate cele 5 locuri eliberate de comuniști, la Timiș reușind să ia toate mandatele puse în joc. Argetoianu a fost obligat să opteze pentru acest județ, altfel provocând o alegere parțială. Ca o răzbunare a sorții, Uniunea a pierdut surplusul de 2 obținut prin eliminarea BMT, în urma demisiei ministrului Mihail Manoilescu și a morții ministrului Constantin Hamangiu, care au dus la alegerile parțiale din Neamț (august 1931) și Tutova (aprilie 1932), ambele câștigate de legionari, care și-au făcut astfel debutul parlamentar.

Nu prea are rost să discutăm despre modul în care a procedat Parlamentul. Potrivit Constituției, „fiecare din adunări verifică titlurile membrilor săi și judecă contestațiunile ce se ridică în această privință” (art. 44). S-a vorbit în rapoartele comisiei de verificare despre „dreptul suveran și nelimitat al Corpurilor Legiuitoare” în această privință. Și exact așa se comportau. În România funcționa, de fapt, principiul suveranității parlamentare. În doctrină, au apărut critici. P. Negulescu a argumentat, *a priori*, că, prin (in)validarea alegerilor, Camera „netăgăduit face operă judecătorească” și, prin urmare, hotărârile ar fi trebuit să poată fi atacate prin recurs la Înalta Curte de Casație (Negulescu, 1927: 371-374). Numai că, pe cale jurisprudențială, Înalta Curte își circumscriesese competența exclusiv asupra hotărârilor organelor judecătorești (Alexianu, 1930: 128). Deci Parlamentul putea face orice, chiar să violeze legea „cu virilitate”. Nu voia s-o facă însă și cu ostentație, cum o cerea ziaristul deputat amintit mai sus. Se ținea la aparența legalității.

Nu putem să nu întrebăm: a procedat Camera, măcar aparent, în conformitate cu normele în vigoare? Nu discutăm dacă Aladar și Dan, candidații de la care s-au tras anulările, aveau cetățenie și/sau condamnare. Potrivit legii din 1926 (art. 44), birourile județene aveau sarcina de a verifica dacă listele aveau „numărul exact de candidați pe care-l cere legea” (numărul de mandate din circumscripție) și nimic mai mult. Toate listele comuniste au avut numărul legal de candidați. Birourile trebuiau, de asemenea, „a primi contestațiunile la operațiunile electorale și a le înainta odată cu dosarele respective comisiunii centrale electorale sau biurourilor Adunărilor, după cum este cazul” (art. 34).

Despre Comisiunea centrală electorală, știm din art. 54 că „va judeca orice contestațiune îndreptată contra respingerii ilegale a unei propuneri de candidatură prezentată în termenul legal autorităților competente a le primi”, cu adăugirea expresă: „primirea candidaturilor făcute de președinții biurourilor electorale județene fiind definitivă conform art. 44”. Deci Comisia putea judeca eventualele contestații contra respingerilor, dar nu contra acceptărilor. Și aceasta numai înainte de alegeri. După, era limitată la verificarea datelor primite din teritoriu și îndreptarea eventualelor erori materiale. Contestațiile contra primirii listelor de candidați nu puteau ajunge decât în Parlament, unde se puteau formula și altele.

După încheierea alegerilor, Comisia a avut la dosar o contestație contra listei BMT Bihor (cazul Samuil Munkacsi), pe care nu o putea judeca. S-a adăugat o alta, venită pe calea unei telegrame a prim-procurorului Tribunalului Timiș (D.A.D., 22 iunie 1931: 36), care de asemenea nu putea fi luată în seamă. La acestea se referea, probabil, jurnalistul I. Dimitrescu, când reproșa Comisiei „scrupulele juridice” de a nu fi anulat listele de la Timiș și Bihor, coborând BMT sub 2%. Acesta a fost, probabil, și planul guvernului (al lui Argetoianu) la începerea lucrărilor Parlamentului. De aceea, președintele A.C. Cuza a lăsat la urmă județul Bihor, așteptându-se la discuții aprinse. Ele n-au mai avut loc, pentru că, între timp au venit contestațiile, mult mai puternice, împotriva lui Aladar, la Satu Mare – situația fiind identică la Bihor. Cazul Comanof de la Timiș a fost ridicat și el, verbal, în plen, fiind luat în considerare de comisie. A apărut însă și cazul Ștefan Dan, Mureș. Cu Bihor, Satu Mare și Mureș anulate, obiectivul era atins, nemaivând rost alte complicații.

Să admitem că Aladar și Dan erau ineligibili! Erau acestea motive pentru anularea listelor cu totul? Am fi tentați să răspundem afirmativ, de vreme ce legea stipula că „listele nu pot cuprinde decât numărul de candidați ce sunt de ales în circumscripția respectivă”. Prin constatarea ineligibilității unui candidat, lista se descompleta. Jurisprudență strict pentru această situație nu avem. Găsim însă pentru alegerile locale (comunale). Printr-o decizie din 8 aprilie 1930, Comitetul Central de Revizuire se pronunțase asupra unei contestații privind alegerile de consilieri din Sectorul III Albastru. Potrivit liberalilor, pe lista național-țărănistă ar fi fost înscrși 4 candidați ineligibili (din diverse considerente), motiv pentru care se cerea anularea întregii liste. Menționez că Legea administrativă din august 1929 avea în privința depunerii listelor de candidați prevederi identice cu Legea electorală din 1926. Instanța administrativă a găsit contestația neîntemeiată, considerând că o listă nu putea fi respinsă sau invalidată decât dacă avea, la depunere, un număr mai mare sau mai mic de candidați: „orice ale cauze de incapacitate, nedemnitate sau incompatibilitate a unora dintre candidați nu poate fi de natură a atrage anularea integrală a listei, admisă și înregistrată de magistratul care a primit propunerea, odată ce ea întrunește condițiunile de formă prescrise de lege, ci eventual se poate pronunța numai invalidarea, de

către instanța competentă, a candidaților aleși... Chiar de s-ar considera dovedite [viciile], nu ar putea atrage, în tot cazul, nulitatea integrală a listei pe care numiții au fost aleși, legea neprevăzând o asemenea nulitate, care nu rezultă nici chiar virtual din texte" (*Pandectele Române*, 1931: 44). Vedem că această decizie – și ea discutabilă – era în concordanță cu opiniile separate ale dr. Lupu și Trancu-Iași din comisia specială.

Dar să presupunem că Parlamentul a acționat just anulând integral listele BMT? Cum trebuia procedat cu voturile obținute de acestea? Varianta aleasă a fost ca ele să fie anulate, ca și când votanții ar fi pus ștampila pe mai multe chenare sau pe niciun chenar. Or, legea prevedea două categorii de voturi nule/anulate (art. 82): unele constatate la depunere (sigiliu lipsă, neîndoite sau îndoite invers), altele constatate după „despoierea scrutinului” (ștampile puse greșit, adaosuri, ștersături). Cele dintâi erau „socotite neexprimate” și nu intrau în calculul voturilor; cele din urmă erau „socotite exprimate” și intrau în calculul voturilor. Voturile BMT au fost trecute în a doua categorie, „socotite exprimate” și puse la numărătoare. E rezonabilă întrebarea dacă nu cumva, listele fiind considerate inexistente, voturile ar fi trebuit considerate la fel, deci scăzute din total.

Ce s-ar fi întâmplat în acest caz? De principiu, un total mai mic ajută partidele participante să atingă pragurile. În 1931, nu ar fi fost cazul: UN oricum trecuse de 40% și, chiar cu scăderea voturilor comuniste, nu ar fi ajuns la pragul simbolic de 50%. De asemenea, niciun alt partid nu ar fi trecut de 2%, primul de sub prag, Gruparea „CZC”, fiind la mare distanță (1,05%). La a doua „procentare”, totalurile partidelor pe țară ar fi rămas neschimbate. În județe, ar fi putut facilita accesul „grupărilor minoritare” la majoritatea absolută, dar, din nou, practic n-ar fi fost cazul. Numai că scăderea voturilor BMT din cele trei județe ar fi crescut acolo procente „grupărilor minoritare”, reordonând rezultatele din toate județele, determinând alte „ajustări” decât s-au produs prin varianta aleasă – și nu știm în ce măsură convenabile guvernului. Dar n-are rost să facem istorie contrafactuală!

Lucrurile s-au întâmplat cum s-au întâmplat! Rămâne să mai studiem pentru a încerca să vedem de ce!

După cum am spus, la 30 august s-a desfășurat alegerea parțială de la Neamț în care CZC a fost ales cu cca. 40% (Zgârciu, 2007: 557-558). Pe 23 noiembrie 1931, alegerea a fost validată fără vot, neexistând nicio contestație. La fel avea să se întâmple, peste câteva luni (20 aprilie 1932), și cu alegerea lui Ion Zelea Codreanu, la Tutova (17 aprilie 1932) (Zgârciu, 2007: 557-558; Man, 2012: 147-158).

Dar cum a rămas cu modificarea legii electorale, cea care crea atâtea încurcături și pe care atât de mulți o criticau, fie că o înțelegeau, fie că nu? În februarie 1932, s-a readus în discuțiile parlamentare vechiul proiect Mirto, având, pare-se, sprijinul lui Iorga și al unei alte părți a majorității. A fost sabotat însă de Argetoianu și o altă parte a majorității, prin depunerea unui contra-

proiect al lui Pamfil Șeicar. Până să se mai întâmple ceva, a căzut guvernul (Ghițulescu, 2021: 187-193).

Pentru țărăniști, a fost bine că n-au reușit să modifice legea. Fără prima electorală n-ar fi făcut majoritatea la alegerile pe care le-au organizat în iulie 1932 (la care BMT a avut doar 0,32%), ei obținând doar 40,3% din voturi. S-a mai întâmplat și ca PM să facă majoritatea în 3 județe (Ciuc, Odorhei, Trei-Scaune), scoțând din baza de calcul 6 mandate, ceea ce a făcut ca guvern să obțină doar 274. Pentru Iorga și Argetoianu a fost rău că n-au modificat-o. Uniunea Națională a strâns doar 2,28% din voturi, primind cinci deputați (printre care nu s-a aflat și Iorga) (*M.O.*, 26 iulie 1932). În condițiile unui sistem proporțional, ar fi putut primi cam dublu. Legea a fost în continuare criticată, au apărut noi proiecte de reformă în anii următori, dar nu s-a schimbat nimic, așa că, în 1937, au apărut alte controverse cu privire la modul de repartizare a mandatelor, după sistemul din 1926. N-au mai contat, căci șubreda democrație românească era pe cale să se prăbușească.

Bibliografie

1. Argetoianu, Constantin, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. IX, partea a VIII-a (1930-1931), ediție și indice de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1997.
2. Alexianu, G., *Curs de drept constituțional*, vol. III, fascicola I, București, Editura Casa Școalelor, 1934.
3. Cardaș, Andrei, „Deputații comuniști în parlament”, în *Lupta de clasă*, nr. 7, 1970.
4. Dragne, Fl., „Activitatea Blocului muncitoresc-țărănesc, organizație revoluționară de masă creată și condusă de Partidul Comunist din România”, în *Anale de istorie*, nr. 1, 1962, pp. 49-71.
5. Gănescu, Ilie, Zotta, Const. Gr. G. Kostachi Alex., *Dreptul electoral român*, București, Institutul de Arte Grafice „Vremea”, 1937.
6. Ghițulescu, Mihai, „Încercări de reformă electorală în România interbelică (1928-1933)”, în Sorin Liviu Damean (coord.), *Elitele și mecanismele puterii în spațiul românesc*, Craiova, Editura Universitaria, 2021, pp. 175-200.
7. Man, Silviu-Emanuel, „Alegerile parlamentare din județul Neamț în anul 1931 în documente de arhivă”, în *Zilele Cercetării Științifice Studențești din Universitatea „Constantin Brâncuși”*, nr. IV, 2012, pp. 147-158.
8. Mihai, Florin-Răzvan, „Comuniști și socialiști în alegerile generale din România interbelică (1926-1933). O analiză comparativă (I)”, în *Arhivele Totalitarismului*, vol. 24, nr. 3-4, 2016, pp. 28-41; (II) în *ibidem*, vol. 25, nr. 1-2, 2017, pp. 20-29.
9. Negulescu, Paul, *Curs de drept constituțional român*, București, Editat de Alex Th. Doicescu, 1927.

10. Petreanu, Nicolae, „Partidul Comunist Român în viața politică a României în anii 1921-1933. Momente și semnificații”, în *Anale de istorie*, nr. 4, 1970, pp. 70-93.

11. Radu, Sorin, „Modificarea legii electorale din martie 1926 în dezbaterile partidelor politice din România”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, 2004, pp. 477-492.

12. Tănăsescu, Florian, „Partidul Comunist Român și alegerile parlamentare (1922-1938)”, în *Anale de istorie*, nr. 2, 1973, pp. 91-109.

13. Teodorescu, Venera, „Alegerea candidaților Blocului Muncitoresc-Țărănesc în parlament (iunie 1931)”, în *Revista de istorie*, tom. 27, nr. 4, 1974, pp. 537-552.

14. Zgârciu, Liviu, „Radiografia unei alegeri (Corneliu Zelea-Codreanu, 31 august 1931, județul Neamț)”, *Apulum*, 2007, pp. 557-578.

15. *** *Legea electorală pentru Adunarea Deputaților și Senat*, București, Institutul de arte grafice și editură „Curierul Judiciar” S.A., 1926.

16. *** *Pandectele române. Repertoriu lunar de jurisprudență, doctrină și legislațiune*, anul 1931, București, Editura Librăriei I.G. Herz, 1932.

17. Colecțiile: *Monitorul Oficial*, partea I, *Dezbaterile Adunării Deputaților*, *Adevărul*, *Dimineața*, *Curentul*, *Universul*, *Cuvântul* (1931).

SCHIȚE PENTRU O ISTORIE CULTURALĂ A NOPTII
SEQUENCES FROM A CULTURAL HISTORY OF THE NIGHT

Andi Mihalache*

10.52846/AUCSI.2024.2.06

Abstract

Darkness is a complicated being, like the man who feeds on it. Only darkness is eternal in the beginning, primordial by definition. He does not invade us, instead he visits us. And it grounds us whenever we want to start over. The sunrise is hurried, volatile, sporadic. The sunset is constant, domineering, thorough. In line with Jung's theories, we realize that night not only facilitates dreaming but becomes itself a reason for dreaming. Healer or not, darkness climbs into the sky. And his impenetrable carves the twinkling of each star; gather from their flickering a shard of sun until the alarm calls the end of the night; which does not always see its work, being sometimes put on misdoings. Judas' kiss is a tip of night in a depth of light, a patch of dusk on an endless noon. It is a betrayal that triggers the Calvary; and the Universe resumes its story from its biblical origins, when the darkness that preceded the Fiat Lux was a champion of almost nothingness. These could be some reflections in front of a dense universe of representations generated by the night. In a long cultural history, starting from the Bible until our contemporary literature, with a careful attention to the words of the French Historians of Annals, we can see why the night keeps us in a state of vigilance, of self-surveillance and can give us some better answers on the human condition.

Key words: *cultural history, night, light, imaginary, sky, psychoanalysis.*

Bezna e o ființă complicată, aidoma omului care se nutrește din ea. Numai întunericul este veșnic la început, primordial prin definiție. El nu ne invadează, ne vizitează. Și ne întemeiază ori de cât ori am vrea să s-o luăm de la capăt. Totodată, ne menține într-o stare de veghe, de supraveghere a sinelui: „Atunci am înțeles că în suflet sălășluiesc încă de la începutul începutului o nostalgie de lumină și o dorință ineputabilă de a ieși din originara-i obscuritate. Când vine noaptea cea mare, totul capătă o notă de adâncă melancolie și de un nespus dor de lumină. [...] Asta-i atmosfera Africii, experiența solitudinilor ei. Sunt tenebrele primordiale, un secret matern. De aceea, nașterea soarelui dimineața este o trăire coplesitoare pentru negri. Clipa în care se face lumină este Dumnezeu. Clipa aduce mântuirea, eliberarea. E o experiență originară a momentului trăit, și este deja pierdută și uitată când se crede că *soarele* este Dumnezeu. «Suntem bucuroși că noaptea, în care bântuie spiritele, s-a sfârșit acum!» – înseamnă deja o raționalizare. În realitate, o cu totul altă obscuritate decât noaptea naturală apasă greu asupra acelui loc de pe pământ. E originara noapte psihică – nenumăratele milioane de ani în decursul

* Cercetător științific I dr. în cadrul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași. E-mail: mihalache_emanuelandi@yahoo.com

cărora totul a fost așa cum încă este și azi. Dorul de lumină este dorul de conștiință” (Jung 1996 : 275).

În evurile de mijloc ale Europei, distanța dintre întuneric și lumină era aceea dintre iluzie și dezmințirea ei: „Noaptea ne încântă, ziua ne doare” (Carmina Burana 2003: 59.). Nu se fac însă departajări între „idealiști” și „raționaliști”, mizele găsindu-se în punctul de coliziune dintre cunoaștere și necunoaștere, dintre cardinalii „pe dinafară Petru, pe dinăuntru Nero”, pe de o parte, și restul credincioșilor neștiutori, dar inocenți, pe de alta. Fiecare locuiește în mica lui beznă, fie a lipsei de moralitate, fie a carențelor educaționale: „Aceștia ne învață pe noi, dar ei sunt ignoranți./aceștia ne învață pe noi și astfel o noapte/face știința cunoscută altei nopți” (Carmina Burana, 2003:48). Ce anume a reținut memoria lumii din aceste percepții? Vedem mai jos.

Răsăritul e grăbit, volatil, sporadic. Asfințitul e constant, dominator, temeinic. În consonanță cu teoriile lui Jung, realizăm că noaptea nu numai că facilitează visul, devenind ea însăși un motiv de visare: „Pentru a fi semnificativ, nu este suficient ca cerul să apară în vise ca o simplă noapte înstelată de o frumusețe romantică. Cel care visează trebuie să trăiască un sentiment de grandoare nelimitată și inaccesibilă, chiar puțin vertiginoasă, care să inducă impresia de sacru. [...] Într-o interpretare psihologică, se poate trage concluzia că acest imperiu oniric traduce apropierea de inconștientul colectiv” (de la Rocheterie 2006:72)¹. Dar dacă insomnia nu ne dă pace? Căutăm explicații, căci avem multe ceasuri la dispoziție. Stăm cu ochii pe tavan dacă și numai dacă: noaptea-i o durere de măsea, fidelă cu draci; sau dacă ea, nedormirea, are tenacitatea cuiului din talpă; ori slăbiciunea gumei de mestecat pentru cel mai nou ciorap. Dând la o parte aceste mici smiorcăieli, acceptăm că noaptea e un rezumat de conștiință oarecum exacerbată: „E mai greu noaptea./Trupul, gândul,/firul cu plumb/când verifică perpendicularitatea/eventimentului./E mai drept./[...] /A fi în lume nu înseamnă a fi în întuneric” (Ghiu 2017:47, 285).

Tămăduitor sau nu, întunericul se cațără pe cer. Și nepătrunsul lui cioplește clipitul fiecărei stele; culege din pâlpăirea lor câte un ciob de soare până când deșteptătorul hotărăște vestejirea nopții; care nu își vede totdeauna de treabă, fiind pusă uneori pe rele. Are grijă ca fiecare să aibă un Ghetsimani al său; un „demon mărunț” al șovăielii. Sărutul lui Iuda e un vârf de noapte într-un adânc de lumină; un petic de amurg pe o amiază nesfârșită. E o trădare prin care se declanșează Calvarul; și Universul își reia povestea de la originile sale biblice, când întunericul care preceda *Fiat lux*-ul era un campion al mai nimicului: „Cine vrea să-și reprezinte Nimicul va eșua. Căci orice fantezie este deja Ceva” (Daniel 2001:121). Important nu este că într-o epocă oarecare se prefera o anumită culoare; mai pragmatic e să depistăm cu ce altă nuanță intra favorita în antiteză. Nici atemporală beznă veterotestamentară și nici „materile întunecate” ale

¹ Vezi „Cerul” în de la Rocheterie 2006: 72.

astrofizicii nu controlează noaptea, cu eternele ei năbădăi: „Nici Biblia, nici astrofizica nu dețin monopolul unei asemenea imagini. Majoritatea mitologiilor o solicită și ele pentru a relata sau pentru a explica nașterea lumii: la început era noapte, imensa noapte a originilor, și abia ieșind din beznă viața a putut căpăta formă. De exemplu, mitologia greacă face din Nyx, zeița nopții, fiica lui Chaos, vidul primordial, și mamă a lui Uranus și Gaia, cerul și pământul. Locuința sa se află într-o peșteră situată în Extremul Occident; ea se retrage într-acolo pe durata zilei, apoi de aici parcurge cerul îmbrăcată în negru, urcată pe un car tras de patru cai de aceeași culoare. În unele tradiții, este înzestrată cu aripi negre; în altele, are un aspect sumbru atât de îngrozitor, încât îl înspăimântă până și pe Zeus. În epoca arhaică, pretutindeni în Grecia, i se aduc sacrificii sub formă de oi sau de miei în întregime negri. În afara cerului și pământului, Nyx, zeitate htoniană, a dat naștere unor numeroase entități a căror listă variază în funcție de surse și care sunt toate asociate negrului: somnul, visele, angoasa, secretul, discordia, amărăciunea, bătrânețea, nenorocirea și moartea. Unii autori le prezintă chiar drept fiice ale Nopții pe Furii și Parce, stăpâne al destinului oamenilor, și pe ciudata Nemesis, personificare complexă a răzbunării divine, chemată să pedepsească crimele și orice ar putea da peste cap ordinea lumii. Principalul său sanctuar se afla la Rhamnonte, un mic orașel din Atica, unde se putea vedea o statuie gigantică a zeiței, sculptată în secolul al V-lea înaintea erei noastre de către marele Fidias dintr-un bloc de marmură neagră” (Pastoureaux 2012:27-28).

Ca zeități, noaptea e acuzată de exersarea unor attribute care se emancipează de sorgintea lor primară, devenind fenomene de sine stătătoare. Celții aveau și ei propria înserare, Caesar consemnând că ramura lor „franceză”, galii, socotea timpul după numărul nopților (Chevalier, Gheerbrant 2009:621). Din dicționarul de simboluri coordonat de Jean Chevalier și Alain Gheerbrant mai aflăm că, potrivit celților, noaptea era începutul zilei, după cum iarna era începutul anului; de asemenea, numele galic al săptămânii este, din punct de vedere etimologic, *opt nopti* (*wytnos*) (Chevalier, Gheerbrant 2009:621). Noaptea este o rezervație cu germinări, inconștienturi și duplicități: „În mod ciudat, m-am prăbușit în somn ca lovit de bâta unui hoț; chiar *bătusem* drum lung, sinusurile îmi dădeau bătăi de cap, eram obosit. Dar după câteva minute m-am trezit; sau, mai degrabă, am intrat într-un soi de sferă aflată între somn și veghe, cu mintea ca un romb de cristal, un instrument suspendat care capta reflecțiile unui vârtej de imagini” (Capote 2017:107). Încolăcit pe lujerul luminițelor pioase, clareobscurul mângâie realul cu amăgiri de picoteală mică: „Locul e o biserică îngustă, înghesuită între două clădiri late [...]. Un iz de tămâie și ceară de lumânări domină penumbra. La altar, o femeie aprinde o lumânare, cu o flacăra tremurătoare ca somnul unui duh zbuciumat” (Capote 2017:107). Așa se joacă unii, de-a ziua-n timpul nopții. În mistica de pe la noi, întunericul omologhează eșecul cunoașterii empirico-analitice; întrezărirea sau intuiția sunt acceptate cu greu ca posibilități de apropiere a divinului: *apropiere* atât în

sensul fizic, de micșorare a distanței față de Creator, cât și în acela ideatic, de însușire a mesajului acestuia. Ușor de spus! Bezna avea, în teologia lui Dionisie pseudo-Areopagitul, sensul de necunoaștere, de ignoranță, de orbire și de neputință de a pătrunde dincolo de lumina increată a divinului. Întunericul nu e, așadar, o culoare, ci doar pigmentul ei.

Potrivit lui Jacques Le Goff, din nevoia de a măsura timpul după jaloane concrete, noaptea era împărțită în durata a trei lumânări (le Goff 1970:246). Aceluiași mare istoric îi datorăm și alte detalii din nocturnalul medieval: „Noaptea e grea de amenințări și de primejdii în lumea asta, în care lumina artificială este rară (tehnicele iluminatului chiar în timpul zilei nu vor face un pas înainte decât în secolul al XIII-lea cu sticla pentru geamuri) și este primejdioasă, pricinuitoare de vâlvătăi în această lume a lemnului. [...] Și această noapte mai este acaparată de cei puternici: lumânările de ceară ale clerului și torțele seniorilor aruncă în umbră bietele opaițe de seu ale poporului. [...] Legislația medievală pedepsește cu o strășnicie extraordinară delictele și crimele făptuite noaptea. Noaptea este marea circumstanță agravantă din justiția evului mediu. Dar noaptea este îndeosebi timpul primejdiilor supranaturale. Timpul ispitei, al fantasmelor, al diavolului” (le Goff 1970:246). După Le Goff, noaptea își adjudecă ministerul spaimelor, populând-se cu stafii și schelete; care îi trezesc pe monahi și îi îndeamnă la spornică rugăciune. Cam așa stau lucrurile dacă e să întocmim un act de acuzare la adresa nopții. E un imperiu al inversului; unde metamorfoza în animal și zborul spre întrunirile nocturne se afirmă cam târziu, dacă ar fi să-l întrebăm pe Carlo Ginzburg (Ginzburg 1996:87). Și totuși istoricii nu omit să vadă și partea bună a lucrurilor: trasă la răspundere și dusă până la poarta Raiului, bezna devine simbol al nopții de Crăciun; ba chiar stimulează eforturile de a stabili cu exactitate ora la care venea pe lume pruncul sfânt (Le Goff 1970:247). Aceași misiune ziditoare, de îmblânzire a timpurilor și de conciliere a graiurilor, o au și nopțile de Sânziene: „În noaptea aceea a Sfântului Ioan de vară, se schimbă crângul cerului după porunca cea prea înaltă și soarele începe să deie îndărăt. De aceea în zodie e zugrăvit la vremea asta semnul racului. La miezul nopții a rânduit Dumnezeu un răstimp de liniște, stau în cumpănă toate stihiiile, și cerurile cu stele și vânturile, după care dintr-odată toate purced în scădere. Iarna începe a-și pregăti harmasarii în grajdurile ei din miazănoapte. În acel ceas al cumpenei, Dumnezeu a orânduit pace între toate animalele, jigăniile și paserile. Le dă și lumina înțelegerii pentru acel răstimp, ca să grăiască întocmai așa cum grăiesc oamenii. Oriunde s-ar afla, toate se strâng în sobor și stau la sfat”². Întunericul nu e numai stihial. Este o premisă a echilibrării, a căderii la învoială cu tine și cu ceilalți; e un avocat al drămuirii de sine și al ieșirilor calme din istorie. El diminuează timpul diurn (devenirea) ca-și să extindă spațiul nocturn (întinderea). Nu are nimic furtiv, pune ființarea la diminutiv.

² *Nopțile de Sânziene*, în Sadoveanu 1958, 12: 430.

Din scrierile lui Novalis luăm cu noi sintagme precum „fiori de amurg” sau „adormire a cerului”. Poetului i părea că revenirea zilei nu perturba pur și simplu noaptea, ci întărea victoria terestruului asupra celestului; de parcă toată firea conspira ca omul să-și trădeze, veșnic, mai înaltul: „Dimineața trebuie să revină mereu? Nu sfârșește nicicând puterea celor pământeste? Nefericită râvnă mistuie zborul ceresc al nopții” (Novalis: 2019:99). Îmblânzirea negrului survine mai târziu, reabilitarea răstimpului fără lumină revenindu-i lui Gaston Bachelard: după el, istoria nopții nu se reduce la povestea luminilor care o contrazic. Noaptea își câștigă un loc între „reverii verticalității” (Bachelard 1994:70): datorită lumânărilor, de la care preluăm „voința de a arde înalt” (Bachelard 1994:71). „Însăși camera unui visător la flacăra dobândește o atmosferă de verticalitate. Un dinamism blând, dar sigur, împinge visările spre culmi. Poți desigur să te interesezi de vâltorile intime care cuprind fitilul, sau să vezi în pântecul flăcării învârtosite cu care se luptă lumina și tenebrele” ((Bachelard 1994:72). Lumânarea își apleacă lumina peste gândurile din cartea citită. Iar umbrele, pe care ea le smulge din bezna de adineauri, nu sunt interfața întunericului. Lipite de-a lungul pereților, ele se întrepătrund, întocmai ca niște degete împreunate într-un singur pumn; ca să dea luminii fundal, ocrotire, duranță. Tremurând la cea mai mică respirație a noastră, lumânarea își unduiește flăcăruia, recreând, de la o secundă la alta, hotarele clarobscurului din cameră.

Lumina duce cu ea rațiunea Creației. Cine e vizibil, se credea demult, este și inteligibil. Dimpotrivă, ființele dedate beznei fug de înțelegerea lui Dumnezeu și de îngăduința omului. Lumina nu le articulează nicicum, întunericul le amalgamează cu totul. Și ceea ce-i indescifrabil e neapărat periculos. Noaptea și numai ea zămislește coarne drăcești, perciuni evreiești și mături vrăjitoarești: pentru detalii, luați la întrebări cartea istoricului Jean Delumeau: „Strigoii, furtuni, lupi și maleficii aveau deseori noaptea drept complice. Aceasta intra ca o componentă majoră în multe frici de odinioară. Era prin excelență locul unde vrăjmașii omului urzeau pierderea lui, fizică și morală deopotrivă. [...] La timpul său, Biblia exprimase această suspiciune față de bezna, comună tuturor civilizațiilor, și definise simbolic destinul fiecăruia dintre noi în termeni de lumină și întuneric, adică de viață și de moarte. [...] Însuși Cristos trebuie să străbată noaptea pătimirilor sale. La ceasul legiuit, el se abandonează capcanelor întunericului, în care se cufundă Iuda și se răzlețesc învățăceii. [...] Cu toate acestea, deseori, pruncii nu se tem de întuneric. Invers, pe orbi, care nu cunosc lumina zilei, înnoptarea îi umple totuși de spaimă: dovadă că organismul trăiește în ritmul cosmosului. Împreună cu J. Boutonier, e util să deosebim metodologic frica *în* întuneric și frica *de* întuneric [...]. Frica *în* întuneric este cea trăită de primii oameni când se aflau expuși noaptea la atacurile fiarelor sălbatice fără să poată ghici în bezna apropierea lor. De aceea, trebuiau să îndepărteze cu focuri aprinse aceste «primejdii obiective». Nu încape îndoială că aceste spaime ce reveneau seară de seară au sensibilizat

umanitatea și au învățat-o să se teamă de capcanele nopții. Frica *în* întuneric este și aceea resimțită pe neașteptate de copilul care, după ce a adormit cu ușurință, se trezește apoi o dată sau de mai multe ori cuprins de spaime nocturne. Cu ochii deschiși, el pare să mai privească imaginile înfricoșătoare ale visului său. De astă dată, e vorba de «primejdii subiective», iar acestea constituie probabil principala explicație a înfricoșărilor care ne năpădesc noaptea.[...] Că «primejdiile obiective» ale nopții, acumulate de-a lungul timpurilor, au determinat omenirea s-o populeze cu «primejdii subiective» este mai mult decât probabil. În felul acesta frica *în* întuneric a putut deveni în mod mai intens și mai general o frică *de* întuneric. Dar aceasta din urmă există și din alte rațiuni mai lăuntrice și ținând de condiția noastră. [...] Privarea de lumină diminuează puterea «reductorilor» activității imaginative. Aceasta, eliberată, confundă mai ușor decât în timpul zilei realul și ficțiunea și riscă să se rătăcească în afara căilor bătute. Nu-i mai puțin adevărat că întunericul ne sustrage deopotrivă supravegherii semenilor, precum și propriei noastre supravegheri și este mai prielnic decât ziua actelor pe care ne reținem să le proiectăm din scrupule de conștiință sau de teamă: cutezanțe de nemărturisit, planuri criminale etc.

În sfârșit, dispariția luminii ne surghiunește în izolare, ne învăluie în tăcere și prin urmare ne «desecurizează». Sunt tot atâtea rațiuni convergente ce explică neliniștea pe care o naște în om căderea nopții și eforturile civilizației noastre urbane de a îndepărta hotarele întunericului și de a prelungi ziua printr-o iluminare artificială. Cum era trăită noaptea la începutul Timpurilor Moderne? Orice ipoteză ni se pare bună pentru a răspunde la această întrebare. Măcar pentru a putea nota astfel că, pentru mulți, ea își păstrează – și poate că își sporește – caracteristicile îngrijorătoare. Faptul că proverbele ne asigură că noaptea e un bun sfetnic nu se datorează întunericului care o însoțește, ci răgazului pe care îl interpune înaintea unei decizii. [...] Chiar și pentru elita cultivată, noaptea e populată de duhuri primejdioase [...]. Noaptea au loc întâlnirile sinistre ale celor mai răufăcătoare jivine, ale morții și ale strigoilor de osândiți mai cu seamă. [...] Frica de noapte în civilizațiile de odinioară se însoțește [...] cu o neîncredere generală față de luna «cea rece», «stăpâna valurilor» cum spune Shakespeare fără vreo intenție elogioasă. [...] Toată lumea pândește cu o curiozitate înfricoșată schimbările astrului rătăcitor. Se crede că luna poate provoca nebunia. Când pare «să plângă» înseamnă că prevestește o nenorocire. În conjuncție cu alte planete, aduce ciumă. Se spune că pe lună se află surghiunit un om cu o legătură de mărăcini în cârcă și purtând încălțări cu ținte mari – personaj care ocupă un loc important în poveștile de adormit copiii. [...] În general, cultura diriguitoare, între secolele XIV și XVII, în măsura în care a insistat cu o predilecție morbidă asupra vrăjitoriei, satanismului și damnațiunii, a subliniat latura tulburătoare și malefică a nopții (și a lunii). Se credea că la adăpostul nopții au loc sabaturile, păcatul și întunericul fiind solidare. Iar infernul, pictat și descris în epocă de mii de ori, e înfățișat de Dante

și de succesorii săi ca fiind locul unde «soarele tace», unde apa e neagră și unde până și zăpada și-a pierdut albeața. Satan e suveranul întunericului – un truism –; în întuneric, imaginația lui feroce scornește cele mai crunte suplicii pentru a-i înfricoșa și martiriza pe damnați. [...] Diavolul folosește [...] noaptea ca să îndemne la rele ființa omenească debilitată de dispariția luminii. De unde și prezența necesară în orașele de odinioară a străjerului de noapte, care, înarmat cu un clopoțel și însoțit de câinele său, își face rondul, asigurând astfel liniștea cetății. [...] Căci noaptea pune în primejdie atât trupul cât și sufletul, ea este anticamera morții și a infernului. Clopoțelul străjerului se identifică astfel cu clopotul vestitor de moarte”³.

Degeaba se ridică ziua-n priviri dacă mintea coboară în noapte: „Omul nu poate, nu îndrăznește să privească lumea cu «proprii» săi ochi; are nevoie de ochii «comuni», de sprijinul, de autoritatea semenilor săi. Omul acceptă mai ușor ceea ce-i este străin, chiar demn de ură, dar acceptat de toți, decât ceea ce-i este apropiat și iubit, însă respins de toți” (Șestov 1995:22). Să reținem esențialul: conștiința obturată e o înnoptare a văzului; căci realitatea e îndeobște umilă; însă irealul e totdeauna maiestuos. Jean Verdon, cu a sa *La nuit au Moyen Âge*, confirmă aprehensiunile noastre⁴. Dar să nu trecem cu vedere o altă carte clasică a medievistului Jean-Claude Schmitt, unde strigoii sunt ustensile inevitabile ale nopții: „De ce noaptea? În mod tradițional, întunericul este prielnic celor mai neliniștitoare manifestări supranaturale, ale diavolului și ale demonilor, ale strigoilor care suferă în locuri puțin diferite de Infern. [...] Noaptea terestră, propice celor mai neliniștitoare apariții, este neagră ca păcatul; ea este la fel de neagră ca și tenebrele lumii celeilalte pe care le prelungește pe pământ, tenebrele ce sunt populate de sufletele lipsite de iluminarea viziunii lui Dumnezeu” (Schmitt 1998:214-215).

Și totuși, chiar Jean-Claude Schmitt ne îndeamnă să nu dramatizăm prea mult spaima față de noapte. Așadar, să nu ne plictisim într-un registru grav; mai ales că o versificare fără punctuație n-o să dărâme atâtea idei fixe: „Țonțonel: «Prințesă de lut am capul umplut c-o noapte urâtă și fără-nceput»”⁵. Neluată peste picior, noaptea ne ia în stăpânire; și ne inundă poezia, bruscându-ne, totodată, imaginarul ascensional: „[...] dar vine noaptea unor stele/întoarse cu spatele/locotenența morții, zâmbitoare”⁶. Fie că preconizează venirea zilei, fie că *preîntâmpină* asaltul acesteia, noaptea are ca

³ Vezi, mai pe larg, capitolul „Frica de noapte” din Delumeau, 1986, I: 149-165.

⁴ „L'éclairage lunaire permet de créer une atmosphère d'étrangeté, de passer à l'irréalité. Le crépuscule constitue un excellent moment pour entraîner le lecteur dans un monde fantastique ; le soleil, en se couchant, transforme le paysage. [...] Toutefois, du XIVe siècle au XVIIe siècle, en raison de l'accent mis sur la sorcellerie, le satanisme, la culture dirigeante manifeste une certaine méfiance à l'égard de la lune qui, liée à la nuit, lui paraît de ce fait inquiétant, voire maléfique” (Verdon, 1994: 84-85).

⁵ *Țara lui Gufi*, în Vișniec 1996: 244.

⁶ „Jucăria”, în Stratan 1981:59.

substanță fundamentală contradicția, *ba nu, ba da-ul*; sau ambivalența, dacă vrem să fim mai prietenoși cu ea.

Oarecum divergent, dar nu și contrastant față de epocile premoderne, insomniile romanticilor sunt un antidot la uitarea de sine. Ce însemna, pentru dâșii, să nu dormi? Insomnia acutiza un vechi exercițiu de acomodare cu lumea; și nu era deloc un demers ușor, somnul apărându-le ca un sinonim al morții și, totodată, ca o similitudine a eșecului, zădărniceii, ratării: „Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă/Și somnul, vameș vieții, nu vrea să-mi ieie vama./Pe căi bătute-adeșea vrea minte să mă poarte,/S-asămăn între-olaltă viață și cu moarte” (Eminescu 2019:220)⁷. Cum nu avea răbdare să trăiască vreun repaus și să trăiască în general, Eminescu resimțea odihna ca o risipire de sine de-a dreptul sfidătoare. Somnul era o metonimie a irosirii: funestă neparticipare la viață, deconectare fatalistă de la realitate, fie ea și ostilă. Dacă somnul era o frângere a trăitului, starea de veghe era un preț de plătit pentru nerăbdările gânditului nocturn. Chiar și înserarea, o precursoră a înnoptării, are ceva mixt, calmant, întreșut. E denotativ funebră și numai conotativ anxioasă: „Fiind tu poate chipul liniștii de veci/Atât de dragă vii spre mine, seară!/[...]/Mereu dorită spre mine te apleci/Și taina inimii mi-o faci ușoară” (Foscolo 2019:63). Și nu-i doar atât. Noaptea se pretează la ipostazieri dacă nu surprinzătoare, atunci cu siguranță că variate, contradictorii, cu dus și întors: „Eu strig, paznicul n-aude. Vocea mi-o vârs în răcnet:/Paznice! noaptea e tulbure, și-ntunecimea îmi înșală luminătorul văz” (Blake 2006: 245). Noaptea e o surzenie a privitului. E păcălitorul-șef.

Noaptea ruginește pe genunchii dimineții. Văzduhul nu-i la cel mai bun pigment al său. De fapt, noaptea n-are istorie, în orice epocă noi frecventând toate atitudinile față de ea. Iar pajul ei, visul, e un regat al intermediarului: „Visez. Nu știu cine am fost, cine este/Cel care sunt. Așa e visul, dormi fără a dormi,/Ea ca un râu indistinct, iar el șoptește/Între a gândi și a simți” (Pessoa 2017:267)⁸. Este visul amintirea unui trecut posibil sau a unui trăit? Cripează el cele consumate deja sau strânge ghem viitoarele evoluții? Printre atâtea nehotărâri, identificăm, totuși, unele preferințe: spăimoși, cu capul în nori sau lăcrămoși suntem mereu, adesea concomitent. În fond, ne e teamă de noapte pentru că ea înseamnă *acel nimic plus ceva* care este *absența*: din lume, din semeni, din ceea ce-am vrea să mai fim. În nocturnalul nostru e vremea unui monolog mefistofelic; desprins nu dintr-un impuls întunecat, ci din acumulările unei vieți întregi; de Goethe, care nu poate fi ocolit în orice referențial cultural despre noapte, este vorba: „Un adevăr ți-am spus, simplu de priceput./E drept că omul, o, bicisnicul netot,/Se crede-obișnuit un tot./Eu însă sunt parte din partea care la-nceput/A fost chiar totul, parte sunt din noaptea/Ce și-a născut

⁷ „Se bate miezul nopții...”, în Eminescu 2019: 220. Poezia e scrisă în 1876, dar publicată în 1883.

⁸ În același volum, Pessoa își continuă ideea scriind: „Așezat pe malul visului unde stau gândind/Sufletul meu privește apa curgând” (Pessoa 2017: 364).

lumina,/Mândra lumină, care mumei nopți/Vrea să-i răpească-ntâietatea, bat-o vina!” (Goethe 2015:68-69). Și, cum imaginarul nopții implică vederi panoramice, de ansamblu, Goethe ne plimbă de la fascinațiile pentru începuturi nebuloase către priveliști la firul ierbii; sau până la nivelul dușumelei, a celei din dormitor cu precădere. Astfel, pentru Faust, căderea nopții pedepsește eșecurile de peste zi: „Când noaptea ar putea să fie scut/Te-ntinzi înfricoșat în așternut./Odihnă nici atunci nu ai: sălbatică/Vin visuri să ne biciuiască./Divinitatea, care-n pieptu-mi locuiește,/În stare e pe dinăuntru să mă răscolească” (Goethe 2015:76). În poezia lui Goethe, noaptea dă însă peste unul din scepticii săi: „El nu cere de la viața onirică nici atmosferă suavă, nici revelații, oricare ar fi ele, depășind cadrul existenței individuale. Visul îl interesează doar în măsura în care poate să aducă la lumină cunoașterea de sine. Veșnic predispus să impună limite stricte vagabondării spiritului, el își interzice să caute, în penumbra lăuntrică, orizonturile imprecise pe care romanticii le vor iubi tocmai pentru imprecizia lor. În viața ca și în opera sa, Goethe este preocupat în primul rând să construiască ceva ale cărui limite să fie accesibile puterilor omenești.

Într-adevăr, poezia sa își trage și ea seva din răsadnițele inconștientului, cunoaște și ea aluzia constantă la ceea ce e veșnic. Dar această poezie vrea să cuprindă eternitatea într-o clipă și imensitatea într-un obiect cu contur bine definit. Nu are nevoie de năluciri nedesluite, muzici nesigure, semnificații ambigue: climatul ei însoțit ignoră farmecul clarului de lună” (Beguin 1998:217). Noaptea nu-i un labirint șăgalnic, este un *oriunde* aiuritor: „Surpările și avalanșele de stânci au continuat în labirint toată noaptea. În somn Graecen le auzea ca și cum s-ar fi aflat în spatele unei draperii groase și își imagina că fac parte chiar din visele sale; dar la un moment dat, înainte de ivirea zorilor, s-a trezit și și-a dat seama că nu era așa: s-a cutremurat și s-a culcat la loc, trăgându-și cearșafurile peste cap” (Durell 2007:273). Noaptea trăiește din privirile visătorului, neîncetând, totuși, să-i trădeze visările: „Cine ești nu contează, nici nu știi/Visul în care ți s-a născut chipul” (Saramago 2022:93). Hai să căutăm această neafare de sine și în alte cărți: „Colonelul adormi în cele din urmă. Când se trezi, noaptea era pe sfârșite. Tenebrele, deși încă dense, își arătau clar oboseala. Procolo observă imediat o șoaptă stranie care șerpuia prin pădure. Da, nu era decât vocea unui vânt oarecare; dar răspândea printre brazi un freamăt anume. Cel puțin așa i se părea colonelului. Apoi auzi vântul necunoscut vorbind printre vârfurile copacilor.

La început nu era decât un murmur confuz, pe urmă se distinseră niște fraze și un foarte lung fior de teamă urcă pe spinarea colonelului. – Da, spunea vântul, se pare c-a fost părăsit... aici, în pădure, un băiat singur... se pare c-a fost părăsit... cineva trebuie să fi fost... un băiat găsit singur... Ori că nu înțelegea colonelul, ori că era într-adevăr așa, vântul continua să repete același lucru. Procolo rămase nemișcat, închis în tenebre. Totuși, respirația îi devenise gâfâită: dacă n-ar fi fost vocea pământului, s-ar fi auzit și la câțiva metri distanță.

Cum se stinse murmurul acela peste vârfuri și începură zorile umede și reci, colonelul își reveni și încercă să priceapă din ce parte aveau să se ivească, pentru a se orienta. Dar privind în sus, printre ramuri, nu văzu decât o bucată îngustă de cer departe, departe, ca din fundul unei fântâni; fâșia aceea de cer se făcea pe-ncetul mai luminoasă, dar era imposibil să pricepi din ce parte venea lumina. Mai era încă, deasupra pădurii, o boltă densă de nori. Obosit, Procolo își reluă drumul, căutând calea pentru a ieși din codru. Între copacii imenși încă îmbibați de noapte, înainta în direcția care i se părea potrivită..." (Buzzati 2003:188-189).

Noaptea e un algoritm. O junglă de închipuiri pe un deșert de intuiții. Nu ne-o însușim, doar o râvnim. Jinduim, bâjbâim, ne năpustim: o nimerim și nu prea. Au mai pățit-o și alții, nu neapărat de pe continentul european: „Ridic privirea: nu există o stea strălucitoare pe care aș putea-o urma, există doar un cer schimbător, uneori furtunos, întotdeauna tăcut, rotindu-se deasupra lumii. Hărțile stelare nu mai pot fi citite: cerul însuși a devenit un labirint, și el nu e mai puțin neomenesc decât labirintul terestru" (Sarr 2022: 122).

Orice text e stârnit de ceva, cel mai adesea de vreo afirmație atât de nu știu cum încât ne-am fi dorit să fi fost a noastră. Mai concret, substantivul *noapte* desemnează ceva complet instaurat. Dimpotrivă, adjectivul *noptatec* induce impresia unui proces în curs, nedefinit încă. Dacă intuiția noastră e corectă, ne simțim compatibili cu lirica Magdei Cârneli: „S-a descoperit în câmpul de atracție al soarelui o stea pustie, străină de sistemul nostru solar. Strălucește de întuneric. Se spune că acolo trăiesc demonii, îngerii, spiridușii, cifrele, literele, ideile și toate celelalte ființe fictive fără de care nu se poate trăi. Ea totuși există" (Cârneli 2017:58).

Noaptea e foarte aproape și prea puțin la vedere. Astele nici nu se sinchisesc de dânsa dacă cerul e la el acasă. Nu fac mofturi, lumina lor se ascute pe orice prag de beznă. Și paradoxurile nu se opresc aici. Arealul nocturn nu e ascensional, e regresiv, contradictoriu dacă vrei. Ne coboară în timp și, totodată, ne aduce în zilele noastre. Fie că ne place, fie că nu, ne înnoiește prezentul dându-i tinere obârșii. Până și oniricul ni se arată altfel. Niciun vis nu ne aparține din prima. După ce ne-a încercat întâia oară, abia dacă plecăm, fără tragere de inimă, în întâmpinarea lui. Și mult mai târziu, destule nopți mai apoi, îl înduplecăm să fie realmente al nostru. Visele se nasc însă bătrâne, întotdeauna ne atribuie altui timp decât acela curent. Ia să vedem: „La miezul nopții sufletul visează un mic foc/de stele cu vâpaia de partea cealaltă a cerului,/dar trupul privește în zările goale ale nopții,/bezna cu orbitele găunoșite. Sărmani îngeri fără de noroc,/iubiri vechi, febrile: nu vă despărțiți încă./Fie ca suitorul și coborătorul să conviețuiască”⁹.

⁹„Bieți îngeri”, în Hirsch 2017:62.

References

1. Bachelard, Gaston (1994). *Flacăra unei lumânări*, traducere de Marina Baconsky, București, Editura Anastasia.
2. Béguin, Albert (1998). *Sufletul romantic și visul. Eseu despre romantismul german și poezia franceză*, traducere de Dumitru Țepeneag, București, Editura Univers.
3. Blake, William (2006). *Cărțile profetice. Vala, sau Cei patru Zoa*, traducere de Mihai A. Stroe, Iași, Institutul European.
4. Buzzati, Dino *Bàrnabo* (2003). *Omul munților. Secretul Pădurii Bătrâne*, traducere de Anca Giurescu, Iași, Editura Polirom.
5. Capote, Truman (2017). *Muzică pentru cameleoni*, traducere de Iulia Gorzo, București, Editura Art.
6. *Carmina Burana. Antologie de poezie latină medievală* (2003); traducere de Eugen Munteanu & Lucia-Gabriela Munteanu, Iași, Polirom.
7. Cărneci, Magda (2017). *Opera poetică*, Pitești, Editura Paralela 45.
8. Chevalier, Jean, Alain Gheerbrant coord. (2009). *Dicționar de simboluri: mituri, vise, obiceuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, traducere de Micaela Slăvescu, Laurențiu Zoicaș, Daniel Nicolescu et alii, Iași, Polirom.
9. Daniel, Renate (2021). *Sinele: bazele și implicațiile unui concept central din psihologia analitică*, traducere de Viorica Nișcov, București, Editura Trei.
10. Delumeau, Jean (1986). *Frica în Occident (secolele XIV-XVIII). O cetate asediată*, vol. I, traducere de Modest Morariu, București, Editura Univers.
11. Durrell, Lawrence (2007). *Labirintul întunecat*, traducere de Olimpia Lykiardopol, București, Editura Univers.
12. Eminescu, Mihai (2019) „Se bate miezul nopții...”, în *Poezii*, București, Editura Humanitas.
13. Foscolo, Ugo (2019). *Opere alese*, traducere de Smaranda Bratu Elian & Cornel Mihai Ionescu, București, Editura Humanitas.
14. Ginzburg, Carlo (1996). *Istorie nocturnă. O interpretare a sabatului*, traducere de Mihai Avădanei, Iași, Editura Polirom.
15. Ghiu, Bogdan (2017). *Opera poetică*, Pitești, Editura Paralela 45.
16. Goethe, Johann Wolfgang (2015). *Faust*, traducere de Lucian Blaga, București, Editura Humanitas.
17. le Goff, Jacques (1970). *Civilizația Occidentului medieval*, traducere de Maria Holban, București, Editura Științifică.
18. Hirsch, Edward (2017). *Focul viu. Poeme vechi și noi, 1975-2010*, traducere de Bogdan-Alexandru Stănescu, Iași, Editura Polirom.
19. Jung, Carl Gustav (1996). *Amintiri, vise, reflecții*, traducere de Daniela Ștefănescu, București, Humanitas.
20. Novalis (2019). *Cântece religioase. Imnuri către nopți*, traducere de Ioan Constantinescu, Iași, Editura Cartea Românească Educațional.
21. Pastoureau, Michel (2012). *Negru: istoria unei culori*, traducere de Emilian Galaicu-Păun, Chișinău/București, Editura Cartier.

22. Pessoa, Fernando (2017). *Vecin cu viața. Poezia ortonimă (1911-1935)*, traducere de Dinu Flămând, București, Editura Humanitas.
23. de la Rocheterie, Jacques (2006). *Simbologia viselor. Natura*, traducere de Lucia Postelnicu-Pop, București, Editura Artemis.
24. Sadoveanu, Mihail (1958). *Noaptea de Sânziene*, în *Opere*, vol. 12, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
25. Saramago, José (2022). *Poezele posibile. Antologie (1966-1975)*, traducere de Simina Popa, Iași, Editura Polirom.
26. Sarr Mohamed Mbougar (2022). *Cea mai tainică amintire a oamenilor*, traducere de O. Nimigean, București, Editura Pandora M.
27. Schmitt, Jean-Claude (1998). *Strigoii. Viii și morții în societatea medievală*, traducere de Andrei Niculescu & Elena-Natalia Ionescu, București, Editura Meridiane.
28. Stratan, Ion (1981). *Ieșirea din apă*, București, Editura Cartea Românească.
29. Șestov, Lev (1995). *Noaptea din grădina Ghetsimani. Privilegiații și dezmoșteniții istoriei*, traducere de Liviu Antonesei & Gabriela Gavril-Antonesei, Iași, Editura Polirom, 1995.
30. Vișniec, Matei (1996). *Teatru*, vol. 1, București, Editura Românească.
31. Verdon, Jean (1994). *La nuit au Moyen Âge*, Paris, Librairie Académique Perrin.

**PROFESSOR IOAN-AUREL POP (B. JANUARY 1, 1955),
A PROMINENT RESEARCHER AND HISTORIAN OF TRANSYLVANIA
– BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES ON THE OCCASION OF HIS SEVEN
DECADES**

*Stoica Lascu **

10.52846/AUCSI.2024.2.07

Abstract

One of the most prominent Romanian historians today – also the current president of the Romanian Academy – is on the verge of turning seven decades old (born January 1, 1955). It is an occasion for a modest tribute to a devoted servant of Clio, for his documentary contributions, essential to the knowledge and defense of the truths of the national history of the Romanians, for underlining its perennial constants. The following lines highlight landmarks of his circumstantial historical bibliography, especially the history of his native province – Transylvania, “our state of wakefulness” (about which he wrote 12 books as a sole author, 22 books as co-author or/and coordinator, and several hundred studies and articles).

Key words: *Ioan-Aurel Pop, History of Transylvania, Historiography, Ioan Bolovan.*

Introduction

They are known the hundreds of studies and the numerous books, the dozens statements of one of the most emblematic contemporary historians and scholars, Professor Ioan-Aurel Pop – President from 2018 of the Romanian Academy (member corresponding, 2001, and full member, 2010), and former Rector (2012-2020) of “Babeș-Bolyai” University from Cluj-Napoca –, in uncovering the foundations of Romanian history, Medieval and Modern, especially, of its defense against some attempts to smear it, and minimize her in the concert of European peoples and states.

And, equally, of the defense of the guild of Clio’s servants in a world increasingly willing to relativize authentic values and traditions: “Unfortunately, the contemporary trend is to ignore the past of humanity, the life experience of communities, especially those national. There are many reasons, from the planet’s rush to self-destruct through pollution, imbalances, natural disasters, etc. to the misunderstood globalization and from the idea that memory is useless to superficiality, ignorance, triviality, violence, all cultivated by forces much stronger than we can imagine. Today – *said the scientist from Cluj-Napoca at the opening of the first National Congress of Romanian Historians (Cluj-Napoca, August 25, 2016)* – there is a tendency to replace from the primary and secondary education system the established school subjects that have measured their value in society (History, Geography, Botany, Zoology, Anatomy,

*Professor, PhD, Corresponding Member, Academy of Romanian Scientists, Email: lascust@gmail.com

classical languages, etc.) through contents (necessary, no doubt) named «school disciplines» («education for children's rights», «entrepreneurial education», «sexual education», «traffic education», «legal education», etc.)". And he also revealed that "The result of these recent persistent efforts is the creation of human mechanisms, robots, marionettes that are easy to manipulate, by voting or by other means. People lacking general culture and artistic horizons, people capable of solving only limited problems, people who no longer have the ability to compare and make informed decisions make up the «Google» generation, the «Facebook» generation, the «SMS» generation or all in one place!"

In the perspective of *the Centenary of the Great Union of Romanians* (in 2018, December 1) – concerns and themes of this true scientist that we propose to reveal, synthetically, on the threshold to complete, now, 70 years of life (B. January 1, 1955) –, of revealing its foundations, the studies and volumes of the scholar from Cluj are constituted for today's generations in precious sources not only of information, but, above all, of genuine intellectual landmarks and an honest and professional attitude in the research and reproduction of historical events: "I reproach (to the Professor Lucian Boia, from the University of Bucharest, who in one of his numerous essays, published in 2014, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări* [First World War. Controversies, Paradoxes, Reinterpretations], relativize and call into question the legitimate aspiration for the union of the Transylvanian Romanians – our note) the fact that out of the desire for easy gain, for sympathy from an uninformed public, he falsifies history, historical data. He starts with some arguments that are inferior, in number, they cannot demonstrate the will of the majority, in other words, he collects pro domo arguments. And in history you can find arguments for any idea, but if you generalize you are falsifying with a bad method. The historian's methods are verified, they must be applied" – the academic of Cluj-Napoca pointed out bluntly in an interview in 2015. "He also declared that he does not apply the historical methods because they would be outdated".

Istoria Transilvaniei [The History of Transylvania]

Over a decade ago (2013) under his signature and that of Professor Ioan Bolovan (specialist of the Modern period), a new synthesis of the history of Transylvania appeared, under the auspices of the Center for Transylvanian Studies of the Romanian Academy, which bears fruit, at a higher scientific level, the results of Romanian and foreign historical research (Pop, 2013, *passim*); the need for an approach was felt, in the spirit of the Romanian scientific and national tradition in an era in which dilettantism and partisanship often tarnish the historical truth.

"In certain political circles, it is vaguely known that Transylvania was for a long time an object of dispute between Hungary and Romania, that the Hungarian and German minorities suffered a lot under communism (1945-

1989), especially in the last years of the Ceausescu regime. Of course, certain Hungarian irredentist voices are still heard today – *show the two authors in General Considerations* –, but their justifications remain shrouded in uncertainty and nostalgia, and their finality is quite unclear” (Pop, 2013: 5).

It is about that part of the Romanian ethnopolitical and territorial space which is, “in a certain sense”, as the authors point out, “a Europe in miniature, including both the basic ethnic and linguistic groups (Romanic, Germanic, and Slavic, plus the Finno-Ugric) and the main religions and confessions (Orthodox, Catholic, Jewish, Protestant, and Neo-Protestant cults, etc.) that give personality to the continent itself. In this Transylvanian world, Eastern (Orthodox) and Western (Catholic) spiritual models of life were intertwined in the Middle Ages, so that modern times would bring, alongside them, an important Protestant component, one Jewish, another neo-Protestant, etc.

All these models were, for longer or shorter periods of time, in danger, they were in rivalry and dispute, they endangered each other’s existence, but in the end, they functioned simultaneously and influenced each other, giving uniqueness to the Transylvanian world, known, therefore, in certain circles, as a world of *tolerance*. Transylvanian «tolerance» meant, depending on reality, but also on everyone’s interpretation, acceptance and rejection at the same time, reception and exclusion, equalization and segregation, giving the society a sui-generis form and functioning. This book aims to show how this could be produced over time, what the priorities were and how things evolved in a local, regional, national and European context” (Pop, 2013: 7).

The volume is divided into 19 thematic chapters, most of them being sub-segmented – I.*Lumea antică traco-dacică* [The Ancient Thracian-Dacian World] (pp. 9-25); II.*Sigilul Romei* [The Seal of Rome] (pp. 27-40): “The Romanian people was therefore formed, like any Romanic people, from two fundamental ethnic elements, namely the native element (Thraco-Daco-Getae) and the conquering element (the Romans) from the synthesis whose Latin essence or Romanity emerged victorious. A third ethnic element was added, the migratory one (the Slavs), which could not change the Romanic aspect of the Romanians. It is impossible to say today what was, from a biological point of view, the proportion of each element in the composition of the Romanians as a people (nor is this important), but what is certain is the fact that, on a spiritual and linguistic level, the Romanity of emerged victorious” (Pop, 2013: 39); III.*Lumea Evului Mediu* [The World of the Middle Ages] (pp. 41-90); IV.*Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania* [The Reign of Michael the Brave in Transylvania (1599-1601)] (pp. 91-97): “The union did not last, because not only the Hungarian nobles, but also the Poles, the Habsburgs and the Ottomans were against Michael and because the restoration of Dacia in the spirit modern and led by a Romanian prince does not benefit from the necessary institutions and conditions for the time being. That is why the unifying lord was assassinated in the back, by order of the imperial general Gheorghe Basta, with

the concurrence of the nobility, near Turda, on August 19, 1601. *Michael the Brave* did not act in a modern national spirit when he united the three countries and did not pursue to create Romania, but *it created a solid foundation for later Romania*. In Transylvania, he took measures favorable to the Romanians, measures that would ensure their equality with the other nations, and he established certain institutions common to the three countries” (Pop, 2013: 94-95); V.*Secolul al XVII-lea: Aspecte generale* [The 17th Century: General Aspects] (pp. 99-101); VI.*Spiritualitatea modernă timpurie a stărilor (secolele ale XVI-lea și al XVII-lea)* [The Early Modern Spirituality of the Estates (16th and 17th Centuries)] (pp. 103-110); VII.*Cultura și educația românilor la cumpăna dintre medieval și modern – între orizonturile bizantin, latin și protestant* [Romanian Culture and Education at the Balance Between Medieval and Modern – Between the Byzantine, Latin, and Protestant Horizons] (pp. 111-120); VIII.*Cultura modernă a secolului al XVII-lea* [Modern Culture of the 17th Century] (pp. 121-124); IX.*Noi orizonturi politice: Regimul habsburgic* [New Political Horizons: The Habsburg Regime] (pp. 125-167); X.*Transilvania în jurul anului 1800: La cumpăna dintre secole, la cumpăna dintre lumi* [Transylvania Around 1800: At the Balance Between Centuries, at the Balance Between Worlds] (pp. 169-178); XI.*Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania* [The Revolution of 1848-1849 in Transylvania] (pp. 179-193); XII.*Structuri administrative și realități socio-economice în Transilvania între 1849 și 1914* [Administrative Structures and Socio-Economic Realities in Transylvania Between 1849 and 1914] (pp. 195-230); XIII.*Regimul neoabsolutist* [The Neo-Absolutist Regime] (pp. 231-245); XIV.*Epoca liberală* [The Liberal Era] (pp. 247-264); XV.*Dualismul austro-ungar (1867-1914)* [Austro-Hungarian Dualism (1867-1914)] (pp. 265-286); XVI.*Cultura transilvăneană între Revoluția pașoptistă și Unirea din 1918* [Transylvanian Culture Between the Pashoptist Revolution and the Union of 1918] (pp. 287-309); XVII.*Transilvania în anii Primului Război Mondial* [Transylvania during the Years of the First World War] (pp. 311-326); XVIII.*Unirea Transilvaniei cu România* [The Union of Transylvania with Romania] (pp. 327-338); XIX.*Transilvania după 1920* [Transylvania after 1920] (pp. 339-348): “*The Union of Transylvania with Romania in 1918* – after previously, in the same year, Bessarabia and Bucovina had united – *is part of a European process of transformation of the old continent*, which took place at the end the First World War. Through this process, the political map of Central and Eastern Europe changed substantially, depending on several factors. One of these was the will of some peoples to create national states, following the example applied for several centuries in Western Europe, and another was the interest of the great victorious powers at the end of the world conflagration. Between them and in addition to them, a variety of reasons and circumstances can be detected that contributed to the new configuration of the area. New states were thus formed, others were substantially enlarged, and some were

reduced in terms of territory and demographics, usually to the ethnic limits of a single nation” (Pop, 2013: 339-340).

“The distinct evolution of historical Transylvania, with its own territorial autonomy, with a regime based on the political power of the Hungarian, Saxon, and Szekler elites, went into decline from the first part of the 19th Century and was completely abolished by the dualist pact Austro-Hungarian from 1867. Until 1918, power in the province was held by the old masters inherited from the Middle Ages, even though the Romanians represented about two-thirds of the population.

The application of the principle of self-determination of peoples and the consequences of the First World War led to the entry of Transylvania between the borders of the Kingdom of Romania.

Since then, that is, for almost a century – with a partial interruption during the Second World War (1940-1944), when following the German-Italian Dictatorship in Vienna, Romania ceded 43,492 square km to Hungary, with 2,667,008 inhabitants, of which more than half were Romanians, and with a few months (November 1944-March 1945) of Soviet Military Administration –, Transylvania, Banat, Crișana, and Maramureș are part of Romania. We don’t think we need to ask ourselves today whether this is good or bad, but we must take it as a historical fact, as a reality, legally enshrined by the Peace Treaty of 1947” (Pop, 2013: 342-343).

It is a scientific book that is addressed to specialists and the general public alike – with airy techno-edited pages, richly illustrated, with extracts from historical sources and documents from the most credible, with a simple narrative that captivates the reader, with methodological guidelines and the expression of some cutting and firm national-historical convictions, within the framework of scientific truth. In the perspective of marking the Centenary of the Great Union – this volume was a reference in the knowledge, especially by the younger generations, of our national history. A relevant *Bibliografie selectivă* [Selective Bibliography] (pp. 349-360) and very useful *Indexes* (pp. 361-376) complete a monographic work of first reference, in the given issue, of our Historiography today.

Transilvania – starea noastră de veghe [Transylvania – Our State of Wakefulness]

A young Transylvanian publishing house, *Școala Ardeleană* [The Transylvanian School] (it was founded ten years ago), inaugurated in 2016 a promising *Author’s Series*, respectively dedicated to the scientist Ioan-Aurel Pop. It is about a suite of studies, articles, and essays, published in recent years, collected suggestively under the title emblematic of *Transilvania, starea noastră de veghe* [Transylvania, Our State of Wakefulness] (Pop, 2016: *passim*) – “now when the centenary of the most important gesture of the Romanian nation (emphasis added) in its entire history is approaching” (Pop, 2016: 16). As the

foreworder, essayist and literary historian Mircea Muthu points out in *Cuvânt înainte* [the Foreword], "Presenting the written testimonies, some clumsily noted on the margins of the christoaves, «so that it is known», as an unknown deacon from Transylvania mentioned, Ioan-Aurel Pop restores the way scientifically, but also affectively, an autochthonous *forma mentis*, thus continuing the line of reference of Transylvanian historians and academics" (Pop, 2016: 9).

In truth, the polyvalent Romanian scientist seduces his readers through memorable formulations, calling, as revealed in the pages ahead, to narrative descriptions accessible to any history lover, based on documents and testimonies of the era; at the same time, we are faced with explicit, firm and constant stances *pro* Transylvania, in the more general context of its historical evolution: "There is room in this generous Transylvania for increasing variety and diversity, but with one condition: guaranteeing the perpetuation of personality of the region, of its historical endowment, of the traditional values that consecrated it and that created its specificity"; he proposes to the readers that "through this book, let's think together about Transylvania, with the mind and the spirit, increasing and glorifying of «a lumii taină» [the secret world], now that the centenary of the most important gesture of the Romanian nation in its entire history is approaching" (Pop, 2016: 26).

Of course, most of the 21 materials refer to Transylvania: but not only. Thus, they are – *Argument pentru Transilvania sufletului meu* [Argument for the Transylvania of my Soul] (pp. 11-16), *Ce este Transilvania* [What is Transylvania] (pp. 17-33), *Școala Ardeleană și națiunea română din Transilvania în Secolul Luminilor* [The Transylvanian School and the Romanian nation from Transylvania in the Age of Enlightenment] (pp. 34-42), *Românii și România în Europa: între Occidentul latin și Orientul bizantin* [The Romanians and Romania in Europe: between the Latin West and the Byzantine East] (pp. 59-84), *Dimitrie Cantemir și Transilvania. Câteva considerații* [Dimitrie Cantemir and Transylvania. Some Considerations] (pp. 43-58), *Marea Unire și Sărbătoarea Națională* [The Great Union and the National Holiday] (pp. 85-96), *Contribuția transilvănenilor la fondarea Academiei Române* [The Contribution of Transylvanians to the Foundation of the Romanian Academy] (pp. 117-122): it is an occasion to glorify our "Romance" language, the Romanian or "Danube Latin" being "nothing but the Latin language as it had evolved over two millennia. How small and eccentric are, in addition to these titans who ensured our cultural existence, those who denigrate and repent the language, dedicating it only to the Southerners! We owe our dignified spiritual life to them, to the generations of scholars who founded and continued the Romanian Academy, who believed in the eternal language, in its value as a binder and promoter of values. For about a century, the Academy successfully continued its normative and creative work, expanding its concerns to all fields of culture and welcoming members from all over Romania" (Pop, 2016: 122); *Istorici transilvăneni*

la Accademia di Romania din Roma în perioada interbelică [Transylvanian Historians at the Accademia di Romania in Rome during the Interwar Period] (pp. 123-142), „Maramureșul... intrând pe furiș la moldoveni”. Reflecții pe marginea unei idei de unire românească din secolul al XIV-lea [“Maramureș... sneaking into the Moldavians”. Reflections on An Idea of Romanian Union from the 14th Century] (pp. 97-116), *Contribuția transilvănenilor la fondarea Academiei Române* [The Contribution of the Transylvanians to the Founding of the Romanian Academy] (pp. 117-122), *Câteva evocări* [Some Evocations] (pp. 123-142), *Câte ceva despre români și maghiari în trecut* [Some Things about Romanians and Hungarians in the Past] (pp. 143-150), *Influența modelelor germane și germanofone asupra românilor. Câteva considerații* [The Influence of German and German-Speaking Models on Romanians. Some Considerations] (pp. 151-159); as well as – *Să ne amintim de marii istorici: Hadrian Daicoviciu* [Let’s Remember the Great Historians: Hadrian Daicoviciu] (1932-1984) (pp. 207-215): *Hașul* “was that rare scholar, gifted with the grace to restore and explain the past as if it were present, past intelligible even to the most refined scholar, as well as to the man on the street, curious to know” (Pop, 2016: 211); *Pompiliu Teodor. O evocare prin vorbe și fapte antologice* [Pompiliu Teodor. An Evocation Through Anthological Words and Deeds] (pp. 214-226): “he modernized, like no other of his generation, the field of historical research, introducing new ways of approaching the past, new disciplines, accents coming from the field of Western innovations, etc.” (Pop, 2016: 219); *Ștefan Pascu. O evocare* [Ștefan Pascu. An Evocation] (pp. 227-226): “I would like to tell the young generation not to be deceived by appearances. We must not believe that the communist regime, by itself, could make people good or bad. Then, as now, there were exceptional people and lowly people, most of them being ordinary beings, in a dull society, without color and outline. Professor Ștefan Pascu was a personality throughout his entire life and was not created either as a scholar or as a teacher by the ruling party” (Pop, 2016: 233-234).

But there are others – no less relevant by the formulation of the respective titles, which illustrate the fertile involvement of the Romanian Professor born in Transylvania in contemporary socio-cultural debates, with clear positions, following the patriotism of his predecessors – family and scientists alike, and in the frames of historical truth: *Miturile naționale și educația românilor prin istorie* [The National Myths and the Education of Romanians Through History] (pp. 160-172): “There are many who believe that this Europe does not succeed because it is too varied, because it preserves too many old, outdated values, because it still clings to identities national. As a solution, we are looking for globalized education formulas, for creating «European consciousness», homogenized, devoid of nuances, obedient. Forcing the note in this sense generated disproportionate reactions, either outright rejection *de plano* of integration, or revival of some narrow and selfish nationalist formulas, sometimes taken from the arsenal of the former

extreme right” (Pop, 2016: 238); Eminescu’s poetry and the Romanian Middle Ages (pp. 173-195); *Poezia lui Eminescu și Evul Mediu românesc* [Eminescu and the Foreigners. A Reconsideration] (pp. 196-206); *Despre educație prin limbă și istorie* [About Education Through Language and History] (pp. 237-249): “the identity discourse is oriented in preconceived or very general directions, and the historical dimension is almost completely ignored or deviated” (Pop, 2016: 240).

“What should students and even teachers understand from this haphazard mix of lessons and assignments? The teachers, who learned at college that history means the study of the past of humanity from ancient times until today, according to the specifics of certain geographical spaces and communities, see that space and time no longer have any role in these «modern approaches». And the fertile idea that facts, events, historical processes would have certain connections between them (for example, that we cannot understand the Renaissance without the Middle Ages, nor the Revolution of 1848 without the French Revolution), that they often flow from each other *is considered downright subversive* (our emphasis), as if all those who, from Polibios to Giovanni Battista Vico and from Xenopol to Toynbee, looked for certain constants in the unfolding of the past were impostors!” (Pop, 2016: 245-246); *Povestea unui manual unic de educație europeană* [The Story of A Unique European Education Textbook] (pp. 150-264); *Atentatul împotriva educației naționale și consecințele acestuia* [The Attack Against National Education and Its Consequences] (pp. 265-282).

Historian of the Middle Ages, first of all, Professor Ioan-Aurel Pop does not limit himself – as evidenced by not only the elaborated studies and syntheses, but also the pages of the present volume develop the creative sides of a multi-talented personality – only to the study of these distant times, the intellectual fiber of a true man of the Citadel and his nation being found in constant and unequivocal convictions: “We are, therefore, the product of the West and the European East alike. But we are not allowed to forget that our being came from the West – the Western Vocation of the Romanians (Pop, 2016: 283-298) –, our name and our language, that we built our good destiny with Western support and that, as far as it seems, we are also preparing our future on the highway of the West. In the end, the circle will close: from the west came our name, origin and language and, despite all the wanderings, in the western world (as long as it will last) we must find and regain our place” (Pop, 2016: 298).

Transylvania within „Marea istorie ilustrată a României și a Republicii Moldova”

The aspiration of today’s generations for knowledge is believed – in some circles, and by some “intellectuals” – to be fulfilled, informationally, by calling on the many sources, more or less assumed, found on the Internet. It is a lightness that unfortunately pushes towards convenience and falsity, towards

a distortion in the perception of the true “teachings” regarding the adventure of human existence. However, the knowledge of its path can only come through the water and the appeal to the scientific, academic source of knowledge – the appeal to books whose authors are among the most recognized and authorized professionals – through their work – in the research and reconstruction of the past. Of a past that can be found not only in strict documentary, scholarly and thematic niche studies – which are addressed, first of all, to the confreres in the service of Clio –, but also tomes with addressability to the general public/young generations whose intellectual formation, national-cultural not to depend on the (mis)information posted by one or the other in the passenger of the immense Internet.

Such a tome constitutes the opus to which we refer in the present connotations – a representative achievement of Romanian Historiography from the beginning of the third millennium –, from the series of those produced/coordinated by Professor Ioan-Aurel Pop (in collaboration with his colleague, from the same University/Faculty, corresponding member of the Romanian Academy, Professor Ioan Bolovan) (Pop, Bolovan (eds), 2018). This time, their lordships are coordinating – in a “revised and updated edition” (the previous edition, from 2009, did not include in the title/theme “and the Republic of Moldova”) – an ample and relevant synthesis of our history, an intellectual-scientific enterprise so necessary in today’s world of Romanians – from the Country, from beyond the Prut, from abroad (the term diaspora, today, circulated in various media, is not even remotely justified, historically, to be used).

The volume is structured in accordance with the usual scientific norms, based on the traditions and research achievements of Romanian historians – *Preistoria* [Prehistory]: pp. 9-27 (Mihai Rotea), *Dacia înainte de romani* [Dacia before the Romans]: pp. 28-55 (Aurel Rustoiu), *Regiunile nord-dunărene de la provincia Dacia la apariția limbii române (secolele II-VIII)* [North-Danubian from the Province of Dacia at the Emergence of the Romanian Language (II-VIII Centuries)]: pp. 56-121 (Coriolan Horatiu Opreanu), *Societatea românească la începuturile Evului Mediu (secolele IX-XIV)* [Romanian Society at the Beginning of the Middle Ages (IX-XIV Centuries)]: pp. 122-183 (Tudor Sălăgean), *Românii în secolele XIV-XVI: de la „Republica Creștină” la „Restaurarea Daciei”* [Romanians in the 14th-16th Centuries: from the “Christian Republic” to the “Restoration of Dacia”]: pp. 184-270 (Ioan-Aurel Pop), *Țările Române în secolul XVII* [The Romanian Countries in the 17th Century]: pp. 271-345 (Susana Adea), *Țările Române în secolul XVIII* [The Romanian Countries in 18th Century]: pp. 346-406 (Ionuț Costea), *Românii în perioada reformelor și revoluțiilor democratice (1820-1859)* [Romanians During the Period of Democratic Reforms and Revolutions (1820-1859)]: pp. 407-451 (Ioan Bolovan), *Românii în perioada edificării statelor naționale (1859-1918)* [Romanians During the Period of the Building of National States (1859-1918)]: pp. 452-512 (Gheorghe

Iacob), *Românii din afara granițelor* [Romanians Outside the Borders]: pp. 513-524 (Ioan Bolovan), *Basarabia de la dominația țaristă la Unirea cu România* [Bessarabia from Tsarist Domination to the Union with Romania]: pp. 525-547 (Octavian Țăcu), *România între 1919 și 1947* [Romania between 1919 and 1947]: pp. 548-579 (Marcela Sălăgean), *Aspecte din viața cotidiană. Cum trăiau românii în perioada interbelică* [Aspects of Everyday Life. How the Romanians Lived in the Interwar Period]: pp. 580-586 (Gheorghe Iacob), *Bessarabia în cadrul României Întregite (1918-1940)* [Bessarabia within the Greater Romania (1918-1940)]: pp. 587-605 (Octavian Țăcu), *Regimul comunist din România 1948-1989* [The Communist Regime in Romania 1948-1989]: pp. 606-674 (Cosmin Popa), *Basarabia în cadrul Uniunii Sovietice* [Bessarabia Within the Soviet Union]: pp. 675-691 (Octavian Țăcu), *Republica Moldova de la comunism la integrarea europeană* [The Republic of Moldova from Communism to European Integration (1991-2017)]: pp. 692-711 (Octavian Țăcu), *România între 1990 și 2017 sau tranziția cu specific național* [Romania Between 1990 and 2017 or the Transition with National Specificity]: pp. 712-742 (Cosmin Popa), *Cuvânt de încheiere* [Concluding Remarks]: pp. 743-745 (Ioan-Aurel Pop). It is also completed by – *Cronologie istorică* [Historical Chronology]: pp. 746-762 (Tudor Sălăgean), *Suverani și șefi de* [Sovereigns and Heads of State]: pp. 763-767, *Listă de abrevieri* [List of Abbreviations]: p. 768, *Bibliografie* [Bibliography]: pp. 769-798, *Indice de nume proprii* [Index of Proper Names]: pp. 799-815, *Mulțumiri* [Acknowledgments]: p. 816.

As those familiar with today's historical writing can observe, in addition to the seniors of Musea Clio (such as Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Gheorghe Iacob from Jassy) there are also younger servants from Cluj-Napoca (Tudor Sălăgean, Marcela Sălăgean) or young people of the same muse (Mihai Rotea, Aurel Rustoiu, Coriolan Horatiu Opreanu, Ionuț Costea, Cosmin Popa from Bucharest or Octavian Țăcu from TransPrut Area/Bessarabia) – a sign of great trust, and of ideational and methodological continuity, given by the coordinators (members of the Romanian Academy) to the exponents of the young generations of hardworking in the service of researching and writing national history.

Moreover, in *Cuvânt către cititori* [Word to the Readers] (pp. 6-7), Professor Ioan-Aurel Pop is as explicit as possible. After showing that “This work, elaborated after about 28 years since the fall of communism in Romania, is the result of synthesizing some recent research which bring new interpretations in relation to many of the episodes of Romanians’ past. It is not a «revolutionary» or «demystifying» work at any cost, but one that seeks to reconstruct history in accordance with the criterion of truth, as much as it is given to man to know it. Freed from some ideological and even methodological canons, the authors were able to research and reflect freely, revealing what they considered to represent the essence of Romanian history”, the scrupulous medievalist researcher and talented and laborious creator of syntheses intended to disseminate our history

in the widest possible circles of fellow citizens – only in 2018 he published the *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* [Illustrated History of Romanians for Young People], 240 pp.; and, later, *Scurtă istorie a românilor* [Short History of the Romanians], 528 pp. –, brings clarifying precisions, when he reveals: “As each historian has his own vision of the past, I considered that they are entitled to try to reconstruct the history of Romania and the exponents of the younger generation. The authors are, for the most part, university professors or scientific researchers at prestigious universities and research institutes in Bucharest, Cluj, Iași, and Chisinău, with extensive and numerous specialized works published in the country and abroad. Of course, this in itself does not guarantee the value, but it at least speaks of the effort made by the authors in the hope of ensuring the best possible result. This is not about an exhaustive synthesis, but rather about a unitary work on the history of the Romanians, with relatively well-harmonized chapters. *The authors did not attempt a synthesis, because such composition is excessively pretentious, requires a long time and a perfect synchronization.* The better you know a nation's past, the more clearly you realize the difficulty of synthesis. On the other hand, *such a book was necessary, because the collective memory must be carefully cultivated and assumed* (our emphasis)”.

From the presentation, above, of the thematic summary, the reader of the following lines became aware of the substance of this exemplary synthesis (with some possible nuances, on my part, especially in the part dedicated to the evolution of post-war Romania – including the formulation of the thematic subtitles), thus that additional examples would be – in the economy of the front lines – superfluous; let's show, however, that in the closing remarks, Professor Pop rightly recalls: “The history of the Romanians is not confused with the history of Romania, because Romania on the map is a relatively recent creation, made after centuries of «the people's work on it himself». Romanians – almost all – were included in a country called Romania only in the interwar period, that is, only for a moment in relation to the long flow of time. But if Romania appeared as a unitary state quite recently – around the time Germany and Italy were formed – «*Romaniile*» or *the Romanian Countries are much older, having existed since the first millennium of the Christian era* (our emphasis), when the «*Romaniile*» («*Romaniile populare*») were noted” (Pop, Bolovan, eds., 2018: 743).

Symptomatic for today's Romanian historical writing – and not only – is, however, the fact that the two coordinators have expanded the title (respectively, and the theme) of their precious national-cultural enterprise – including in the whole of our national history (as, moreover, the law of historical evolution demands/imposes it) and the ethno/national-territorial Transprutian space. It is a not exactly easy approach (this can be revealed by the (reduced, in my opinion) size of the “Moldavian” historical writings in the

“Romanian” cultural space), and clear – precisely for that reason, it should be recorded and to attract the reader’s attention.

Op-emblem of today’s Romanian Culture, the Great Illustrated History constitutes a constitutive landmark of our Historiography – the fulfillment of which, however, can only be considered as such through as wide a diffusion as possible; it is in the power and the will of the competent institutions of the State, that in every school, in every public library and town hall, at the headquarters of every NGO and more representative commercial agent, of every institution in the territory of the Republic, in every diplomatic representation of it – to be found such a book of achievements, of “teaching” of the nation; with necessary, in my opinion, re-editions and additions (in each chapter, but more prominently including references to, for example, the Balkan Romanians, to those from – nowadays – abroad, to the country’s situation during the Second World War – including the dimension, in the Romanian space, of the Holocaust –, to the post-war economic-social and cultural evolution, etc.). And no less, a translation is requested of this book of Romanians, in today’s *lingua franca* (Pop, 2017: *passim*)...

Conclusions

On the threshold of his 70th birthday – which he will reach on January 1, 2025 –, Professor Ioan-Aurel Pop presents himself in front of History with an impressive opera, appreciated as such by his contemporaries, the public alike, Romanian and foreign colleagues – 45 single-authored books, since 1991, co-author of about 100 books, coordinator/author of another 100 (of which 40 are synthesis, and the others collections of studies); almost 500 studies and history articles, another 600 popularization articles; over 130 interviews (not to mention numerous national and foreign conferences, radio and TV appearances) (Bolovan, Ghitta, eds., 2015: *passim*; Sipoș, Cepraga, Gumenâi, eds., 2015: *passim*).

Here, however, are his contributions – materialized in books – regarding Transylvania:

Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV-XVI [Romanian Medieval Institutions. Cnesial and Noble (Boyar) Assemblies in Transylvania in the 14th-16th Centuries], Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, 256 pp.

Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania [Romanians and Hungarians in the 9th-14th Centuries. The Genesis of the Medieval State in Transylvania], Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1996, 245 pp.

Romanians and Hungarians from the 9th to the 14th Century. The Genesis of the Transylvanian Medieval State, Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 1996, 246 pp.

Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul, [The History of Medieval Transylvania: From the Ethnogenesis of the Romanians to Michael the Brave], Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997, 274 pp.

Contribuții la istoria culturii românești (cronicile brașovene din secolele XVII-XVIII) [Contributions to the History of Romanian Culture (The Brașov Chronicles from the 17th-18th Centuries)], Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003, 338 pp.

„Din mâinile valahilor schismatici...”. *Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)* [From the Hands of the “Schismatic Wallachians...” The Romanians and Power in the Medieval Kingdom of Hungary (13th-14th Centuries)], Editura Litera, București, 2011, 381 pp.

Biserică, societate și cultură în Transilvania secolului al XVI-lea. Între acceptare și excludere [Church, Society, and Culture in Transylvania of 16th Century. Between Acceptance and Exclusion], Editura Academiei Române, București, 2012, 122 pp.

“De manibus Vallacorum scismaticorum...” *Romanians and Power in the Mediaeval Kingdom of Hungary* (The Thirteenth and Fourteenth Centuries), Peter Lang (Series *Eastern and Central European Studies* IV), Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Oxford, Wien, 2013, 516 pp.

Cultural Diffusion and Religious Reformation in Sixteenth-Century Transylvania. How the Jesuits Delath with the Orthodox and Catholic Ideas, The Edwin Mellen Press, Lewiston – Queenston – Lampeter, 2014, 220 pp.

Hunedoreștii. O familie europeană [Hunedoresti. A European Family], Editura Școala Ardeleană (*Seria de autor Ioan-Aurel Pop*), Cluj-Napoca, 2020, 458 pp.

Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV-XVI [Romanian Medieval Institutions. Cnesial and Noble (Boyar) Assemblies in Transylvania in the 14th-16th Centuries], Editura Școala Ardeleană (*Seria de autor Ioan-Aurel Pop*), Cluj-Napoca, 2022, 344 pp.

Moldova medievală văzută dinspre Transilvania [Medieval Moldova Seen from Transylvania], Junimea, Iași, 2024, 218 pp.

Also, Professor Ioan-Aurel Pop is co-author and/or coordinator of numerous other volumes on the history of Transylvania, published both in the country and abroad (in Romanian and in English, German, Italian, French):

Izvoare privind evul mediu românesc. Țara Hațegului în secolul al XV-lea (1402-1473) [Sources Regarding the Romanian Middle Ages. The Country of Hațeg in the 15th Century (1402-1473)], vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989 (in collaboration with A. Rusu and I. Drăgan).

Ethnie et confession en Transylvanie, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1996 (in collaboration N. Bocșan, I. Lumperdean).

Istoria Transilvaniei [The History of Transylvania], vol. I (*până la 1541*). Coordinator and co-author with Thomas Năgler, Institutul Cultural

Român – Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003, 373 pp. + 13 maps (co-author, with: “Transilvania în secolul al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea (cca 1300-1456)”, pp. 233-282); *Istoria Transilvaniei*, vol. II (*de la 1541 până la 1711*), coordinator and co-author with Thomas Năgler and Magyari Andras, Institutul Cultural Român – Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2005, 448 pp. (co-author, with: “Cultura românilor în a doua jumătate a secolului al XVI-lea”, pp. 287-297); *Istoria Transilvaniei*, vol. III (*de la 1711 până la 1918*), coordinator and co-author with Thomas Năgler, Magyari András, Academia Română – Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008, 723 pp. și anexe (co-author, with: “Cultura românească (până la Școala Ardeleană)”, pp. 113-119).

The History of Transylvania, vol. I (*until 1541*). Coordinator and co-author with Thomas Năgler, Romanian Cultural Institute – Center for Transylvanian Studies, 2005, Cluj-Napoca, 388 p. + 12 maps (co-author with chapter: “Transylvania in the 14th century and the first half of the 15th century (1300-1456)”, pp. 247-298); *The History of Transylvania*, vol. II (*from 1541 to 1711*). Coordinator and co-author with Thomas Năgler and Magyari András, Romanian Academy – Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2009, 448 pp. (co-author with chap.: “Romanian Culture in the Second Half of the Sixteenth Century”, pp. 281-292); *The History of Transylvania*, vol. III (*from 1711 to 1918*). Coordinator and co-author with Thomas Năgler András Magyari, Romanian Academy – Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2010, 775 pp. (co-author with: “Romanian Culture (until the Transylvanian School)”, pp. 119-125).

A Century in the History of Transylvania: The Late Crusades, Humanism, Church Union and Social Mobility at the End of the Middle Ages (1387-1490) (Mélanges d'Histoire Générale, Nouvelle Série, II, 1). Edited by Ioan Drăgan, Ioan-Aurel Pop, Tudor Sălăgean, Alexandru Simon, IDC Press, Romanian Academy – The Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2008, 416 pp.

Extincta est lucerna Orbis: John Hunyadi and his Time (Mélanges d'Histoire Générale – Nouvelle Série, I/2, Section I. Between Worlds, 2). Ioan-Aurel Pop (general editor). Edited by Ana Dumitran, Lorand Madly, Alexandru Simon, Cluj-Napoca, 2009, 564 pp. + XXXII plates.

Silviu Dragomir și dosarul Diplomei Cavalerilor Ioaniți [Silviu Dragomir and the file of the Diploma of the Ioannit Knights], Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009, 210 pp., and annexes (in collaboration cu Sorin Șipoș).

Diplome maramureșene din secolele XVI-XVIII, provenite din colecția lui Ioan Mihalyi de Apșa [Maramureș Diplomas from the 16th-18th Centuries, From the Collection of Ioan Mihalyi de Apșa], Editura Academiei Române, București, 2010, 465 pp. Coordinator and co-author (ediția a II-a, revăzută și adăugită [2nd edition, revised and added]), 2012).

Cluj-Napoca și ornamentele sale neștiute. Vârsta de fier [Cluj-Napoca and Its Unknown Ornaments. The Iron Age], Cluj-Napoca, 2010, 252 pp. Coordinator and co-author with de Szabo Tamas).

Sfântul Ierotei, episcop de Alba Iulia (sec. X) [Saint Ierotei, Bishop of Alba Iulia (10th Century)], Reîntregirea, Alba Iulia, 2010, 337 pp. Coordinator with J. Nicolae și O. Panaite.

Pursuing Diversity. Demographic Realities and Ethno-Confessional Structures in Transylvania (Transylvanian Review, vol. XIX. Supplement no. 1, 2010), Romanian Academy, Cluj-Napoca, 2010, 160 pp. Coordinator and author with Sorina and Ioan Bolovan.

Matthias Corvinus und seine Zeit: Europa am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit zwischen Wien und Konstantinopel (Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, CCXXXI), coordonatori: Pop Ioan Aurel, Christian Gastgeber, Ekaterini Mitsiou, Mihailo Popović, Johannes Preiser Kapeller, Alexandru Simon, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, Austria, 2011, 265 pp.

Album Cluj Arena. Coordonator științific Ioan-Aurel Pop. Editat sub egida Consiliul Județean Cluj, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2011, 310 pp.

Asociaționism și naționalism cultural în secolele XIX-XX [Associationism and Cultural Nationalism in the 19th-20th Centuries] Coord. Ioan-Aurel Pop, Liviu Maior, Ioan Bolovan, Editura Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, 2011, 352 pp.

Transilvania medievală. Album, Editura Tribuna și Editura Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011 (in collaboration with Ștefan Socaciu).

Istoria Transilvaniei. Coord. Acad. Ioan-Aurel Pop și Prof. Ioan Bolovan, Editura Eikon și Editura Centrul de Studii Transilvane, 2013, 380 pp.

Tradiție și inovație în învățământul agricol din Transilvania. Istoria Universității de Științe Agricole și Medicină Veterinară Cluj-Napoca [History of the University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine Cluj-Napoca], vol. I – *De la începuturi până în 1945* [From the Beginning to 1945]. Doru Pamfil, Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan (coordinators). Ediția a II-a, Editura AcademicPress Cluj-Napoca, 2015, 227 pp.

Histoire de la Transylvanie. Préface d'Alain Vuillemin – Postface de Dinu Flamand. Ioan-Aurel Pop et Ioan Bolovan, Editura Rafael de Surtis, Cordes-sur-Ciel, Franța, 2016, 370 pp.

De vertice montis. Feleacul, Clujul și Transilvania în Evul Mediu [De vertice montis. Feleacul, Cluj, and Transylvania in the Middle Ages]. Ioan-Aurel Pop, Daniela Marcu Istrate, Tudor Sălăgean, Alexandru Simon, Academia Română – Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2017, 160 pp.

Storia della Transilvania, Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolvan. Traducere în limba italiană de Maria Floarea Pop, Editura Rediviva (Coll. *Culture e civiltà*), Milano, 2018, 432 pp.

Historia Transylvaniae. Transilvania în cinci secole de cartografie. [Historia Transylvaniae. Transilvania in Five Centuries of Cartography]. Ediție de [Edition by] Adrian Năstase, Ioan-Aurel Pop și [and] Mihai Gribincea, Editura Institutului Cultural Român, București, 2018, 335 pp.

Histoire de la Transylvanie. Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan. Traducere în limba franceză de Liana Lepădatu, Rafael de Surtis, Editura Școala Ardeleană, Cordes-sur-Ciel, France, Cluj-Napoca, 2018, 370 pp.

References

1. Bedecean, Mihaela (2015). *Academician Ioan-Aurel Pop. Bibliografia selectivă a operei științifice* [Academician Ioan-Aurel Pop. The Selective Bibliography of the Scientific Work]]. In: Sorin Șipoș, Dan Octavian Cepraga, Ion Gumenăi (coord. [eds]) (2015). *Tradiții istorice românești și perspective europene.* [Romanian Historical Traditions and European Perspectives]. In *honorem academician Ioan-Aurel Pop.* Coordonatori [Eds.]... Oradea-Chișinău: Editura Universității din Oradea. Editura Universității de Stat din Moldova, 35-103.

2. Bolovan, Ioan, Ovidiu Ghitta (eds.) (2015). *Omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 de ani.* Cluj-Napoca: Academia Română – Centrul de Studii Transilvane /1084 pp./

3. Pop, Ioan-Aurel, Ioan Bolovan (2013). *Istoria Transilvaniei* (Academia Română – Centrul de Studii Transilvane). Cluj-Napoca: Eikon /384 pp./.

4. Pop, Ioan-Aurel (2016). *Transilvania, starea noastră de veghe* [Transylvania, Our State of Wakefulness]. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană (*Serie de autor* Ioan-Aurel Pop) /298 pp./.

5. Pop, Ioan-Aurel Pop (2017). *A Short Illustrated History of the Romanians.* Translated into English by Dr. Carmen-Veronica Borbely Babes-Bolyai University Cluj-Napoca. Bucharest: Litera /240 pp.; ill., facs., maps/; see, also – Idem (1999). *Romanians and Romania: A Brief History.* New York: Columbia University Press (Coll. „East European Monographs”) /150 pp./.

6. Pop, Ioan-Aurel, Ioan Bolovan (coord. [eds.]) (2018). *Marea istorie ilustrată a României și a Republicii Moldova* [The Great Illustrated History of Romania and of the Republic of Moldova]. Ediție revizuită și actualizată [Revised and updated edition]. București–Chișinău–Cluj-Napoca–Iași: Litera, 2018 /816 pp.; ill., facs., maps./.

7. Șipoș, Sorin, Dan Octavian Cepraga, Ion Gumenăi (coord. [Eds]) (2015). *Tradiții istorice românești și perspective europene.* In *honorem academician Ioan-Aurel Pop.* Coordonatori [Eds.]..., Oradea-Chișinău: Editura Universității din Oradea. Editura Universității de Stat din Moldova /580 pp./.

Laurențiu Vlad, *Constantin Brăiloiu (1809-1889). Fragmente biografice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2023, 220 pp. / colecția *Historica*, coordonată de prof. univ. dr. Alexandru-Florin Platon.

Cercetarea monografică reprezintă una dintre cele mai eficiente metode de reconstituire a unei epoci istorice, a unui curent, a unei personalități istorice. Monografia reprezintă o formulă de cercetare care a făcut carieră în istoriografia universală și națională, demonstrând capacitatea istoricului de a articula un întreg dintr-o mulțime de detalii.

O asemenea perspectivă ne oferă și studiul profesorului Laurențiu Vlad (de la Universitatea din București), *Constantin N. Brăiloiu (1809-1889). Fragmente biografice*, o cercetare complexă asupra unei personalități importante a vieții politice românești din „secolul cel lung”.

Elaborată în canoanele clasice ale cercetărilor monografice, cartea istoricului Laurențiu Vlad este dedicată unei personalități asupra căreia timpul a așternut uitarea. Ca urmare, pentru istoricul Laurențiu Vlad aventura cunoașterii a presupus o cercetare de detaliu în arhive, lectura presei, o muncă riguroasă în biblioteci, pentru reconstituirea complexe vieți a omului politic Constantin N. Brăiloiu. Astfel, ca rezultat al îndelungatei munci de documentare, s-a născut o carte, o monografie, prefată de o prezentare a argumentelor științifice care au motivat o asemenea cercetare, un eseu bibliografic asupra studiilor și articolelor care au consemnat viața și activitatea lui Constantin N. Brăiloiu.

Cartea are cinci secțiuni: *Despre familie, Studii, În căutarea unei cariere, O biografie politică, Idei politice și repere doctrinare*, acestora fiindu-le asociată o secțiune de *Texte ilustrative* (Anexe). Sunt capitole dense, oarecum disproporționate unele față de altele, deși a existat în mod clar intenția unui echilibru formal (să precizăm că studiul conține cinci părți, fiecare având câte cinci subcapitole), cu informații bine documentate (sigur, niciodată nu e complet, așa cum am mai spus, puteau să mai fie și altele).

Prin reconstituirea vieții omului politic Constantin N. Brăiloiu, autorul ne introduce în istoria unui secol, secolul nașterii modernității, care a început odată cu slăbirea legăturilor cu Orientul și deschiderea românilor spre Occident. În istoria și genealogia familiei, autorul a reconstituit condiția elitei românești din secolul al XVIII-lea și de la

Începutul secolului al XIX-lea, legăturile de familie, născute în urma unor adevărate strategii matrimoniale, istoria unei epoci care își căuta identitatea. În capitolul al II-lea, dedicat studiilor, este surprins drumul ideatic al unei generații, generația care stabilește primele contacte cu Occidentul, realizând diferențele dintre Est și Vest, căutând modele pentru propria țară. Așa s-a întâmplat și în cazul lui Brăiloiu, pe traseul Sibiu (unde-și abandonează pentru prima dată vestimentația orientală, pentru una germană), Geneva, Paris și apoi acasă, în Valahia, pentru a participa la „construirea” unui alt stat, după model occidental.

Autorul cărții surprinde în capitolele III-IV avatarurile vieții lui Constantin N. Brăiloiu, ezitățile omului educat, ale omului politic, de la opțiunile pentru socialismul utopic la ideologia conservatorismului veacului al XIX-lea din spațiul moldo-valah. Fie că se manifestă în activitatea publicistică, fie în învățământ sau, în cele din urmă, în viața politică, Brăiloiu devine un om al lumii politice românești, atât în epoca romantică de la mijlocul secolului, cât și în construcția propriu-zisă a statului român: a participat activ la Unirea Principatelor, s-a aflat la guvernare în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, a fost membru al Constituantei din 1866, s-a găsit în miezul vieții parlamentare din anii 1860-1870, ca senator și deputat, devenind, pentru o scurtă perioadă, și primar al Capitalei.

Laurențiu Vlad a dedicat o secțiune importantă a studiului de față ideilor politice ale personajului său, apartenența lui Constantin N. Brăiloiu la familia conservatorismului, fiind, o opțiune doctrinară, și, credem noi, parțial conjuncturală. Prin acest capitol al cărții, autorul aduce o contribuție importantă la cunoașterea conservatorismului politic autohton, un subiect căruia i-a dedicat mai multe cercetări de-a lungul timpului, fiind unul dintre cei mai autorizați specialiști ai domeniului.

Anexele, o adevărată crestomație de texte, ne oferă întâlnirea directă cu universul cultural, politic și uman al lui Constantin N. Brăiloiu, fiind, iarăși, credem noi, o inspirată alegere a autorului.

Laurențiu Vlad ne oferă prin cartea publicată la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași șansa cunoașterii mecanismelor și strategiilor de promovare în epocă, invidiile și intrigile din înalta societate, sistemul de relații, complicități și duplicități ale oamenilor de cultură ori ale politicienilor, de multe ori aflați în aceeași familie, conturând o imagine a societății românești ce parcurgea atunci prin elite drumul spre modernitatea europeană.

Considerăm că demersul profesorului Laurențiu Vlad se evidențiază prin faptul că a actualizat în istoriografia română, prin demersul său, interesul pentru biografia personalităților care au contribuit la construcția statului modern la români, un bun prilej pentru istoric de a cunoaște modelele și filierele de receptare a valorilor europene. Elitele românești au optat pentru modelul occidental de civilizație, pentru valorile societății moderne, fără a exclude, însă, rezerve, atitudini conservatoare, dileme inerente în fața provocărilor noilor modele culturale și politice, aspecte aduse în prim-plan de cartea pe care o prezentăm acum.

În fine, să mai spunem că volumul lui Laurențiu Vlad se impune prin metodologia sistematică a cercetării, rigoarea științifică a reconstituirilor, chiar fragmentare, calitatea stilului și, mai ales, prin capacitatea autorului de evaluare, în termeni cât mai obiectivi posibil, a omului, dar și politicianului Constantin N. Brăiloiu, respectiv a epocii sale.

Cornel Sigmirean

Sorin Liviu Damean (coordonator), *Elite, societate și putere (secolele XVI-XX)*, Craiova, Editura Universitaria / Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2023, 436 pagini.

The annual national conference about elites at the University of Craiova is already a tradition, the result of which, through the coordinator's continuous effort, is published in volumes of studies. The present volume gathers in its pages twenty selected papers from the 3rd (18-19 november 2021) and 4th (10 november 2022) editions, following the previous one, published in 2021, which gathered nine papers from the 2nd edition (10-11 december 2020).

Before 1989 in Romania, the role of the masses in shaping history was grossly emphasized, but the change of political regime at the end of 1989 led to the rediscovery of the role of the elites in society. As the book's coordinator himself said at its launch – at the Gaudeamus Craiova Book Fair on 13 march 2024 – „the role of the elites was overwhelming, because the masses need a direction set by the elites, they are the decision-makers”.

The present volume is therefore about „the elites who rule, the society that is ruled and the power through which it is put into practice” (Sorin Damean). Following these strands, the collected studies are arranged chronologically and cover three historical periods: the Middle Ages (three), modernity (ten) and the inter-war period (six), to which was added an article on archiving. Medieval studies were written by Giordano Altarozzi, about the Dutch revolt in the correspondence of the nuncio in Madrid, Nicolò Ormaneto (pp. 9-30), Liviu Marius Ilie, about the de dedication of the Pisanion of the Royal Church in Craiova during the reign of Matei Basarab (pp. 31-43) and Claudiu-Ion Neagoe, on Albanian mercenaries in the army of the Wallachia (pp. 44-49). The studies on the modern period occupy the largest space, among the authors there are established names such as Gheorghe Lazăr, who analyzes two „houses” negustorești in Oltenia (pp. 50-80), Florentina Nițu, who deals with the fashion of the elite and the discourse on modern identity in the Romanian space (pp. 81-116), Laurențiu Vlad, who deals with some nationalist notes in Constantin N. Brăiloiu's political thought (pp. 117-136), Sorin Liviu Damean, who continues his studies on the reign of Carol I, addressing the dilemma of the exercise of

power: authoritarianism or constitutionalism? (pp. 137-150), Iulian Oncescu, who presents the figure of a forgotten hero of the Independence War, Major Dimitrie Giurescu (pp. 151-175), Lavinia Dumitrașcu, about Ioan Rațiu in the memory of a Constanța citizen (pp. 176-186), Gheorghe Cliveti, on romanianism and new nationalism in some of Nicolae Iorga's writings (pp. 187-229), Sorin Cristescu, on the situation of the romanian army in the decades before the Independence War (pp. 230-256) and Ligia Vivadă-Cadeschi, on the Diary of Arabellai Yarca (pp. 257-275). The last six studies deal with topics from the inter-war period, with contributions by Mihai Alexăndrescu, about Ionel Brătianu (pp. 276-286), Constantin Hlihor, about the political elite and government in Romania (pp. 287-308), Cătălin Turliuc and Marius Bălan, about Constantin Stere and the Romanian Constitution of 1923 (pp. 309-326), Cornel Mărculescu, about General Tima Dumitrescu's reports on the preparatory commission of the Disarmament Conference (pp. 327-352), Victor Rizescu, about moderate authoritarianism in interwar Romania (pp. 376-397) and Lavinia Dumitrașcu, about the Constanța prefect Radu Roșculeț (pp. 398-412). Finally, Cristian Anița deals with archives and mechanisms of power (pp. 413-434). These studies included in the volume contain „political, religious, military, constitutional, commercial aspects, about the influence of clothing on the identity image, about the temptations towards authoritarianism of the decision-makers, and, last but not least, about the role played by certain personalities who belonged to the category of the elite” (pp. 7-8), which make the volume „a real journey through the labyrinth of history, which demonstrates the necessity and usefulness of the knowledge of the past”(p. 8).

In turn, the twenty authors - one contributor has two studies, and one study has two authors - can be divided into five categories, according to the institutions they represent: twelve are from universities, one from pre-university, four from research institutes, two from museum institutions and one from the national archives. There is also a predominance of authors from Bucharest (eight), Craiova (three) and Iași (three), joined by Târgu Mureș, Constanța, Pitești, Târgoviște, Ștefănești-Argeș and Buceșani-Dâmbovița. After all, this is the purpose of a collective volume. On the one hand, the wide range of subjects dealt with, from different epochs and issues, and on the other hand, the diversity of authors with different expertise and specializations. We therefore agree with the book's coordinator, who said at its launch that „you cannot fully succeed in writing history without consulting your

colleagues". The conferences also aim to calibrate personal research with the opinions of peers or the discovery of new studies in the field. And the publication of papers opens the possibility of historical and historiographical dialogues on a wide range of topics.

In the previous volume we pointed out the lack of a Transylvanian historian, and we hoped that in the next volume a historian from this geographical region would be involved. Here is one of them in the pages of this volume, but there is certainly space for others in future volumes, as this historiographical endeavor continues.

Like its predecessor, the volume was published in collaboration with two university publishing houses, namely: Editura Universitaria from Craiova (the one that also realized the actual printing) and Editura Presa Universitară Clujeană from Cluj-Napoca, in order to ensure a wider dissemination in the university academic environment.

Most probably the volume will be continued as new editions of this conference will be organized, in which the research of the participating historians will be disseminated. This is why Professor Nicu Panea stated, at the book launch, that „Craiova is emerging as a dominant voice in the field of history”, referring of course to the contribution of the craiovan school of history, of which I am a graduate.

The coordinator and the authors deserve to be appreciated, and the appearance of the volume is to be welcomed, with the hope of continuing the publication of new volumes of the above-mentioned conference in Craiova.

Bogdan Emanuel Răduț

**A.U.C.H. Manuscript Submission
GUIDELINES FOR PUBLICATION IN ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN CRAIOVA.
ISTORIE (ANNALS OF THE UNIVERSITY OF CRAIOVA. HISTORY)**

Email: Manuscripts should be submitted online at
history.annals@yahoo.com and analeleucv.istorie@gmail.com
with the following settings:

Page Setup: B5 JIS (Margins: Top – 2 cm; Bottom – 2 cm; Left – 2 cm; Right – 2 cm)

Text Font: Garamond 11

Space: Single spaced

Language: Manuscripts are accepted in English.

Text of the Article should be between 4000-5500 words (without abstract, references and key words).

For the title use Garamond 11 Bold, Center.

Author(s)

For the Name and Surname of the author(s) use Garamond 11 Italic, Right.

About the author(s)

After each name insert a footnote (preceded by the symbol *) containing the author's professional title, didactic position, institutional affiliation, contact information, and email address.

E.g.: Sorin Liviu Damean*, Marusia Cîrstea**

* Professor, PhD, University of Craiova, Faculty of Social Sciences, History Specialisation, No. 13, A.I. Cuza Street, Dolj County, Phone: 00407*****, Email: sorin.damean@yahoo.com

(Use Garamond 10, Justified)

** Associate Professor, PhD, University of Craiova, Faculty of Social Sciences, History Specialisation, No. 13, A.I. Cuza Street, Dolj County, Phone: 00407*****, Email: cirsteamara@yahoo.com

(Use Garamond 10, Justified)

Author(s) are fully responsible for the copyright, authenticity and contents of their papers. Author(s) assume full responsibility that their paper is not under review for any refereed journal or conference proceedings.

Abstract. The abstract must provide the aims, objectives, methodology, results and main conclusions of the paper (please submit the papers by providing all these information in the abstract). It must be submitted in English and the length must not exceed 250 words. Use Garamond 10, Justify.

Key words: Submit 4-6 key words representative to the thematic approached in the paper. Use Garamond 10, Italic.

References: The references cited in the article are listed at the end of the paper in alphabetical order of authors' names. References of the same author are listed chronologically.

Reference citations

I. Reference-List Entries for Periodicals (APA Style)

a. An Article in a Journal with continuous paging

Harrison, R.L., & Westwood, M.J. (2009). Preventing vicarious traumatization of mental health therapists: Identifying protective practices. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 46, 203-219.

In-text citation (Harrison & Westwood, 2009)

b. An Article in a Journal with separate paging

Damean, S.L. (2013). The Royal Family of Romania and the National Reunification War. *Analele Universității din Craiova. Istorie*, 23(1), 43-50.

In-text citation (Damean, 2013: 50)

c. An article in a monthly magazine

Madu, C. (2010, March-April). A cure for crime. *Psychology Today*, 43(2), 12.

In-text citation (Madu, 2010: 12)

II. Reference-list entries for books and other separately published materials

a. A book by one author

Damean, S.L. (2004). *România și Congresul de Pace de la Berlin (1878)*. București: Mica Valahie.

In-text citation (Damean, 2004: 49)

b. A book by two or more authors

Rosenthal, R., Rosnow, R.L., & Rubin, D.B. (2000). *Contrasts and effect sizes in behavioral research: A correlational approach*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

First in-text citation (Rosenthal, Rosnow, & Rubin, 2000: 230-231)

Subsequent citations (Rosenthal et al., 2000: 232)

Scafes, C., Șerbănescu, H., Andonie, C., Scafes I. (2002). *Armata română în războiul de independență. 1877-1878*. București: Sigma.

First in-text citation (Scafes, Șerbănescu, & Andonie, 2002: 150)

Subsequent citations (Scafes et al., 2002: 151)

c. A book with no author named

The Blackwell dictionary of cognitive psychology. (1991). Oxford, England: Blackwell.

In-text citation (The Blackwell dictionary, 1991: 98)

d. Multiple works by the same author

Sternberg, R.J. (1990). Metaphors of the mind: Conceptions of the nature of intelligence. New York, NY: Cambridge University Press.

Sternberg, R.J. (2003). Psychologists defying the crowd: Stories of those who battled the establishment and won. Washington, DC: American Psychological Association.

Sternberg, R.J. (2003). Why smart people can be so stupid. New Haven, CT: Yale University Press.

Sternberg, R.J. (2007). Wisdom, intelligence, and creativity synthesized. New York, NY: Cambridge University Press.

In-text citation

The 1990 book: (Sternberg, 1990: 45)

The first 2003 book: (Sternberg, 2003a: 23)

The second 2003 book: (Sternberg, 2003b: 25)

The 2007 book: (Sternberg, 2007: 139)

All four works in the same citation: (Sternberg, 1990, 2003a, 2003b, 2007)

Damean, S.L. (2004). România și Congresul de Pace de la Berlin (1878). București: Mica Valahie.

Damean, S.L. (2008). Diplomați Englezi în România (1866-1880). Craiova: Universitaria.

In-text citation

The 2004 book: (Damean, 2004: 77)

The 2008 book: (Damean, 2008: 55)

e. Reference to a chapter in an edited book

Ghițulescu, M. (2014). Evoluția instituțiilor politice în timpul regimului comunist. În Damean, S.L. (coord.) Evoluția instituțiilor politice ale statului român din 1859 până astăzi. Târgoviște: Cetatea de Scaun.

In-text citation (Ghițulescu, 2014: 111)

III. Archival Documents and Collections

a. Collection of letters from an archive

Benomar, Fr.M.C. (March 1875-December 1876). Legación en Berlin. Correspondencia confidencial y reservada con los Ministros de Estado. Cartas a los mismos (Tomo I, Signatura 9-32-7-7401). Royal Academy of History, Madrid, Spain.

In-text citation (Benomar, Fr.M.C., 1875-1876, Benomar, Fr.M.C. to F. Calderón Collantes, June 5, 1876)

b. Unpublished papers, lectures from an archive or personal collection

Șuțu, C.N. (1863). Propunerea lui C. Șuțu în numele lui D. Jose de Salamanca. Fond Ministerul Lucrărilor Publice (dosar 100). National Historical Central Archives Service, Bucarest, Romania.

In-text citation (Șuțu, 1863)

Universidad Central (1868). Expediente Vizanti y Basilio Andrés. Universidades, Sección Filosofía y Letras (Signatura 6887, expediente 1). National Historical Archive, Madrid, Spain.

In-text citation (Universidad Central, 1868)

Gullón E. Iglesias, P. (1898, April 18). Memorandum adresat de Guvernul Spaniei Puterilor prietene asupra insurecției cubane. Fond 71 (Problema 21, Dosar 69). Diplomatic Archives Unit of the Ministry of Foreign Affairs, Bucarest, Romania.

In-text citation (Gullón E Iglesias, 1898)

IV. Reference to a web source

J.G. (2016, April 11). 7 Deadly Environmental Disasters. Retrieved April 25 2016, from <http://www.history.com/news/history-lists>

In-text citation (<http://www.history.com/news/history-lists>)

Pentru comenzi și informații, contactați:
Editura Universitaria
Departamentul vânzări
Str. A.I. Cuza, nr. 13, cod poștal 200585
Tel. 0251598054, 0746088836
Email: editurauniversitaria@yahoo.com
marian.manolea@gmail.com
Magazin virtual: www.editurauniversitaria.ro